

Athanasiana

47

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA
INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

47



Nyíregyháza
2018

ATHANASIANA
a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Alapítva 1995-ben

Főszerkesztő:
Ivancsó István

A szerkesztőbizottság tagjai:
Janka György, Szabó Péter, Véghseő Tamás, Vincze Krisztián

A szerkesztőség címe:
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu
szentatanaz@szentatanaz.hu

Postacím:
H 4401 Nyíregyháza, Pf. 303

Felelős kiadó:
Véghseő Tamás rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2018

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

Tartalom

TANULMÁNYOK

Kocsis Imre: Simeon és Jézus találkozása a Lukács evangélium alapján	7
Perendy László: Ambrosius Autpertus szentbeszéde <i>Hüpapanté ünnepére</i>	20
Pákozdi István: A <i>Nunc dimittis</i> a latin egyház liturgiájában	31
Soltész János: Az öregkor megközelítése bibliai, lelki és erkölcsi szempontok fényében	40
Obbágy László: A „bölcsségi tartalék” felelőssége. Szemelvények az idősek katekézisének, lekipásztori gondozásának praxisához – a hitátadás kötelezettségének és lehetőségének horizontjában	54
Puskás Bernadett: Krisztus ünnepek a Karácsonytól az Úrszínéváltozásig a Kárpát-vidék középkori ikonfestészetében	72

KÖZLEMÉNYEK

Baán István: Eucharisztikus teológiák Keleten és Nyugaton. Hatásaik hazai görögkatolikus gyakorlatunkra	86
Kruppa Tamás: Eucharisztia és Szentháromság	98
Ivancsó István: Papp Antal püspöki tevékenységének néhány liturgikus vonatkozása. 150 éve született Papp Antal címzetes küzikei érsek, munkácsi püspök, miskolci apostoli adminisztrátor	110

KÖNYVAJÁNLÓ

Legújabb könyvek	132
------------------------	-----

KRÓNIKA

A 2018/2019-es tanév első félévének fontosabb eseményei	138
---	-----

PAPI ÖNARCKÉPCSARNOKUNK

Szabó Mihály	157
--------------------	-----

BIBLIOGRÁFIA

Gáncz Endre: Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven 2017–2018	162
---	-----

Simeon és Jézus találkozása a Lukács-evangélium alapján

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A találkozás-elbeszélés helye és szerepe a Lukács-evangélium gyermekségtörténetében; 3. A találkozás-elbeszélés fő motívumai; 3.1. Mária tisztulása és Jézus bemutatása; 3.2. Simeon: igaz és istenfélő ember; 3.3. Simeon éneke; 3.4. Simeon jövődöleése; 4. A találkozás-elbeszélés a Lukács-evangélium egészének fényében.

IMRE KOCSIS: The Encounter of Simeon and Jesus Based on the Gospel of Luke
The account of the encounter of Simeon and Jesus (2:22-35) is part of the infancy narrative of the Gospel of Luke. This infancy narrative is characterised by parallel structuring. It is centred around Jesus' birth and the events associated with it. However, parallel to this strand, Luke relates the birth of John the Baptist as well. The passage under analysis mirrors the second part of the account on the birth and circumcision of John the Baptist (1:57-80), with a formulation of his role in the History of Salvation, mainly as expressed in the Canticle of Zechariah (Benedictus). Conversely, the narrative of the encounter in the focus of this paper reveals Jesus' role in the History of Salvation, this time giving special prominence to the Song of Simeon (Nunc dimittis). The meeting of Simeon and Jesus takes place at the time when the 40-day old Jesus is presented in the Temple. The occasion for the ascent to the Temple of Jerusalem was provided by two regulations of Old Testament law (the purification of women after childbirth and the redemption of the first-born son). However, the narrative shifts the focus from these regulations to the presentation of Jesus and His surrender to God. Regarding the encounter of Simeon and Jesus, Simeon's song and prophecy are highlighted. In his song, Simeon gives thanks for the fulfilment of the promises and, at the same time, greets Jesus as the Saviour of all nations. In his prophecy, he anticipates the division that will be induced by Jesus' activity among the Israelites. Additionally, the chief themes of the passage -- Jesus' ministry in the Temple, the fulfilment of the prophecies and the universality of Salvation -- are of outstanding importance throughout the Gospel of Luke.

1. Bevezetés

Szent Lukács evangéliumának gyermekségtörténete (1,5–2,52) méltán vált közkedvelté a keresztyények körében. Az evangélista nemcsak elbeszél néhány eseményt, amely Jézus születésével és gyermekkorával kapcsolatos,

hanem egyúttal Jézus kilétét is feltárja az olvasók előtt. Már a gyermekségtörténet révén világossá válik, hogy Jézus nem pusztán kiemelkedő történeti személyiség, hanem ő a Messiás (2,11.26), az Üdvözítő (2,11), az Úr (1,43; 2,11) és az Isten Fia (1,32.36). Az evangélista Jézus mellett az Istenszülő Szűz Máriára is ráirányítja a figyelmet, amikor hangsúlyozza Mária készségét és engedelmességét (1,38), alázatát (1,46–55) és a gyermek Jézus iránt tanúsított anyai szeretetét (2,7.19.34.48). A lukácsi gyermekségtörténet sajátosságának mondható még a találkozások hangsúlyozása is, hiszen a történetek többségében találkozásról van szó: az első két jelenetben Isten anyaga találkozik először a papi szolgálatot teljesítő Zakariással (1,5–25), majd a Názáretben élő Máriával (1,26–38). Ezt követően Mária meglátogatja Erzsébetet, s újabb megható találkozásra kerül sor (1,39–56). A Jézus születéséről szóló elbeszélés végén a pásztorok találkoznak a gyermek Jézussal, valamint Máriával és Józseffel (1,15–20). A 40 napos Jézus templomban történő bemutatása során az idős Simeonnak és Anna prófétaasszonynak (2,22–35.36–38), a tizenkét éves templomi tartózkodása során pedig a jeruzsálemi írástudóknak (2,46–47) van alkalmuk találkozni a Messiással.

Értekezésemben, a február 2-án tartott *Hypapante* (Találkozás) ünnepre való tekintettel,¹ a Simeon és Jézus találkozásáról szóló elbeszélést vizsgálom az exegézis szempontjai szerint.

2. A találkozás-elbeszélés helye és szerepe a Lukács-evangélium gyermekségtörténetében

A Lukács-evangélium gyermekségtörténetére, amely a könyv egészében a nyitány (prelúdium) szerepét tölti be, a párhuzamos szerkesztés a jellemző.² A

- 1 A latin hagyományban az ünnep hivatalos neve: *Urunk bemutatása*. A magyar nyelvterületen a *Gyertyaszentelő Boldogasszony* megnevezés is ismert.
- 2 Erről bővebb áttekintést nyújt RENÉ LAURENTIN, *Structure et Theologie de Luc I-II*, Paris 1957, 23–33; RAYMOND E. BROWN, *The Birth of the Messiah*, Garden City – New York 1977, 248–253; LIPTAY GYÖRGY – RÓZSA HUBA, *Krisztus Jézus született. Gyermeksegevangélium Lukács és Máté szerint*, Budapest 1978, 27–31; JOSEPH A. FITZMYER, *The Gospel According to Luke I* (AB 28), New York 1981, 313–315; HEINZ SCHÜRMANN, *Das Lukasevangeliem I* (HThK NT III/1), Freiburg – Basel – Wien 1984, 24–25; JOHN NOLLAND, *Luke I* (WBC 35A), Nashville 1989, 20–21; WILFRIED ECKEY, *Das Lukasevangeliem I*, Neukirchen-Vluyn 2004, 65–67. A részleteket illetően persze vannak eltérések az egyes szerzők javaslataiban. Mi René Laurentin nézetét követjük. Ugyanakkor azt is el kell ismerni, hogy a párhuzamos szerkesztés jelenlétét nem mindegyik szentírástudós fogadja el. Vö. például MICHAEL WOLTER, *Das Lukasevangeliem* (HNT 5), Tübingen 2008, 71. Sajátos strukturát javasol FRANCOIS BOVON, *Das Evangelium nach Lukas I* (EKK III/1), Zürich – Neukirchen-Vluyn 1989, 46–47.

középpontban Jézus születése és az azzal kapcsolatos események állnak. Lukács azonban ezekkel párhuzamosan Keresztelő János születését is elbeszéli. A párhuzamos szerkesztést az alábbi módon szemléltethetjük:

I. 1,5–25	II. 1,26–38
Keresztelő János születésének meghirdetése	Jézus születésének meghirdetése
	III. 1,39–56
	Mária látogatása Erzsébetnél
IV. 1,57–80	V. 2,1–20
Keresztelő János születése	Jézus születése
körülmetélése	VI. 2,21–40
és bemutatása	Jézus körülmetélése és bemutatása
	VII. 2,41–52
	A tizenkét éves Jézus a templomban

A párhuzammal Lukács egyfelől kifejezésre juttatta, hogy mind a két gyermek, János és Jézus különleges üdvtörténeti szerepet kapott, másfelől azt is egyértelművé tette, hogy Jézus személye és küldetése felülmúlja Jánosét. Bár mindkettőjük születését Isten különleges közreműködése tette lehetővé, a nagyobb csoda Jézus fogantatásához kapcsolódik, hiszen ő teljes egészében Isten teremte erejének köszönheti földi létét. János az Úr előtt jár, hogy előkészítse útját (1,16–17), Jézus viszont kétszer is az Úr (*küriosz*) címet viseli (1,43; 2,11). Jézus személyének magasabbrendűségét jelzi az a tény is, hogy mind a születések meghirdetésénél, mind pedig a születések elbeszélésénél a párhuzamos jeleneteket egy-egy kiegészítő szakasz követi, amelyekben Jézus áll a figyelem középpontjában.

A bennünket közelebről érintő elbeszélésegyység (2,21–40) azzal az elbeszéléssel áll párhuzamban, amely Keresztelő János körülmeteléséről számol be (1,59–80). A párhuzam főleg a következő mozzanatokban mutatkozik meg: a körülmetélés a névadással összekapcsolva (1,59; 2,21),³ a két gyermek

3 A 21. verset több exegéta a születés-elbeszélés lezárásának tekinti, s így az 1–20. versekhez kapcsolja. Vö. BROWN, *Birth*, 431; SCHÜRMANN, *Lukasevangelium*, 119; BOVON, *Lukas*, 121; NOLLAND, *Luke*, 110; WOLTER, *Lukasevangelium*, 133. Mi viszont azt a véleményt fogadjuk el, amely szerint a körülmetelésről szóló megjegyzés a templomi bemutatás elbeszéléséhez kapcsolódik már. Így véli többek között LAURENTIN, *Structure*, 33; LIPTAY – RÓZSA, *Krisztus*

üdvörtörténeti szerepének hangsúlyozása énekek formájában (Zakariás éneke: 1,68–79; Simeon éneke: 2,29–32); rövid megjegyzés János és Jézus gyermekkoráról (1,80; 2,40). Mindazonáltal azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a Jézussal kapcsolatos elbeszélés jóval hosszabb, s olyan mozzanatot is tartalmaz, amely a Keresztelőről szóló szakaszban egyáltalán nem jelenik meg. Ez pedig éppen a templomban való bemutatás és az elkötelezett izraelitákkal, Simeonnal és Annával való találkozás. Ugyanakkor szembevetendő, hogy a Jézus küldetését meghirdető himnusz (*Nunc dimittis*) jóval rövidebb, mint a János szerepét kidomborító ének (*Benedictus*). Ám nem szabad elfeledni, hogy a *Benedictusnak* csak a második fele (1,76–79) vonatkozik Jánosra; a himnusz első felében (1,68–75) Zakariás a Messiás eljövetelért ad hálát Istennek. Tehát már Zakariás éneke is Jézusra összpontosít, hiszen az első fele a Messiás eljövetelét hirdeti, a második fele pedig azt tudatosítja, hogy János ennek a Messiásnak az útkészítője. A két himnuszt illetően azt is érdemes megjegyezni, hogy míg a *Benedictus* meglehetősen nacionalista színezetű, hiszen a Messiást Izrael szabadítójaként mutatja be, addig a *Nunc dimittis* egyetemes távlatú: Simeon minden nép Üdvözítőjeként köszönti Jézust.

A 2,21–40 tartalma zsidó-keresztény körökből származik. Erre utal az a tény, hogy fontos szerepet kap benne a templomi kultusz és a törvény megtartása. A szöveg végső formáját minden bizonnyal maga Lukács alakította ki, különös hangsúlyt helyezve Jézus Istennek történő felajánlására, az Ószövetség Jézusban való beteljesedésére és az üdvösség egyetemességére.⁴

Jézus született, 193; FITZMYER, *Luke*, 419; ECKEY, *Lukasevangelium*, 157. Ez az álláspont egyfelől a Keresztelő Jánossal kapcsolatos párhuzamra alapozható, másfelől arra a tényre, hogy a 21. versben – éppúgy, mint a 22–24. versekben – az ószövetségi törvény egyik előírásának teljesítéséről van szó.

4 A szakasz keletkezéséről XVI. Benedek pápa a következőket írja a Názáreti Jézusról szóló könyve harmadik kötetében: „A gyermekésgéttörténet egészében, s így ebben a szövegegységben is könnyen felismerhető az a zsidókeresztény alap, amely Jézus családjának a hagyományából származik. Ugyanakkor az is látható, hogy egy görögül gondolkodó és író szerkesztő átdolgozta, akit valószínűleg legokosabb magával Lukács evangélistával azonosítanunk. Ebben a szerkesztésben egyfelől megmutatkozik, hogy szerzőjének nem voltak pontos ismeretei az ószövetségi törvénykezésről, s másfelől az is, hogy érdeklődése nem a részleteknek szólt, hanem sokkal inkább a teológiai középponttal foglalkozott, amelyet olvasói számára is érthetővé akart tenni.” JOSEPH RATZINGER/XVI. BENEDEK, *A Názáreti Jézus. Harmadik rész: A gyermekésgéttörténet*, Budapest 2013, 78–79. Vö. még SCHÜRMANN, *Lukasevangelium*, 131; BO-VON, *Lukas*, 138.

3. A találkozás-elbeszélés fő motívumai

Az előzőekből látható, hogy a 2,21–40 alkot szervezesebb egységet, amelynek a „Jézus bemutatása a jeruzsálemi templomban” címet adhatjuk. Mivel az értekezésben Jézus és Simeon találkozására irányul a figyelem, ezért a 21. vers és a 36–40. versek magyarázatától eltekintünk, s csupán 22–35. versekkel foglalkozunk. Álljon itt mindenekelőtt a szöveg magyar fordításban:⁵

²²Amikor eltelt tisztulásuk ideje, amely Mózes törvényében meg van szabva, felvitték őt Jeruzsálembe, hogy bemutassák az Úrnak, ²³ahogy az Úr törvényében elő van írva: „Minden elsőszülött fiút az Úrnak kell szentelni.” ²⁴Az áldozatot is be akarták mutatni, ahogy az Úr törvénye előírja: „Egy pár gerlicét vagy két galambfiókát.” ²⁵Élt Jeruzsálemben egy Simeon nevű igaz és istenfélő ember. Várta Izrael vigaszát és a Szentlélek töltötte el. ²⁶Kinyilatkoztatást kapott a Szentlélektől, hogy addig nem hal meg, amíg meg nem látja az Úr Fölkentjét. ²⁷A Lélek indítására a templomba ment. Amikor a szülők a gyermek Jézust bevitték, hogy a törvény előírásának eleget tegyenek, ²⁸karjába vette, és áldotta az Istent ezekkel a szavakkal:

²⁹„Most bocsásd el, Uram, szolgálodat, szavad szerint békében,

³⁰mert látták szemeim üdvösségedet,

³¹melyet minden nép színe előtt készítettél,

³²világosságul a pogányok megvilágosítására,
és dicsőségül népednek, Izraelnek.”

³³Apja és anyja csodálkoztak azon, amit fiukról mondott. ³⁴Simeon megáldotta őket, és így szólt anyjához, Máriához: „Íme, ő sokak elesésére és felemelésére lesz Izraelben, jel lesz, amelynek ellene mondanak – ³⁵a te lelkedet is tör járja át –, hogy nyilvánvaló legyen sok szív gondolata.”

3.1. Mária tisztulása és Jézus bemutatása

A Jeruzsálembe való utazásra a mózesi törvény két előírása adott alkalmat. Az egyik a Leviták könyvében található (Lev 12,2–8), és a szülő aszszony tisztulására vonatkozik. E szerint az előírás szerint a fiúgyermek születése után az anya hét napig tisztátalannak számított, s további 33 napon keresztül az ún. „kultuszképtelenek” sorába tartozott. Ez konkrétan annyit jelent, hogy a házában kellett tartózkodnia, szent dolgokat nem érinthetett,

5 A fordítást, kisebb módosítással, a Lukács-evangéliumhoz írt kommentáromból veszem: KOCIS IMRE, *Lukács evangéliuma* (Szent István Bibliakommentárok 2.), Budapest 2007²), 54–55. Ezt a kommentárt veszem alapul a szakasz magyarázata során is, persze újabb szempontokkal kiegészítve.

s természetesen istentiszteleti cselekményen sem vehetett részt. A tisztulási idő letelte után áldozatot kellett bemutatnia. A szolgálatot teljesítő papnak kellett átadnia egy egyéves bárányt égőáldozatul, valamint egy galambot vagy gerlét bűnért való áldozatul.⁶ A törvény a szegények számára lehetővé tette, hogy a bárányt szintén galambbal vagy gerlével helyettesítsék (Lev 12,8). Ebben az esetben két galambot vagy két gerlét kellett vinniük, egyet égőáldozatul, egyet pedig bűnért való áldozatul. Mária is ez utóbbi formában mutatta be az áldozatát. Feltűnő a „tisztulásuk ideje” (22. v.) kifejezés, hiszen az ószövetségi törvény szerint csak az anya számított tisztátalannak, és csak neki kellett az előírt áldozatot bemutatni. A többes számmal Lukács valószínűleg arra utal, hogy József elkísérte feleségét Jeruzsálembe, és a törvény teljesítésében sorsközösséget vállalt vele.⁷

A tisztulási áldozattal Lukács szorosan összekapcsolja az elsőszülött kiváltását, amelyet szintén az ószövetségi törvény írt elő: „Ami Izraelben anyja méhét megnyitja – akár ember, akár állat –, az mind az enyém” (Kiv 13,2). Az előírás konkrétan azt jelentette, hogy az állatok első kölykét, a számár kivételével, fel kellett áldozni Istennek. Az ember elsőszülöttje Isten papi szolgálatára lett volna rendelve, de ezt a szolgálatot a leviták vették át (Szám 8,16–19; 18,15–16). Az elsőszülötteket viszont minden esetben ki kellett váltani (Kiv 13,13). A megváltási díj 5 sékelt tett ki (Szám 3,47; 18,16), amelyet nemcsak Jeruzsálemben, hanem vidéken is be lehetett fizetni egy papnak.

Érdekes módon Lukács nem kiváltásról beszél, hanem bemutatásról. Számára a hangsúly nem azon van, hogy Jézus mentesült a szolgálatról. Éppen ellenkezőleg: Jézus különleges módon Istennek szentelt személy, s ezért természetes, hogy a templomban bemutassák és átadják Istennek. Úgy tűnik, hogy az elbeszélés végső megfogalmazására Sámuel története gyakorolt hatást. Sámuel, születése után nem sokkal, édesanyja elvitte a silői szentélybe és átadta Isten szolgálatára: „Átengedem az Úrnak, egész

6 Nyilvánvaló, hogy a szülőanya esetében semmiképpen sem beszélhetünk erkölcsi értelemben vett bűnösségről. Ám a szülés során bekövetkező vérvesztés miatt „hiány” áll be, s ennek – a vér sajátos értelmezése miatt – vallásos jelentőséget tulajdonítottak. Vö. THOMAS HIEKE, *Leviticus I* (HThK AT), Freiburg – Basel – Wien 2014, 440–465. Máriának persze nem volt szüksége tisztulásra, de ő nem igényelt maga számára kivételezést. Fiához hasonlóan ő is „alávetette magát a törvénynek” (Gal 4,4).

7 Vö. LIPTAY – RÓZSA, *Krisztus Jézus született*, 196; FITZMYER, *Luke*, 424. Egyesek a többes számot azzal a görög világban elterjedt nézettel magyarázzák, miszerint a szülés után az anyán kívül a körülötte levő személyek is tisztátalanná váltak. Vö. ECKEY, *Lukasevangelium*, 159. Ám ez az értelmezés erősen vitatható.

életére átengedem az Úrnak” (1Sám 1,28). Lukács felfogásában ugyanez a lelkület jellemezte Máriát és Józsefet is, amikor felvitték a gyermek Jézust a templomba. Egy másik ószövetségi vonatkozást is meg lehet itt említeni. Jézus bemutatása a jeruzsálemi templomban Malakiás próféta jövendölésének beteljesedését jelenti: „Hamarosan belép szentélyébe az Úr, akit kerestek, és a szövetség angyla, aki után vágyakoztok” (Mal 3,2).

3.2. Simeon: igaz és istenfélő ember

A 25. verssel kezdődik el a szakasz központi része, amelyben Simeon találkozik Jézussal, és felismeri benne az Üdvözítőt. Simeont Lukács „igaz és istenfélő embernek” mutatja be.⁸ A jellemzés hasonlít ahhoz, amit Zakariásról és Erzsébetről olvashatunk (1,6). Az „igaz” (*dikaosz*) jelző az Isten akarátának megfelelő, vagyis a törvény előírásait teljesítő életformára vonatkozik,⁹ az istenfélő (*eulabész*) kifejezés pedig az Istennel szembeni tisztelettel és hódolattal teljes magatartást jelöli.¹⁰ Simeon tehát az eszményi vallásosság képviselői közé tartozik, akikre a törvény tisztelete, de ugyanakkor a személyes elkötelezettség is jellemző.¹¹ Azt is megtudjuk róla, hogy „Izrael vigaszát”, vagyis a Messiás eljövetelét várta. Utolsó jellemvonásként Lukács azt közli, hogy „a Szentlélek töltötte el”. Ezzel a megjegyzéssel az evangélista Simeon prófétai mivoltát hangsúlyozza, s egyben előkészíti a prófétai tanúságtételt (29–35. v.), amelyre Simeont éppen a Szentlélek teszi képessé. A 26. versből megtudjuk, hogy Simeon messiási várakozása nemcsak Isten múltbeli ígéretein, hanem egy személyes kinyilatkoztatáson is alapult. Maga a Szentlélek adta tudtára, hogy nem hal meg mindaddig, amíg a Messiást meg nem látja.

8 A *Simeon* (görögül *Szímeón*) név sémi eredetű. Jelentése: (Isten) meghallgatott. Az Ószövetség idején és az újszövetségi korban egyaránt elterjedt férfinév volt. Vö. HANS SCHMOLDT, *Bibliai tulajdonnevek lexikona*, Budapest 2005, 271.

9 Az „igaz ember” mibenlétéről az Ószövetség szemléletében jó összefoglalást nyújt RÓZSA HUBA, „Az igaz ember az Ószövetségben”, in KUMINETZ GÉZA (szerk.), *A klerikusi életszentség bölcselési, teológiai alapjai és kánonjogi garanciái* (Varia Theologica 1.), Budapest 2010, 9–18.

10 Az *eulabész* jelző egyébként csak Lukács irataiban fordul elő az Újszövetségben. Vö. Lk 2,25; ApCsel 2,5; 8,2; 22,12.

11 Tanulságos az is, amit XVI. Benedek pápa ír, amikor a Mt 1,19-ben található, Szent Józseffel kapcsolatos megjegyzést – „igaz ember volt” – magyarázza. Az 1. zsoltárra hivatkozik: „Eszerint igaz az olyan ember, aki eleven kapcsolatban él Isten igéjével, aki »örömet lel az Úr törvényében« ... Isten akara nem kívülről rákényszerített törvény számára, hanem »öröm«. A törvény magától evangéliummá, örömhírré lesz számára, mert Isten felé forduló személyes, szeretetteljes kitárulkozásban olvassa, s ezért megtanulja belülről megérteni és élni.” RATZINGER, *Názáreti Jézus*, 43.

Jézus bemutatásának időpontjában is a Szentlélek ösztönzi őt arra, hogy a templomba menjen. A találkozásra akkor kerül sor, amikor József és Mária belépnek a szent helyre. Az elbeszélő figyelme immáron teljesen Simeonra és Jézusra összpontosul. Többről van itt szó, mint Simeon személyes várakozásának és vágyának beteljesüléséről. A találkozás az üdvösségtörténet két korszakának a határát jelzi: Simeon a végéhez érkező Ószövetséget, míg a kisded Jézus a most kezdődő Újszövetséget képviseli. Simeon szavai pedig világossá teszik, hogy az Ószövetség várakozása Jézusban teljesedik be. Éppen ez a tény ad ennek a találkozásnak – a gyermekségtörténetben említett egyéb találkozásokhoz képest – sajátos jelleget.

3.3. Simeon éneke

Ahogy Zakariás éneke Keresztelő János üdvtörténeti szerepét hirdette meg, úgy hirdeti meg most Simeon éneke Jézus üdvtörténeti jelentőségét. Az ének három kijelentést tartalmaz, s mindegyik két sorból áll (29., 30–31., 32. v.). Az első kijelentésben Simeon békében való elbocsátást kér az Istentől. Önmagát szolgának nevezi, Istent pedig Úrnak (*deszpotesz*). Ezzel elismeri, hogy élete a mindenség Urának szolgálatában áll. A békében való elbocsátás a békés, Isten áldásától kísért halált jelenti (Ter 15,15; Tób 3,6). A „szavad szerint” kitétel a 26. versben említett ígéretre utal vissza.

A kérés megokolását a második kijelentés tartalmazza: Simeon már meglátta az üdvösséget, amely a jelen esetben konkrétan a Messiás személyét jelenti. A 31. vers világossá teszi, hogy az „üdvösséget”, vagyis a Messiást, nem csak Simeon láthatja, hanem „minden nép”. A mondattal kapcsolatban Deutero-Izajás két jövendölésére utalhatunk. „Akkor megnyilvánul majd az Úr dicsősége és minden ember meglátja Isten üdvösségét” (Iz 40,5 a Septuaginta szerint).¹² „Az Úr felfedte szent karját minden nemzet szemé láttára. És meglátja a föld minden határa, hogy szabadulást szerez Istenünk” (Iz 52,10).¹³

A harmadik kétsoros kijelentés továbbvezeti a Messiás küldetésére vonatkozó gondolatmenetet és pontosítja, hogy miben is áll a Messiás által hozott üdvösség. A figyelem először a pogányokra irányul, akik számára Jézus világosságot visz, vagyis megismerteti velük az egy igaz Isten tanítá-

¹² Az Iz 40,5 héber szövegében „Isten dicsőségének” látásáról van szó, a Septuaginta változata szerint viszont „Isten üdvösségét” (*to szótérion tu theu*) fogja meglátni minden ember.

¹³ A *Nunc dimittis* ószövetségi háttéréhez a kommentárokon kívül vö. DIETRICH RUSAM, *Das Alte Testament bei Lukas*, Berlin – New York 2003, 78–81.

sát. Jézus küldetése lényegében megegyezik azzal, amit Deutero-Izajásnál az Úr Szolgája kap Istentől: „Megtettelek... a nemzeteknek világosságul” (Iz 42,6). „Nézd, a nemzetek világosságává tettelek, hogy üdvösségem eljusson a föld határáig” (Iz 49,6).¹⁴

Simeon énekének utolsó sorában az ószövetségi választott nép, Izrael kerül a figyelem középpontjába. Számára a Messiás eljövele „dicsőséget” jelent. A „dicsőség” (*doxa*) Isten fenségének külső, érzékelhető megnyilvánulása, vagyis jelenlétének kifejezésre juttatása.¹⁵ Simeon tehát azt tudatosítja, hogy Isten üdvözítő jelenléte a választott nép körében immáron Jézus által valósul meg. A megfogalmazás ez esetben is ószövetségi színezetű: „Szabadulást szerzek Sionnak, és dicsőséget adok Izraelnek” (Iz 46,13). A pogányok és Izrael különválasztása nem jelenti azt, hogy Jézus két különböző küldetést töltene be. Az általa hozott világosság Izrael dicsőségeként ragyog fel először, hogy azután – mint kinyilatkoztatás – kiáradjon a pogányokra is. Lényegében ezt hirdeti az Ószövetség egyik híres jövődöleése is a végidőbeli üdvösségről. A próféta Isten nevében a következő szavakat intézi Jeruzsálemhez és a választott néphez: „Kelj fel, ragyogj fel, mert elérkezett világosságod, és az Úr dicsősége felragyogott fölötted! Mert még sötétség borítja a földet, és homály a nemzeteket, de fölötted ott ragyog az Úr, és dicsősége megnyilvánul rajtad. Népek jönnek világosságodhoz, és királyok a benned támadt fényességhez” (Iz 60,1–3).

Simeon szavait Mária és József csodálkozással fogadják (33. v.). Hasonló reakcióról olvasunk a pásztorokról szóló elbeszélésben is (2,18). A csodálkozás annak a kinyilatkoztatásnak az eredménye, amelyet Simeon éneke tartalmaz, s amely a korábbi kinyilatkoztatásokat (1,32–35; 2,11–14) fölülmulóan Jézus egyetemes, minden népre kiterjedő küldetését hirdeti meg. Lukács az „apja és anyja” kifejezéseket használja. Az „apa” megnevezés nem áll ellentétben a szűzi fogantatással. A jelen esetben ugyanis a szó nem testi leszármazásra utal, hanem arra a tényre, hogy József Jézus törvény szerinti apja volt, és Jézus gyermekkorában ő töltötte be az apa szerepét.¹⁶

14 Az Úr szolgájáról szóló énekek (más néven Ebed-JHWH dalok) ószövetségi kontextusához és jelentőségéhez vö. RÓZSA HUBA, *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben*, Budapest 2005², 195–288.

15 Vö. GERHARD KITTEL, *doxa*, in UÖ (Hrsg.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament II*, Stuttgart 1935, 245–255; HARALD HEGERMANN, *doxa*, in HORST BALZ – GERHARD SCHNEIDER (Hrsg.), *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament I*, Stuttgart 1980, 832–841.

16 A Mt 1,21-ben József azt az utasítást kapja az Úrtól, hogy adjon nevet Mária gyermekének, s így tekintse saját fiának.

3.4. Simeon jövendölése

Miután Simeon megáldotta Máriát és Józsefet, újabb prófétai kijelentést tesz, amely immáron nemcsak Jézust, hanem Máriát is érinti (34–35. v.). A kijelentés háttérében Izajás két prófétai mondása áll, amelyek eredetileg Jahvéra vonatkoztak. „Ő a szentély, a botlás köve és a botránkozás sziklája, Izrael mindkét háza számára, tör és háló Jeruzsálem lakóinak” (Iz 8,14). „Nézzétek, egy követ helyezek el Sionon, egy értékes szegletkövet. Aki hisz, nem inog meg” (Iz 28,16). Simeon világossá teszi, hogy Jézus az a „kő”, amely sokak számára botlást és elesést, mások számára viszont támaszt és megerősítést jelent. A kép azt juttatja kifejezésre, hogy Jézus mellett vagy ellen mindenkinek döntenie kell, s ettől a döntéstől függ végleges sorsa az ítéleten. A gyermek „jellé” válik, „amelynek ellene mondanak” (34. v.). Ezzel a kijelentéssel Simeon előrevetíti már a Messiás szomorú sorsát, azt, hogy Izrael egy része elutasítja őt. Az elutasítással járó fájdalmat Mária is meg fogja tapasztalni. Ezt jelzi a 35. versben található közbevetett mondat: „a te lelkedet is tör járja át”. A mondatot nyilván átvitt értelemben kell felfognunk. Arra a mély fájdalomra utal, amellyel Mária átéli majd fiának kudarcát. Mint a Messiás édesanyja ő maga is részesévé válik az elutasításnak. Lukács evangéliumában ez nemcsak a kereszthalálra vonatkozik, hanem arra az elutasításra is, amelyben Jézus, már a nyilvános működés kezdetén Názáretben (Lk 4,18–30) részesült.

A 35. vers második fele nem a Mária fájdalmáról szóló közbevetett kijelentéshez kapcsolódik, hanem a 34. vers folytatása. Isten azért állítja fel az ellentmondás jelét, hogy „nyilvánvaló legyen sok szív gondolata”. A „gondolatokon” azokat a gonosz megfontolásokat és terveket érthetjük, amelyeknek eredménye a Messiás elutasítása. Isten szándéka tehát az, hogy Jézus által az emberek gonoszságát a felszínre hozza. Persze afelől, hogy Isten végső célja igazából gyógyító célzatú, és a bűntől való megváltásra irányul, Simeon korábbi éneke és az evangélium egyéb szövegei (4,18–19; 19,10; 24,47) alapján nem lehet kétségünk. Ám az Isten által felajánlott üdvösség döntés elé állít, és komoly elkötelezettséget kíván, s az a lehetőség is fennáll, hogy valaki tudatosan elutasítja Isten közeledését.

4. A találkozás-elbeszélés a Lukács-evangélium egészének fényében

Az értekezés elején arról írtam, hogyan illeszkedik a Simeon és Jézus találkozásáról szóló elbeszélés Szent Lukács gyermekségtörténetébe. Befejezésként szabadjon arról is szólni, hogy az elemzett szakasz az evangélium egészét tekintve is figyelemre méltó, hiszen olyan szempontok jelennek meg benne, amelyek – Lukács kedvenc témáiként – a könyv hátralevő részében is meghatározó jelentőségűek. Mindenekelőtt a jeruzsálemi templom fontossága emelhető ki. A Lukács-evangélium cselekménysorozata a jeruzsálemi templomban kezdődik (Zakariás pap illatáldozatot mutat be; 1,9) és ugyanott végződik (Krisztus mennybemenetele után az apostolok a templomban áldják az Istent; 24,53). A gyermekségtörténetben két olyan történésről van szó, amelyek helyszíne a jeruzsálemi templom: 40 napos korában itt történik Jézus Istennek történő felajánlása (2,22–40), 12 évesen pedig itt tudatosul számára az Atyával való egyedülálló kapcsolata (2,41–52). A nyilvános működést lezáró jeruzsálemi bevonulásnak végső célja a templom „birtokba vétele”. Az ünnepélyes bevonulást (19,28–40) és a kereskedők kiűzését (19,45–46) követően Jézus „minden nap” tanít a templomban (19,46), amely így – az imádság helyeként – Jézus tevékenységének állandó helyszínévé válik. Persze Lukács jól tudja, hogy a templom csak időleges szerepet töltött be, hiszen később a római csapatok teljesen lerombolták (vö. 19,44; 21,20–24). Ám az evangélista azt is nyomatékosan kifejezésre juttatja, hogy mindazt, ami a templomhoz tartozott – tanítás, imádság, áldozatbemutató –, Jézus egyértelműen elismerte és értékelte. Így ezek a szempontok a keresztények életéhez is hozzá kell, hogy tartozzanak. Az Apostolok Cselekedeteiben Lukács külön hangsúlyozza, hogy bár az első keresztények részt vettek a templomi imádságokban, magánházakban saját összejöveteleket is tartottak (ApCsel 2,44), amelyekben a „kenyértörés”, vagyis az Eucharisztia ünneplése állt a figyelem középpontjában.¹⁷ Így indult el az a folyamat, amely később, a kereszténység szabaddá válása után, keresztény templomok építéséhez vezetett. S ezek a templomok ma is a Jézussal való találkozás kiemelkedő helyei.

A vizsgált találkozás-elbeszélés másik fontos szempontja, amely az evangélium hátralevő részében is nagyon hangsúlyos: az ígéretek beteljesedése,

¹⁷ Vö. KOCIS IMRE, „Az Eucharisztia ünneplése az Apostolok Cselekedeteiben”, in *Teológia* 52 (2018/1–2) 37–42.

s így a várakozás idejének a befejeződése. Simeon énekének második sora – „mert látta szemem üdvösségedet” – eszünkbe juttatja Jézusnak a tanítványokhoz intézett boldogmondását: „Boldog a szem, amely látja, amit ti láttok. Bizony mondom nektek, hogy sok próféta és király akarta látni, amit ti láttok és nem láthatta, hallani, amit ti hallotok és nem hallhatta” (Lk 10,23–24). Simeon „csak” a gyermek Jézust láthatta, a tanítványok viszont már a Messiásként tevékenykedő felnőtt Jézus üdvözítő tetteinek lehetnek szemtanúi. Persze nem elegendő a külső látás és a felületes találkozás. Sokan voltak ugyanis, akik láthatták Jézust gyermekkorában és a nyilvános tevékenysége során is, mégsem ismerték fel benne a várva várt üdvözítőt. A Jézussal való találkozás akkor válik igazán gyümölcsözővé, ha megfelelő készség és nyitottság kíséri. Olyan nyitottságra van szükség, amely túl tud lépni a látszaton és az emberi szempontokon, s amely tág teret enged a Szentlélek belső tevékenységének. Olyan nyitottságra van szükség, amely által lehetővé válik mind Jézus csodatetteinek, mind Jézus szenvedésének az ószövetségi jövendölések fényében történő értelmezése (vö. Lk 7,22; 22,37; 24,25).

Utolsó szempontként az üdvösség egyetemességének témáját említjük. Hogy ez Lukács teológiai felfogásának egyik sajátos eleme, az egyértelműen elfogadott a biblikus szakemberek körében. Ez az egyetemes szemléletmód az evangélium hátralevő részében finom utalásokban jelenik meg,¹⁸ amelyekből itt csak egyet emelek ki, és pedig azt, amely a szóhasználatban a legközelebb áll Simeon jövendöléséhez. A Keresztelő János tevékenységét bemutató szakasz (3,1–6) végén Lukács az Iz 40,3–5 szövegét idézi: „A pusztában kiáltónak a szava: Készítsétek az Úr útját, egyengessétek ösvényeit! Minden völgyet töltsetek fel, minden hegyet és halmot hordjatok el, ami görbe, legyen egyenessé, a göröngyös változzék sima úttá, és minden ember meglátja az Isten üdvösségét”. Az idézet első mondatát (Iz 40,3) már a Lukács előtti őskeresztény hagyomány Keresztelő Jánosra alkalmazta (vö. Mk 1,2). Lukács azonban kibővíti az idézetet, s az Iz 40,4–5 tartalmát is hozza. Az idézet meghosszabbításának legfőbb okát az utolsó mondat alapján értjük meg: „és minden ember meglátja az Isten üdvösségét”. Keresztelő János küldetése éppen abban állt, hogy előkészítse az utat a minden ember számára üdvösséget hozó Úr-Krisztus előtt. Húsvét után viszont az apos-

¹⁸ Vö. 4,25–27; 7,9; 13,28–29; 24,46–47. Egyetemes szemléletről tanúskodik a lukácsi nemzet-ségtábla (3,23–38) is, hiszen Jézus őseit egészen Ádámig vezeti vissza. Így válik nyilvánvalóvá, hogy Jézus mint Ádám leszármazottja az egész emberiség számára meghatározó személy.

tolok már arra kapnak megbízatást, hogy a feltámadt Krisztus tanúiként ennek az egyetemes üdvösségnek a munkálói legyenek: „megtérést és bűnbocsánatot” hirdessenek minden népnek (Lk 24,47), sőt ezt a bűnbocsánatot szentségi formában közvetítsék is (ApCsel 2,38). A Krisztussal való találkozás tehát kötelez, bennünket is. Egyfelől arra indít, hogy Simeonnal együtt hálát adjunk a Krisztusban és Krisztus által kapott üdvjavakért, másfelől arra ösztönöz, hogy erről az üdvösségről tanúságot tegyünk, s így a benne való részesedést mások számára is lehetővé tegyünk.

Ambrosius Autpertus szentbeszéde Hüpapanté ünnepére

LÁSZLÓ PERENDY: The Homily of Ambrosius Autpertus for the Feast of Hypapante
This 8th-century sermon – or at least a major part of it – is also available in a Hungarian translation by László Vanyó in Volume 3 of the series Ókeresztény Örökségünk. The Latin text the translation is based upon was published in Patrologia Latina, Vol. 65. The author is little known even in ecclesiastical circles as previously a number of his works were attributed to other church fathers. Ambrosius was a Benedictine monk at the Monastery of Saint Vincent in Italy. In 777 he was elected abbot but, the following year, he renounced this post. All of his surviving works are included in three volumes of the series Corpus Christianorum. The complete homily discussed in the present study is divided into 18 chapters, mostly prefaced with quotations from the Gospel of Luke, all the way to Chapter 2, Verse 40 of the Gospel, concluding the account of events in Jerusalem with the return to Nazareth. The author subjects individual details of this sequence of events primarily to typological exegesis. In the closing chapter, he exhorts his brethren to celebrate this feast, so rich in content, amid great solemnity, for it encompasses the story of redemption in its entirety, the whole of the Old and New Testaments: It provides Christological, Mariological and ecclesiological teaching to the Church, whose members are – similarly to Simeon – through the inspiration of the Holy Spirit, summoned by the Son of the Virgin to the Temple, where they may glorify the Holy Trinity in full.

Az *Ókeresztény Örökségünk* című sorozat 3. kötetében¹ magyarul is olvasható ez a VIII. századi *sermo*, illetve ennek jelentős része. A hozzá fűzött első jegyzetben a fordító, Vanyó László közli, hogy a latin szöveg a *Patrologia Latina* 65. kötetében jelent meg, a 838–842. hasámban. Ezt a kötetet 1861-ben

¹ VANYÓ LÁSZLÓ (ford.), *Ambrosius Autpertus: Homília a Boldogságos Szűz tisztulásának ünnepére*, in VANYÓ L. (szerk.), *Az egyházatyák beszédei Szűz Mária-ünnepekre* (ÓÖ, 30.), Budapest 2002, 89–98. A szerző még egyházi körökben is alig ismert, részben azért, mert számos művét más egyházatyáknak tulajdonították a századok során. XVI. Benedek pápának köszönhető, hogy némileg kiléphetett az ismeretlenség homályából, mivel a pápa 2009. április 22-én tartott, szokásos szerdai katekéziseinek egyikében ráirányította a figyelmet, a Nyugat első mariológusának nevezve Ambrosiust (vö. <https://zenit.org/articles/on-ambrose-autpertus-mariologist-of-the-west>; a letöltés időpontja: 2018. 10. 23). Katekézisében a pápa kiemelte, hogy a szerző milyen nagy jelentőséget tulajdonít a megváltás művében Szűz Máriának.

Jacques-Paul Migne abbé adta ki Párizsban a következő címmel: *Sæculum VI. Anni 525–533. S. Fulgentii episcopi Ruspensis (...) Opera omnia*. A 833. hasábjában kezdődő két beszéd előtt a következő figyelmeztetés olvasható: *Admonitio in sermones duos qui sequuntur. 664. Sermones hosce duos hactenus ineditos, e Vaticano codice a viro clarissimo Luca Holstenio olim descriptos, et ab eminentissimo cardinale Barberino huc missos, quia cum cæteris sancti Fulgentii sermonibus suo ordine in lucem edere non licuit, visum est hic ad calcem operum ejus apponere. Horum autem priorem vere Fulgentii esse vix dubitamus; posteriori vero auctorem alium, et hunc quidem probatum, licet forte Fulgentio posteriorem vindicandum arbitramur. Quis vera sit ille hactenus non comperimus*. A sorozatszerkesztő tehát nem tudja beazonosítani a második beszéd szerzőjét, de jóval a Fulgentius kora utáni időszakra datálja. A *Sermo II* felirat után (838. hasáb) a következő megjegyzést, illetve címet találjuk: (*ut habetur in ms., etsi dubio titulo*). In *Purificatione beatæ Virginis Mariæ*. A Patrologia Latina tehát Mária-ünnepnek tekinti Vízkereszt/Hűpapanté ünnepét, mégpedig a későbbi, középkori felfogás alapján.

A szerző életéről viszonylag kevés adatunk van, amelyek ráadásul időnként meglehetősen ellentmondásosak.² Provence-ban született valószínűleg előkelő család gyermekeként. Életrajzírója, János szerint Kis Pipin frank király udvarában hivatali tisztséget viselt, sőt a leendő uralkodó, Nagy Károly nevelője volt. Némelyek úgy vélik, hogy II. István pápa kíséretében utazott Itáliába, ahová a pápa a frank királyi udvarból tért vissza 754-ben. Más források szerint már 740 táján belépett a Volturno folyó forrásvidékén, Capua és Benevento közelében levő bencés kolostorba, amely Szent Vince nevét viselte.³ A kolostor három szent alapítója (Paldo, Tuto, Vaso) ekkor már biztosan nem élt. A kolostort a klasszikus és a teológiai műveltség fontos központjaként tartották számon abban a korban. Ambrosius itt tett szert bizonyos fokú jártasságra a különféle egyházi és világi tudományokban. Itt írta meg legjelentősebb művét, amely tíz könyvben elemzi a *Jelenések könyvét*.⁴ Ezt a

2 Életéről és munkásságáról lásd JACQUES WINANDY, „La contemplation à l’école des Pères. Ambroise Autpert”, in *La Vie Spirituelle* 82 (1950) 147–157.

3 Vö. *Ambrosii Autperti opera, Pars I, cura et studio Roberti Weber O.S.B.* (Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis XXVII), Tvrnholti 1975, v.; HUBERT SILVESTRE, „À propos de la récente édition des Opera omnia d’Ambroise Autpert”, in *Scriptorium* 36/2 (1982) 304–313, 304.

4 Szövegkiadása: *Ambrosii Autperti opera, Pars I: Expositionis in Apocalypsin Libri I–V*, Tvrnholti 1975; *Pars II: Expositionis in Apocalypsin Libri VI–X*. Irodalmi munkásságáról lásd JACQUES WINANDY, „L’œuvre littéraire d’Ambroise Autpert”, in *Revue Bénédictine* 60 (1950) 93–119.

monumentális munkáját valamikor 758 és 767 körül fejezhette be, amikor I. Pál volt a pápa és Desiderius a longobárdok királya, a beneventói herceget pedig Arichisnek hívták. Ambrosius később III. István pápától (768–772) kér védelmet rosszakaróival szemben, akik kifogást emeltek a mű ellen.

Életrajzi adatai közül még pappá szentelésének időpontját sem ismerjük pontosan. Az azonban biztos, hogy erre még 761 előtt került sor, ugyanis 761-ből maradt fenn egy adásvételi szerződés, amelyet a saját apátsága és a farfai apátság kötött. Ezt már paként írta alá.

Az *Apokalipszis-kommentár* után a következő műve a *De conflictu uitorum et uirtutum* lehetett, amelyet Lantfridnak, egy bajorországi apátnak ajánlott. Ő volt Benediktbeuern első apátja, akiről az tudható, hogy 772-ben részt vett egy zsinaton Dingolfingben, tehát ennek a műnek a keletkezése ezekre az évekre tehető.

Ambrosiust 777. október 4-én választották a Szent Vince-apátság előjárójává,⁵ vagyis abban az időszakban, amikor a longobárdok királya Desiderius volt. Megválasztásában jelentős szerepe lehetett a frank származású szerzetesek támogatásának. Az ellenjelölt a longobárd származású Potone volt. Mivel a békétlenség a megválasztása után sem szűnt meg a kolostorban, Ambrosius egy év múlva, 778. december 28-án már le is mondott. A kolostor frank és longobárd származású szerzetesei közötti egyenetlenség lehetett a viszály legfontosabb oka. Lemondása után a longobárd fennhatóság alatt álló Beneventói Hercegség területéről Spoletóba távozott, amely viszont Nagy Károly uralma alatt állt. Az Ambrosius utódeként megválasztott apát négy év múlva, 782-ben meghalt. Az ő utóda pedig Potone lett, akit azonban az uralkodó iránti engedetlenség vádjával feljelentettek Nagy Károlynál. 784 elején az ügy tisztázása érdekében I. Adorján pápa Rómába hívta a vitában álló feleket, és Ambrosiust is beidézték, hogy tanúskodjék az ügyben. Úton Rómába, 784. január 30-án azonban meghalt. Lehet, hogy gyilkosság áldozata lett.

Az említett *Apokalipszis-kommentáron* és a *De conflictu uitorum et uirtutum* c. művén kívül fennmaradt még tőle a kolostor alapítóinak *Vita*-ja, egy imádsága a bűnök ellen, illetve néhány szentbeszéde. Ezek a már említett *Ambrosii Autperti opera* harmadik kötetében találhatók.⁶ Különös, hogy

5 Ambrosius Autpertus apátrá választásának, leváltásának és halálának időpontjával kapcsolatos kérdésekről lásd: JACQUES WINANDY, „Les dates de l’abbatiat et de la mort d’Ambroise Autpert”, in *Revue Bénédictine* 59 (1949) 206–210.

6 *Ambrosii Autperti opera, Pars III: Vita Sanctorum patrum Paldonis, Tatonis et Tasonis; Libellus de conflictu uitorum atque uirtutum; Oratio contra septem vitia; Sermo de cupiditate; Sermo in Purificatione Sanctae Mariae; Homilia de Transfiguratione Domini; Sermo de Adsumptione*

a XII. század elején keletkezett *Chronicon Vulturnense* nem említi az *Apokalipszis-kommentárt*, tud viszont a *Leviticus*-hoz, az *Énekek énekéhez* és a *zoltárokhoz írt kommentárjáról*, amelyek azonban nem maradtak fenn.⁷

A magyar fordítást – amelynek terjedelme 10 oldal – tartalmazó kötetet ismét kézbe véve a *Bevezetésben* hiába keresünk információt erről a műről, a lábjegyzetek azonban több kérdés kapcsán is eligazítást adnak, információt közölnek. A *Patrologia Latina* kiadásának beosztását követve a magyar verzió is 11 rövid fejezetre osztja a művet. A szerzőnek az a kívánsága, hogy a hívek ugyanolyan áhítattal üljék meg ezt az ünnepet, mint az Úr születését, körülmetélését és megjelenését. A felsorolás azt mutatja, hogy a VIII. században Nyugaton ezek voltak a karácsonyi ünnepkör ünnepei. Ennek az ünnepnek a méltóságát bizonyítja szerinte az is, hogy a rómaiak nagy fénnel ülik meg: „[A]z egész város sokasága összegyülekezik, a mérhetetlen gyertyafénytől csillog, amikor az ünnepi szertartásokat végzik: a közös állomások szentélyébe senki sem léphet be, aki nem tart gyertyát a kezében...”⁸ A szerző hangsúlyozza, hogy Izrael üdvösségét Simeon és Anna üdvözli a templomban. Az áldozatbemutatás célja Ambrosius szerint nem az, hogy a gyermeket megtisztítsák „a vétekről, hanem hogy a szentségeket (*sacramenta*)⁹ kinyilvánítsák.” E mondat kapcsán Vanyó László megállapítja, hogy „nincs összhangban a beszéd címével, amely Mária tisztulásának ünnepéről szól. Itt a szentségeken azokat az ószövetségi szertartásokat kell érteni, amelyeknek előképi jelentőségük van az új szövetség szentségeinek szempontjából”.¹⁰

A 2. fejezetben a szerző *Lukács evangéliumát* idézi (2,22–23), amely a Törvényre hivatkozik, ami előírja, hogy az elsőszülött fiú kiváltására áldozatot kell bemutatnia. A szerző arra a következtetésre jut, hogy Máriának tulajdonképpen nem kellett volna betartania a tisztulásról szóló törvényt, hiszen „emberi vágy nélkül, bármilyen testi romlás nélkül szült a Szűz és vég nélkül Szűz maradt, ezért a tőle született fiúgyermek sem nyitotta meg méhét”.¹¹ Ambrosius emlékeztet arra, hogy Mária fia nem feloldani, hanem

Sanctae Mariae, cura et studio Roberti Weber O.S.B. (Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis 27 b), Tvrnholti 1979. A *Sermo in Purificatione Sanctae Mariae* hányatott sorsát jól szemlélteti, hogy a másolók néha Jeromosnak, Ágostonnak vagy éppen Alkuinnak tulajdonították; vö. H. SILVESTRE, *i. m.*, 310.

7 *Ambrosii Autperti opera, Pars I*, Introduction générale, v.

8 *Homilia*, 90.

9 A magyar fordítás szövegébe illesztett latin kifejezéseket a továbbiakban is a *Patrologia Latina* szövegéből veszem.

10 *Homilia*, 90.

11 *Uo.*, 91.

beteljesíteni jött a *Törvényt*, a Szent Szűz pedig a tisztulás határidejének betartásával lényegében eltitkolta Fia fenségét (*celavit Filii majestatem*), ezzel téve lehetővé, hogy még a tizenkét éves Jézust is József fiának véljék.

A 3. fejezetben is arról elmélkedik a szerző, hogy prófétanőként Mária miért titkolta el szülésének misztériumát. Véleménye szerint ez azért vált szükségessé, hogy lehetővé váljék a keresztre feszítés, hiszen „ha evilág fedelmei felismerték volna, nem feszítették volna keresztre a dicsőség Urát” (1Kor 2,8). Mária csak keveseknek nyilvánítja ki, hogy kit hozott a világra. Titoktartásának köszönhetjük, hogy a Dániel könyvében (2,45) emberi kéz érintése nélkül legördülő kövecskét (*lapis humilis*) az építők tudatlanságukban először elvessek (Mt 21,42; 1Pét 2,7). Kezdeti észrevehetetlensége tette lehetővé, hogy később ledönthesse a bálványokat, majd nagy hegygé váljék, „amely betölti az egész földkerekséget”.¹² Paradox módon éppen „elvetői növelték meg lendületét és erejét”.¹³

„Ó mily kicsi, ó mily nagy az, akit szültél!” – szólítja meg a Szüzet a szerző a 4. fejezet elején. Mária emberi tapasztalatán keresztül mutatja be, hogy a Gyermeke egyaránt teremtet és teremtmény, táplálendő és tápláló, beszédre még képtelen, de mégis az angyalok tanítója. A fejezetet ezzel a mondattal zárja: „Miközben egy és ugyanazon Isten- és emberfiát kezeden tartva, itt imádod mint Urat, ott megcsókolod mint gyermeked?”¹⁴

A hallgatósághoz fordulva az 5. fejezet elragadtatott kiáltásokkal fejezi ki ugyanazt a gondolatot, mint az előző fejezet, vagyis a Krisztus istenségébe és emberségébe vetett hitet: „Ki ne ámulna el az ekkora kimondhatatlan csodán? Ki ne némulna el?” A megszólítottakat hódolatra hívja: „Itt karotokba veszitek az értetek testben megalázott Krisztust, de imádjátok az istenségében fenséges Istent”.¹⁵

A 6. fejezetben a szerző annak „misztikus” értelmét keresi, hogy miért vitték fel szülei Jézust Jeruzsálembe. Hangsúlyozza, hogy ennek a városnak a templomában gyűlnek össze körülötte először azok, akik megjelenítik az Egyházat, aki – mint Mária – egyszerre szűz és anya, otthona zsidóknak és pogányoknak egyaránt.

A 7. fejezet tovább idézi *Lukács evangéliumát*, amely a gerlicék vagy galambfiókák feláldozásáról szól. Bennük szintén előképet lát Ambrosius: „A

¹² Uo., 92.

¹³ Uo.,

¹⁴ Uo., 92–93.

¹⁵ Uo.

madaraknak ez a felajánlása előképe volt annak a felajánlásnak, amely a világ üdvösségéért felajánlott esti áldozat, nevezetesen az Úr szenvedése, amely által megbékéltünk Istennel”.¹⁶

A következő fejezet tovább értelmezi a gerlicékről és galambokról szóló részt. Ezek a madarak nemcsak Krisztus áldozatának előképei, hanem az egyház minden tagjáé is, amennyiben bennük is megvan a tisztaság és a hűség erénye. Ezeket az erényeket elsősorban az eretnekségek veszélyeztetik, amelyekkel szemben meg kell maradni az egyház iránti hűségben: „A katolikus keresztény tehát akkor válik igazán szellemi gerlicévé, ha a Háromság igaz, erős hitét hűségesen tartja, és az elfajzott eretnekség felfogását mint parázna szennyet elutasítja”.¹⁷

A következő két fejezet az öreg Simeon alakjára irányítja figyelmünket. Ő a Lélek által vezetve jött a templomba. Vágyakozását így írja le a szerző: „Ő mily izzó vágygal várta ez az ember, a Szent Lélek ígérete szerint, hogy meglássa testben a Megváltót?”¹⁸ Sok próféta és király szeretne volna látni, ami neki megadatott. Ambrosius idézi a zsoltárost és Szent Pált is, hogy az ő lelkük miként szomjazta az élő Istent. Simeon mindannak a sok választottnak az előképe, akik várják az eljövendő vigasztalást. Bennük is a Szent Lélek munkálkodik, ők „is Jeruzsálemben laknak, és a Lélekben a templomba jönnek, amikor Krisztust oda hozzák. Mert ők maguk Jeruzsálem, akik Jeruzsálemben laknak, ők a templom is, és ők jönnek a templomba is, akikben és akik által Krisztus fogadása történik”.¹⁹

A magyar fordításban közölt verzió egy rövid 11. fejezettel ér véget, amelynek végén Lk 2,27–29 („És amikor felvitték szülei a gyermek Jézust, hogy felajánlják érte mindazt, amit a törvény előír, ő karjába vette, és áldotta Istent és mondta: Most bocsásd el szolgádat, Uram, szavad szerint békességben”) és egy olyan záradék található, amellyel a mise *oratio*-ját szokás befejezni.

A *Corpus Christianorum* kiadásának szövege²⁰ azonban itt nem ér véget. De mielőtt ennek alapján ismertetnénk Ambrosius művének többi részét, szükséges, hogy magáról a kiadásról is szót ejtsünk. A beszéd terjedelme ebben a kötetben csaknem 18 oldal. Elkészítéséhez öt kódexet használt fel

¹⁶ Uo., 95.

¹⁷ Uo., 96.

¹⁸ Uo., 97.

¹⁹ Uo., 98.

²⁰ Az Ambrosius Autpertusnak tulajdonítható szentbeszédekről lásd ROBERT WEBER, „Les sermons d'Ambroise Autpert”, in *Revue Bénédictine* 86 (1976) 321–327.

Robert Weber, illetve két nyomtatott verziót vett figyelembe.²¹ A *sermo* teljes címe ebben a kiadásban: *Sermo Ambrosii Autperti presbyteri ad monachos Monasterii Martyris Vincentii in Ypapanti Sanctae Mariae [In purificatione Sanctae Mariae]*. Ez a kiadás 18 fejezetre osztja a teljes szöveget. Ezeknek a fejezeteknek az elején általában a Lukács evangéliumából vett idézetek találhatók egészen a 2. fejezet 40. verséig, amely a Názáretbe való visszatéréssel zárja le a Jeruzsálemben történetekről szóló beszámolót. A *Patrologia Latina* ismertetett verziójának vége a 7. fejezet elejére kerül. Ambrosius úgy látja, hogy az agg Simeon személyében valamennyi hívő boldogan öleli magához az Urat, és kéri a szent Szület, hogy kegyes anyaként Krisztus valamennyi testvéréért, még a méltatlanokért is járjon közbe: „Foue ergo etsi tantis meritis indignos piis orationibus, quos in Vno genuisti. Deprecare unicum Filium pro excessibus multorum filiorum”.²²

A 8. fejezetben arról elmélkedik, hogy – Simeonhoz hasonlóan – mit is jelent Krisztust karjainkba venni. Mivel *Máté evangéliumában* maga Krisztus beszél arról, hogy a szegényekben őt kell meglátnunk, Ambrosius hangsúlyozza, hogy a szegényeket felkarolva ölelhetjük magunkhoz Krisztust: „Quid enim est Christum in ulnas suscipere, nisi piis hunc operibus in membris suis amplectere?”²³

A 9. fejezetben idézett evangéliumi mondatban József és Mária csodálkoznak annak hallatán, amit az agg Simeon mond a gyermekről. De hiszen angyaltól kapott kinyilatkoztatásból már mindketten tudtak arról, hogy ki ez a gyermek! Ambrosius szerint – amint már korábban is kijelentette Máriával kapcsolatban – különösnek tűnő viselkedésük oka az, hogy a gonoszság erői elől el kellett titkolniuk a szent misztériumot: „Quid ergo mirantur super his quae de illo narrantur, nisi quia ceteris mirantibus, ut sacramentum impiis occultent?”

A 10. fejezet Simeon szavaival kezdődik, aki közli Máriával, hogy a gyermek sokak romlására és feltámadására lesz. Nekünk is meg kell valánunk a Megváltót, akinek mind az emberi, mind pedig az isteni természete tökéletes: „In una Redemptoris nostri Dei hominisque persona perfectam Dei, perfectamque hominis inesse confitemur naturam...”.²⁴ E

21 Lásd *Ambrosii Autperti opera, Pars III*, 884. és 984. A chicagói kódex a X. század második felére, a karlsruhei 846 előttre, a müncheni a IX. század elejére, az orléans-i és a zürichi pedig a IX. század első felére datálható.

22 *In Purificatione*, 992.

23 *Uo.*

24 *Uo.*, 994–995.

mondat folytatásaként egy hosszú felsorolása és szembeállításra következik az Úr isteni és emberi tulajdonságainak, amelyek a két természetéből erednek. A terjedelmes körmondat folytatásában pedig azt hangsúlyozza Ambrosius, hogy ezeket a tulajdonságokat nem két külön személyről állítjuk: „[N]on tamen alius Dominus, alius seruus, alius fortis, alius informus, alius magnus, alius paruus...”²⁵ A hosszú fejezet zárásaként néhány olyan, az evangéliumban leírt eseményt idéz fel a szerző, amelyeket látva némelyek felismerték Isten országának titkait, a megtestesülés titkát, mások viszont nem.

A 11. fejezet elején megismétli Simeon próféciaját arról, hogy a Megváltó ellentmondást kiváltó jel lesz. Ennek lényegét az ő halálának misztériumban látja: „Quae causa contradixit, nisi mors carnis? Quid contradixit, nisi non esse Deum qui mori potuit ab hominibus ut homo? Cui contradixit, nisi omni incredulo?”²⁶

A 12. fejezet Simeon szavaival kezdődik, aki megígéri Mária számára, hogy lelkét majd kard járja át. A 36. és 104. zsoltárra hivatkozva Ambrosius kifejti azt a véleményét, hogy a kard itt a földi szenvedésekre vonatkozik, Mária esetében pedig elsősorban azokra a kínokra, amelyeket majd a kereszt tövében kell elviselnie fia szenvedése láttán, amikor a zsidók gúnyolódnak rajta, az apostolok pedig gyáván elmenekülnek: „Denique illo in cruce pendente, Iudaei praesentes insultabant ut descenderet, apostoli fugientes de cruce illum descendere posse non credebant...”²⁷

A 13. fejezet Simeon próféciaját tipologikusan („typice”) értelmezi, rámutatva arra, hogy az egyházban is vannak némelyek, akik vagy a kereszt-halált nem tudják elfogadni, vagy tagadják a Megváltó valóságos emberiségét: számukra a gyermek valóban romlást hozott. Szent Pál leveleiből vett idézetekkel (2Kor 2,15; 4,3; Ef 6,17; 1Kor 14,24–25; 14,29) illusztrálja azt a merésznek tűnő meglátását Ambrosius, hogy a szenvedő Szűz az Egyháznak ilyen szempontból is előképe: „Iam uero si deuote, ut decet, adtendamus, ipsam beatam Virginem, cuius animam gladius transfodisse perhibetur, typum Ecclesiae praetendisse repperimus, cuius animam gladius pertransit, scilicet uerbum praedicationis”.²⁸ Az igehirdetés kardjának be kell hatolnia a választottak szívébe, ott fel kell tárnia a tévedéseket és

²⁵ *Uo.*, 995.

²⁶ *Uo.*, 996.

²⁷ *Uo.*, 997.

²⁸ *Uo.*, 998.

bűnöket, és ezektől megszabadítva kell az igazságra és az erényekre vezetnie a választottakat.

A terjedelmes 14. fejezet elején az Anna prófétaasszonyról szóló teljes evangéliumi részt idézi Ambrosius. Benne is az Egyház előképét látja, amit a Fánuel („*facies Dei*”) és Áser („*beatus*”) szavak etimológiájával is alá kíván támasztani. Véleménye szerint házasságban eltöltött hét esztendeje is annak az előképe, hogy az Egyház Krisztus jegyese. Szüzességben, vagyis a bálványimádástól tisztán eltöltött leánykora után jegyajándékként megkapja a Szentlélek hét ajándékának kegyelmét, amely termékenységet biztosít számára: „*Tunc autem hanc sibi Christus uniuit, cum naturam humanam suscipiens, euangelium exorsus fuit. Quod itaque annis septem cum uiro suo a uirginitate uixisse describitur, tempus eiusdem praedicationis ipso septinario numero figuraliter concluditur, in quo et septiformem Spiritus Sancti gratiam ab ipso accepit, et ipsa in septem mulieribus uel septem ecclesiis mystice eidem uniri meruit*”.²⁹ Anna életévének számában is egyfajta előképet lát a szerző, amely véleménye szerint egyaránt utal az Ó- és Újszövetségre.

A rövid 15. fejezet elején ismét idézi Ambrosius Lukácstól azt a mondatot, amely arról szól, hogy a megözvegyült Anna soha nem távozott el a templomból, hanem szüntelenül böjtölt és imádkozott. Ebben is az Egyház életének előképét látja, ugyanis az Egyház tagjainak is meg kell tartóztatniuk önmagukat a tisztátalan gondolatoktól, hogy Istennel egyesülhessenek: „*Sed haec dicens cordis etiam uult intellegi ieiunium, quo nisi quis ab inmundis cogitationibus ieiunare studeat, obsecrationibus Deo uniri non ualet*”.³⁰

Az utolsó három fejezet meglehetősen rövid. A 16. idézi Lukács mondatát a galileai Názáretbe való visszatérésről. Ambrosius ebben egyfajta próféciát lát, mégpedig a zsidók megtérésének előképét, amely akkor következik majd be, amikor Krisztus már egyházába gyűjtött minden pogányt: „*Hic iam figuraliter ultima Iudaeorum conuersio designatur, quando Enoch et Helia praedicantibus, Christus ad eos reuertitur, peracta scilicet omnia in Hierusalem, id est in Ecclesia gentium secundum legem Domini, Noui uidelicet Testamenti*”.³¹

A 17. fejezet eleje ismét evangéliumi idézettel kezdődik: „*Puer autem crescebat et confortabatur, plenus sapientia, et gratia Dei erat cum illo*”

²⁹ *Uo.*, 998–999.

³⁰ *Uo.*, 1001.

³¹ *Uo.*

(Lk 2,40). Ez lehetőséget nyit Ambrosius számára, hogy Krisztus két természetének sajátos tulajdonságairól értekezzen, ugyanakkor az Ef 4,13–14 nyomán az Egyházzól, az ő testéről fogalmazza meg, hogy milyen tekintetben növekszik naponta: „Cotidie crescit in fide Iesus, cotidie confortatur uirtutibus puer Iesus, cotidie uerbo sapientiae adimpletur puer Iesus, cotidie gratia saluationis iustificatur puer Iesus”.³²

A zárófejezetben arra biztatja testvéreit, hogy illően ünnepeljék meg ezt a rendkívül gazdag tartalmú ünnepet: „Non sit uile illud spectaculum, in quo Filius Virginis Deus et homo complectitur, in quo Virgo et mater ostenditur, in quo prophetae, immo prophetarum omnium expectatio adimpletur, in quo multa Ecclesiae sacramenta declarantur”.³³ Rámutat tehát arra, hogy ez az ünnep átfogja az üdvösség történetét, a teljes Ó- és Újszövetséget, hiszen – mai szóhasználattal – krisztológiai, mariológiai, ekkleziológiai és szentségtani tanítást nyújt az ünneplő egyháznak, amelynek tagjait – Simeonhoz hasonlóan – a Szentlélek inspirációjára a templomba szólítja a Szűz Fia, ahol dicsőíthetik a teljes Szentháromságot.

Ambrosius Autpertus irodalmi munkásságát összefoglaló tanulmányában Jacques Winandy rámutat arra, hogy sokan tekintik a szerzőt „javíthatatlan moralizáló”-nak, vagyis úgy vélik, hogy műveiben kizárólag erkölcsi, gyakorlati kérdéseket tárgyal. Winandy idézetekkel bizonyítja, hogy ebben a művében azonban igenis fontos dogmatikai, ekkleziológiai meglatások találhatók. A tanulmány – elsősorban a szerzőséggel kapcsolatos problémák megoldása érdekében – a neki tulajdonítható művekben található szövegrészeket veti össze a biztosan általa írt *Apokalipszis-kommentárral*. Tagadhatatlan, hogy Autpertus mindkét művében az Egyházat mint Krisztus testét mutatja be. A homíliában kétszer is kiemeli az ünnep ekkleziológiai tartalmát: „in quo multa Ecclesiae sacramenta declarantur” (a *Migne-féle kiadásban*: 1304 D, illetve 1302 B). Két alkalommal szerepel az „electorum Ecclesia” kifejezés (1302 B és C), amely az *Apokalipszis-kommentárban* is többször szerepel: 415 F, 434 G, 455 A, 468 E stb. Összevethető szövegrészek még: „peregrinationem Ecclesiae” (1303 C) és „superna Jerusalem... ad cuius se instar informari peregrina laetatur Ecclesia” (In Apoc., 468 E).

Fontos egyezés még a két mű között, hogy mindkettő az Egyház előképének tekinti Máriát: „ipsam b. Virginem... typum Ecclesiae praetendisse

³² Uo., 1002.

³³ Uo.

reperimus (*Purif.*, 1301 C) és „Non autem mirum, si illa typum Ecclesiae praetendat...” (*In Apoc.*, 530 H – 531 A). Mindkét mű hangsúlyozza, hogy Máriához hasonlóan az Egyház is egyaránt szűz és anya: 1294 CD és *In Apoc.*, 532 G. A gerlicék vagy galambfiókák feláldozása egyaránt jelzi az Úr leendő szenvedését és a kiválasztottak sanyargatását is, akik az ő tagjai (1295 BC). Az *In Apoc.*, 447 B-ben így jelenik meg ez a gondolat: „... carnalium victimarum oblationes, quae aut singularem illam hostiam pro nobis in altari crucis positam, id est, Dominum redemptorem significabant: aut pluralem corporis ejus, quod est Ecclesia, mortificationem parturiebant”.³⁴

A Winandy által bemutatott párhuzamos helyek gazdagon illusztrálják, hogy a dogmatikai mondanivaló az *Apokalipszis-kommentárból* sem hiányzik. Ezek az idézetek ugyanakkor azt is jól szemléltetik, hogy teológiaiilag milyen gazdag tartalmat jelenít meg Ambrosius számára ez a soknevű ünnep, amelyben egymásra találunk az Ó- és Újszövetség reprezentatív személyiségei, az előképekben pedig felsejlik az Úr testének szenvedése és az Egyház hivatása.

34 Vö. J. WINANDY, „L'œuvre littéraire”, 104.

A Nunc dimittis a latin egyház liturgiájában

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Fordításváltozatok és magyarázat; 3. Liturgikus használata; 4. Az egyéb liturgikus cselekményekben; 5. Összegzés.

ISTVÁN PÁKOZDI: The *Nunc dimittis* in the Liturgy of the Latin Church
The six-line canticle preserved for posterity by the Gospel of Luke (2:29–32), simply called *Nunc dimittis* in reference to its initial letters in the Latin text (Vulgata), is a true gem of the prayerful tradition of the Church. These are the opening words of Simeon’s psalm-like song, in which the old God-fearing and true man gives thanks to God for the fulfilment of the greatest hope of his life. The second half of the canticle foregrounds the notion of universal Salvation articulated previously in Old Testament prophecies as well. This hitherto insignificant person who would choose to withdraw into the background now emerges as a seer in the Temple of Jerusalem so that, at the hour of Jesus’ presentation, he will be the one to embrace the Child in his arms, praising God. It is through his words and vision that the narrow temple of the first covenant is extended to universal dimensions encompassing all the world (‘before the face of all people’, ‘light for the Gentiles...’) to ensure that the Saviour, who has been born, will be the joy not only of Mary, Joseph and the shepherds but of the whole world as well, and this constitutes the glory of Israel.

1. Bevezetés

Az a hatsoros ének, amelyet a Lukács-evangélium őrzött meg számunkra (2,29–32), amelyet egyszerűen a latin szöveg (Vulgata) kezdőbetűiről nevezünk *Nunc dimittis*-nek, az egyházi imádságos hagyomány egy parányi gyémántja. Ezek Simeon zsoltárszerű énekének kezdő szavai, amelyben az agg istenfélő igaz ember hálát ad Istennek élete nagy reményének beteljesüléseért.¹ Az ének második felében a már korábban, az ószövetségi jövendölésekben is megfogalmazott egyetemes üdvösség gondolata lép előtérbe. Egy ez eddig jelentéktelen, háttérbe húzódott ember mint látnok jelenik meg a jeruzsálemi templomban, hogy Jézus templomi bemutatásának órájában „éppen” ő legyen ott, ő vegye karjába a gyermeket és áldja az Istent. Az ő szaván, látomá-

1 Vö. MKL IX, 859.

sán keresztül tágul ki az első szövetség szűk temploma az egész világot átfo-
gó (minden nép szeme láttára, a pogányoknak fény...) univerzális távlatokba,
hogy a megszületett Üdvözítő most már ne csak Mária, József és a pásztorok
öröme legyen, hanem az egész világé, és ez Izrael dicsősége.

2. Fordításváltozatok és magyarázat

A *Nunc dimittis* különféle fordításokban terjedt el. Mindegyik próbálta a pársoros kis himnusz költőiségét megőrizni, visszaadni, mégis a fordító sa-
jatos szempontját érvényre juttatni. Talán magyarul a legelterjedtebb a Bé-
kés-Dalos Újszövetségi Szentírás változata, amely igen sok kiadásban meg-
jelent:

„Bocsásd el most szolgádat Uram,
Szavaid szerint békességben,
Hiszen már látták szemeim az üdvösséget,
Melyet minden nép számára rendeltél:
Világosságul a pogányok megvilágítására
És dicsőségére népednek, Izraelnek”.²

Ezt revideálta nemrég a bencés Simon T. László fordítása:

„Most elbocsáthatod, Uram,
szolgádat szavaid szerint békességben,
mert meglátta szemem üdvösséged,
amit minden nép szeme láttára megvalósítottál:
a fényt, ami a pogányoknak kinyilatkoztatás,
és népednek, Izraelnek dicsőség”.³

A Szent István Társulat által készített fordítás megint csak más variációt
tár elénk:

„Most bocsásd el, Uram, szolgádat,
szavaid szerint békében,

2 Békés Gellért és Dalos Patrik, (5. kiadás), Róma 1967, 141. (Nevezik ezt a kiadást Limburgi
újszövetségnek is, mert az első imprimaturt 1955-ben Gulielmus Kempf limburgi püspök adta
hozzá.)

3 *Újszövetség*, Pannonhalmi Főapátság, 2014, 220.

mert látta szemem üdvösségedet,
melyet minden nép színe előtt készítettél,
világosságul a pogányok megvilágosítására,
és dicsőségül népednek, Izraelnek”.⁴

Érdekes még Farkasfalvy Dénes OCist fordítása, amelyet a zsolozsma magyar nyelvre fordításakor (sok éven át használt) változatban adott közre:

„Most elbocsáthatod, Uram, szolgálodat
békében, ahogy megígérted,
mivel meglátta szemem az üdvösséged,
mit készítettél minden nép elébe,
hogy fény legyen: a nemzetek világossága,
népednek, Izraelnek dicsősége”.⁵

A most érvényben lévő zsolozsmáskönyv pedig ezt a fordítást ajánlja:

„Bocsásd el most, Uram, szolgálodat,
szavaid szerint békességben,
hiszen már meglátták szemeim
akit küldtél, az Üdvözítőt.
Őt adtad számunkra
csodájára minden népnek,
hogy fényeskedjék az egész világnak
mint választott néped dicsősége”.⁶

Ez a változat sajnálatosan megváltoztatja az eredeti szöveget és Izrael szavát kihagyva csak választott népet említ, ami kevésbé felel meg a *Liturgiam Authenticam* hivatalos szentszéki végrehajtási instrukció szabályának.⁷

Végül érdemes összehasonlítanunk a katolikus változatot a protestáns *Nunc dimittis*-fordítással is:

4 *Biblia (Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás)*, Szent István Társulat, Budapest 2005, 1495.

5 *Zsolozsmáskönyv hívek számára*, Bécs 1986, 766.

6 *Az imaórák liturgiája*, III, Budapest 2016, 598.

7 ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI FEGYELMI KONGREGÁCIÓ, *Liturgiam Authenticam*, (Római dokumentumok 18.), Budapest 2001.

„Most bocsátod el, Uram, szolgálodat
beszéded szerint békességgel,
mert meglátta szemem üdvösségedet,
amelyet elkészítettél minden nép szeme láttára,
hogyan megjelenjék világosságul a pogányoknak
és dicsőségül népednek, Izraelnek”.⁸

A szentírástudósok és az egyházatyák hamar észrevették, hogy e pár soros imában négy régi, prófétai idézet húzódik meg. A 30. versben szereplő „meglátani az üdvösséget” Izajás 52,10-ben a teljes mondatban így hangzik: „Felfedte szent karját az Úr, minden nemzet szeme láttára és meglátja a föld minden határa Istenünk szabadtát”. Rejtettebben és nehezebben fellelhető módon e szavak megtalálhatók a 46,13-ban is: „szabadulásom nem késlekedik, szabadtást adok a Sionon, és dicsőséget Izraelnek”. Az utolsó mondat viszont egyértelműen az izajási fordulatra utal: „a nemzetek világosságává teszek” (42,6, ugyanez szó szerint a 49,6-ban is). Jézus pedig éppen ezt a képet vonatkoztatja magára: „Én vagyok a világ világossága...” (Jn 8,12).

Simeon neve már jelentőségteljes: „Isten meghallgatott”, akit Lukács evangélista Keresztelő Jánoshoz hasonlóan mutat be, mint aki várta Izrael vigasztalását. Már ennek a bemutatásnak is a háttere Izajásra megy vissza (vö. 40,1; 66,12–13). Simeon nem papi ember, Anna sem, mégis a templomban várják – a Szentlélek indítására – a csodát, a beteljesülést. Ott, ahol az istentisztelet helye van. „A színpad most elő van készítve Simeon *Nunc dimittis* kezdetű imája számára, hiszen a törvény, a prófétai Lélek, és a templomi kultusz most mind összetalálkozott, hogy Jézus nagysága számára a környezetet biztosítsa... A Jézusban megvalósult isteni üdvösség kiárad és átöleli Isten népet, Izraelt, s aztán körülvesszi a többieket, a népeket is... ők is örökösei Isten ígéreteinek”.⁹

„Az elbeszélő figyelme immáron teljesen Simeon és Jézus találkozására irányul... Többről van itt szó, mint Simeon személyes várakozásának és vágyának beteljesüléséről. A találkozás az üdvösségtörténet két korszakának a határát jelzi: Simeon a végére érő Ószövetséget, míg a kisded Jézus a most

8 Biblia (Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése magyarázó jegyzetekkel), Kálvin János Kiadó, Budapest 2018, 1285.

9 ROBERT J. KARRIS OFM, „Evangélium Lukács szerint”, in *Jeromos Bibliakommentár II*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest 2003, 174.

kezdődő Újszövetséget képviseli. Simeon szavai pedig világossá teszik, hogy az Ószövetség várározása Jézusban a beteljesedéshez érkezett... A békében való elbocsátás a békés, Isten áldásától kísért halált jelenti”.¹⁰ Ezért válik majd e kis himnusz a keresztyén temetés egyik lényeges imádságává.

Van olyan bibliamagyarázó is, aki a Szentlélektől indított Simeon „pozíciójára” is figyel: „hittel eltöltve *karjában tartja a gyermeket*, és magasztalja Istent. Annak az embernek a képe, aki részesült az üdvösségben. Úgy fogadja Jézust, mint a vendéget szokás – teljes tisztelettel és szeretettel”. A magasztaló szavak „a gyermektől kapott kinyilatkoztatás visszhangja. Énekét, életének esti dalát, Izajás könyvének szavai és szelleme hatják át. A Lélektől megvilágosított emberek értenek hozzá, hogy helyesen értelmezzék az Írást és jól ítélik meg az üdvösség eseményeit”.¹¹ Az éles szemű szentírásmagyarázó azt is megállapítja, hogy „az ősz próféta az izajási jóslatra támaszkodva teljes nagyságában hirdeti azt, ami már fölcsendült a *Magnificat*-ban és az angyali énekben: Isten Jézusban az egész világnak üdvösséget ajándékozik. »Minden test meglátja Isten dicsőségét« (Lk 3,6) és »tudjátok meg hát, hogy isten üdvössége a pogányoknak jut majd osztályrészül. Ők meghallgatják« (ApCsel 28,28)”.¹²

A protestáns bibliamagyarázat azt emeli ki e kis himnusz magyarázatában, hogy Izrael vigasztalása, amelyben a prófétai ígéretek végül megvalósulnak, nem más, mint a Messiás és a messiási idő üdvössége, erre utal a békesség szó. Az üdvösség annyit jelent mint a pásztorok csodálkozásának a tárgya, a többi nép – a pogányok – pedig nem pusztán szemlélői lesznek a világosságnak, hanem „ellenkezőleg, a Messiás az övék is lesz, a *pogányok* Messiása”, amiért dicsérik Isten népét, Izraelt.¹³

Szent Szofróniusz püspök szónoklatában egészen tágra nyitja az esemény horizontját. „Sietve menjünk elébe valamennyien... senki ki ne maradjon e menetből... égő gyertyákat is viszünk ilyenkor azért, hogy ezzel is jelezzük a hozzánk közelítő Isten világosságát... ne legyen köztünk senki, aki nincs beavatva ebbe a világosságba... rajta keresztül látjuk meg ugyanis az Isten Üdvösségét, amelyet minden nép számára rendelt... Isten jelenlétét szemléltük, lélekben karunkba vettük, és már új választott népnek hívnak bennünket. Úgy ünnepeljünk ezen az évfordulón, hogy jelenlétét többé sohase feledjük

10 KOCIS IMRE *Lukács evangéliuma*, Budapest 1995, 57–58.

11 ALOIS STÖGER, *A Lukács-evangélium*, Eisenstadt 1975, 55.

12 *Uo.*, 56.

13 *Uo.*, 1285.

el!¹⁴ Nyilvánvalóan e szavak mögött már ott húzódik a február 2-i (gyertyaszentelő napi) körmenet gyakorlata.

3. Liturgikus használata

A római olvasmányos rend előírása szerint a templomi bemutatás eseményét többször is felolvassuk a miseliturgiában a karácsonyi időben: december 29-én, karácsony nyolcadában a napi evangéliumban, Szentcsalád ünnepén a „B”-évben szintén az evangéliumban, és természetesen a február 2-i ünnep evangéliumában. Ez nemcsak azért van így, mivel Jézus gyermekségtörténete Máté és Lukács leírásában sem túl hosszú, mondhatnánk szükséztől, a karácsonyi ünnepkör pedig több napból áll, mint amelyekre mind más és más evangéliumi epizódok esnének, hanem azért is, mert a jelenet fontos Jézus egész gyermekségtörténete, küldetése, megváltó műve szempontjából.

A *Nunc dimittis* a napi zsoltosma állandó részévé vált, hiszen a záró imaóra csúcspontján imádkozzuk nap mint nap. Az evangéliumi *canticumok* között – *Magnificat*, *Benedictus*, *Nunc dimittis* – tartjuk számon, kiemelt helyen, hiszen annak a ritka bibliai műfajú szövegnek egy példája, amely műfaj még a Szentírás világán kívül is ismert volt. A *canticum* a latin *canto* énekelni szóból ered. A római drámában háromszereplős ének: egy pantomim-művész, egy énekes és egy fuvolás játéka volt. Változatos ritmusával rendszerint erős szenvedélyt fejezett ki. Később különvált a drámától, s egyszemélyes ének lett, a Szentírásban személyes hálaének.¹⁵ E műfaj nemcsak az újszövetségi Szentírásban található meg, korábban is olvashatunk ilyet Mózes (Kiv 15,1–21), Mirjam, Anna (1Sám 2,1–10), Azariás énekében (Dán 3,24–90). Ezért használja az Egyház az újszövetségi *canticumokat* díszesebb tónusú, antifonás tételként a *Laudesben* (Reggeli dicséret), a *Vesperásban* (Esti dicséret) és a *Completo-riumban* (Befejező imaóra).¹⁶ A három újszövetségi *canticumot* a középkori liturgikus könyvek „evangéliumnak” is nevezték, ezért vetünk keresztet magunkra a kezdő szavainál. A *Magnificat*ot és a *Benedictus*t mindig zoltárinitiummal kezdjük.¹⁷ Az is egyfajta sajátos kiemelés, hogy az evangéliumi *can-*

14 *Orat. 3, de Hypapante*, in PG 87, 3, 3291–3293, lásd *Az imaórák liturgiája III*, Budapest 2016, 1266–1267.

15 *MKL II*, 168.

16 *Uo.* – A bizánci imaórákban a heszperion (Vesperás) záró részében szerepel (vö. RUPERT BERGER, *Lelkipásztori liturgikus lexikon*, Budapest 2008, 357.)

17 KÜHÁR FLÓRIS – RADÓ POLIKÁRP, *Liturgikus lexikon*, Komárom 1933, 64; valamint VERBÉNYI ISTVÁN – ARATÓ MIKLÓS ORBÁN, *Liturgikus lexikon*, Budapest 1988, 113.

ticumok éneklése alatt az ünnepélyes zsolozsmában incenzálás (füstölés) van. A *Nunc dimittis canticum* helye a napot lezáró Befejező imaóra vége felé van, ezzel búcsúzik a keresztény ember a naptól, Simeon szellemében, az ő szavaival. Azután már csak a könyörgés, a lezárás és a Mária-antifóna következik.

A latin egyház zsolozsmájának utolsó – napzáró – imaórája egyre nagyobb jelentőséget kap a nem pap és nem szerzetes, világi hívek körében is. Szívesen kibővítenék, alkalmaznák közös, vagy kisebb körben mondott esti imádságként. Ebben az esetben is a korábbihoz hasonlóan nagy fontosságot tulajdonítanak a *Nunc dimittis* éneknek.¹⁸ A hívek előszeretettel éneklik, és a kedv még korábbról ered, amikor szerzetesek latinul énekelték, ők pedig anélkül, hogy értették volna, bekapcsolódtak a fennhangon való kántálásba.

4. Az egyéb liturgikus cselekményekben

A *Nunc dimittis* himnusz elszakíthatatlan kötelékben van a február 2-i úgynevezett *Gyertyaszentelő körmenettel*. A processziók közül az egyik legősibbről van szó, amelyet a kereszténység a boldogságos Szent Szűz és a szentek tiszteletére gyakorolt: ezek között volt Mária születése, *dormitiója* (elszenderülése) és a keleti gyakorlatban igazán ünnepelt Urunk bemutatása ikonokkal, esti órákban pedig fáklyákkal.¹⁹ A február 2-i Urunk bemutatása a templomban a karácsonyt követő 40. napon – noha már az évközi időre esik – mégis lényegében egy a karácsonyi titokhoz tartozó „kihelyezett ünnep”. Jeruzsálemben a 4. századig nyúlik vissza a gyökere, s ugyanakkor a keleti és nyugati gyakorlat kissé szétválása is ugyanazon titok kapcsán. A keleti keresztények a találkozást (Simeonét és Annáét) emelték ki, míg a nyugatiak – valószínűleg a Rómában dívott régi pogány szertartás „megkeresztelése” által – a fény ünnepének tartották és tartják ma is, ezért vonulnak a hívek gyertyával a kezükben a körmeneten.²⁰ A római liturgiában régen *Mária tisztulása* volt az ünnep neve (*Purificatio BMV*), ahogy az ószövetségi törvény megkívánta, korunk inkább az újszövetségi vonásra figyel: az igazi fénynek, a világ világosságának a belépésére a templomba, azaz Krisztus ragyogó jelenlétére a világunkban.²¹

18 LIBORIUS OLAF LUMMA, „Kompeltmodule”, in *Gottesdienst* II (2018. május 28) 126–127.

19 Vö. DOMENICO SARTORE – ACHILLE M. TRIACCA, *Nuovo Dizionario di Liturgia*, Roma 1984, III/6 (Processione III, 4.b.).

20 Lásd PÁKOZDI ISTVÁN, *A Bárány menyegzője*, Tihany 2010, 29.

21 Vö. VÁRNAGY ANTAL, *Liturgika*, Abaliget 1993, 418.

Ezért szerepel a gyertyaszentelés és körmenet liturgiájában a *Nunc dimittis* hangsúlyosan. A szertartás kezdetén és a körmenet alatt a nép (vagy az előénekesek) refrénszerűen ismétlik: „Új fény támad, pogányoknak üdvösség, kiválasztott nemzedeknek dicsőség”, majd a *Nunc dimittis* minden sora után ezt a választ ismétli meg a körmenetben vonuló nép. Ezen kívül még a napi mise szövegei között az Áldozási énekben is visszatér egy sora:

Már meglátták szemeim az Üdvözítőt, őt adtad számunkra, csodájára minden népnek.²²

Ahogy a szentírástudósok is utalnak rá, az aprócska himnuszt gondolati szál fűzi a halál tényéhez. Simeon a földi világból való elbocsátásáért fohászkodik nem csak azért, mert már öreg, hanem mivel beteljesült az élete: „meglátta szemem üdvösséged”. Érthető, hogy a keresztény temetési szertartás részévé is vált az imádság, még hozzá a holttest elföldelését követően hangzik fel a szertartás befejezéseként (válaszos énekként). A liturgia találékonyságára mutat az a választás, miszerint a *Nunc dimittis* válasza, refrénje a Lázár feltámasztásának történetéből való: „Én vagyok a feltámadás és az élet. Ki bennem hisz, elnyeri az üdvösséget. Hívó lélek a halállal meg nem halhat: bűneire trónusomnál nyer irgalmat”. Jézus a János-evangélium leírása szerint mondja: „Én vagyok a feltámadás és az élet. Aki hisz bennem, még ha meghalt is élni fog” (Jn 11,25). Szinte a temetési szertartás „koronájaként” hangzik fel az ének, ami után már csak az elbocsátás marad hátra.²³

5. Összegzés

A *Nunc dimittis* kétségtelenül a február 2-i, Urunk templomi bemutatása ünnepének (Gyertyaszentelő Boldogasszony) legszebb, legjelentősebb éneke, himnusza. A Biblia és Anyaszentegyházunk egy féltve őrzött kincse, ami egyszerre része a nagy, közös liturgiának, ugyanakkor számtalan hívő ember mindennapi imádságában is szó szerint elmondja. Olyan kincs, ami egyszerre gazdagítja a hivatalos liturgiát és az egyéni lelki életet.

A *hypapante* találkozást jelent: Jézus a templomban Simeonnal, Annával, az ószövetségi néppel találkozott. „Mindaz, ami a »mi testünk természetében« megjelenő Krisztussal történt, értünk történik, sőt bennünk is tör-

²² *Misekönyv*, Budapest 1991, 545, 547 és 549.

²³ Lásd *Temetési szertartáskönyv (Ordo Exsequiarum)*, Budapest 2007, Felnőttek temetése 2. változat: 68–69; 4. változat: 129–130.

ténik. Testében ott vannak testének tagjai is. Amikor őt bemutatják, mi is bemutatattunk... Ma, ezen az ünnepen Egyházanyánk bemutat minket az Atyának, s mi azt kérjük, hogy tisztult lélekkel legyünk ott... Ez a bemutatás örök időkre szól, s akkor teljesedik be, amikor majd az Egyház és Mária a mennyi templomban fog minket bemutatni” – írta erről a titokról a liturgikus szakember.²⁴ Ez a misztérium, ami Simeon énekének is a magja, a római liturgia napi könyörgésében (*collecta*) nyer összefoglalást:

Mindenható, örökkévaló Isten,
felségedet esdekelve kérjük,
hogy miképpen egyszülött Fiadat a mai napon
a mi testünk természetében mutatták be a templomban,
tedd meg, hogy azonképpen mi is tisztult lélekkel mutattassunk be teelőt-
ted!²⁵

²⁴ DOBSZAY LÁSZLÓ, *Jegyzetek a liturgiáról*, Budapest 2001, 209.

²⁵ Dobszay László saját fordítása, *uo.*, 208.

SOLTÉSZ János

Az öregkor megközelítése bibliai, lelki és erkölcsi szempontok fényében

TARTALOM: 1. Az öregkor és a Biblia; 1.1. Életszakaszok és életkorok a Bibliában; 1.2. Az öregedés bibliai jellemzői; 1.3. A bibliai normák rugalmassága; 2. Öregedés mai szemmel; 2.1. Az öregedés feladat; 2.2. Az öregedés krízise; 3. Az öregkor nehézségei és örömei; 3.1. Nehézségek; 3.2. Öröмок; 4. Öregkor és növekedés; 4.1. Hálás visszatekintés és elengedés; 4.2. Tervezés és cél; 4.3. Lelki harc, akadályok elhárítása.

JÁNOS SOLTÉSZ: Approaches to Old Age from Biblical, Spiritual and Moral Angles
A well-balanced personality is characterised by the realistic assessment, acceptance and harmonious treatment of the joys and hardships associated with any particular age -- a starting point for every happy human and Christian life. Upon closer scrutiny, it appears that hardships and joys not only exist side by side but also interact and intertwine with each other. In this earthly life, everything is fragmentary and transient, never reaching a state of completeness. This is especially true about old age, closest to the final realities. As ageing progresses, far from becoming less, one is gaining in a number of things day by day. One is in a position to ensure that one will fall into God's hands like a fruit that is as ripe as possible. If we view the present thus and look into the future, which has already started, with the same attitude, we will not be preoccupied with despondency and complaining but goal orientation and task completion instead, until we reach the festive banquet awaiting us ready at God's table, which by far exceeds even our most ambitious expectations.

Az életkorra jellemző öröмок és nehézségek reális értékelése, elfogadása és egyensúlyban tartása jellemzi a kiegyensúlyozott személyiséget, s ez minden boldog emberi és keresztény élet alapja. Ha közelebbről megvizsgáljuk, nehézségek és öröмок nem csak egymás mellett léteznek, hanem sokkal inkább egymást áthatják, egymásba ágyazódnak. Itt a földön minden töredékes és mulandó, sohasem teljes és hiánytalan. Igaz ez különösen az öregkorra is, mely legközelebb van a végső valóságokhoz. Az öregedés előre haladásával valójában nem kevesebbek, hanem többek leszünk napról napra. Tehetünk azért, hogy végül minél érettebb gyümölcsként hulljunk Isten tenyerébe. Ha így nézzük a jelent, s így tekintünk a jövőbe, mely már elkezdődött, akkor

nem a csüggedés és panaszkodás, hanem célkövetés és feladatmegoldás töltheti ki időnket, mígnem eljutunk a legmerészebb várakozásunkat is meghaladó, Istennél már kész, ünnepi lakomára.

1. Az öregkor és a Biblia

1.1. Életszakaszok és életkorok a Bibliában

Az ember élete különböző szakaszokon fut végig a kezdetétől egészen az aggastyánkor eljöveteléig. A Bibliában is ezzel az Isten által teremtett, így természetesnek mondható felfogással találkozunk.¹ Az Ószövetség legalább három életszakaszt különböztet meg.² Általában a gyermekkorról, a fiatal felnőtt korról és az érett idősebb emberekről hallunk,³ de például Jeremiás próféta öt szakaszt különít el: gyermekek, fiatalkorúak, házas felnőttek, idős emberek, vén emberek.⁴

Az életszakaszok életkor alapján történő meghatározását a várható alacsony élettartamnak megfelelően jelölték ki. A felnőtttség bizonyos kerek évfordulóikhoz sajátos szempontok kapcsolódtak. A 20 éveseket már általában a felelősségük teljes birtokában levőknek tekintették, alkalmasnak találva őket katonai szolgálatra és adófizetés kötelezettségének teljesítésére.⁵ A 30 éves kor a különleges istentiszteleti szolgálathoz szükséges érettség határát jelentette. Az 50 éves, az úgynevezett „rabbi kor” a bölcsesség, a tapasztaltság és a tisztelet jelzésére szolgált, míg a 60. évtől már a munkaerő képesség jelentős csökkenésével számoltak.⁶

1.2. Az öregedés bibliai jellemzői

A Biblia szerint a leglényegesebb az időskor előhaladtával az egyre nagyobb mértékű és növekvő gyengeség. Mégis csak a 71. zsoltár tekinthető az egyetlen olyan panaszéneknek, melyről egyértelműen állítható, hogy egy idős ember könyörgése. A 9. versétől indulva fogyatkozó erőről, az el-

1 DE VAUX, R., *Das Alte Testament und seine Lebensordnungen*, Freiburg-Basel-Wien 1964, 45–47.

2 Vö. MTörv 32,25; Zsolt 148,12; Ez 9,6.

3 Vö. TARJÁNYI, B., *Biblikus Teológiai Tanulmányok*, (Biblikus írások 3.), Budapest 1998, 25–27.

4 Jer 6,11

5 Vö. Szám 14,29; 26,2; 2 Krón 25,5; Kiv 30,14.

6 Vö. Lev 27,7.

tasztításról, a magára maradástól való rettegésről beszél, mely még sok más nyomorúsággal is együtt jár.⁷ Gyakran esik szó a látás romlásáról, melynek elmaradását úgy is kiemelik, mint az életerő megmaradásának sajátos jelét.⁸ A nők esetében igen fájdalmas annak tudomásul vétele, hogy elveszítik a gyermekszülés képességét.

A Biblia ugyanakkor nagyon józanul és tanító jelleggel beszél az öregkorral kapcsolatos problémákról. Célja egyrészt, hogy a fiatal embereknek szóló figyelmeztetésként megfogalmazza,⁹ másrészt az öregedéssel és a vele járó gondokkal történő tudatos szembenézésre is ráirányítsa a figyelmet. Ez a szándék ma is jogosan veti fel a kérdést, hogy nem kellene-e az embernek tudatosan öregedni és korlátait időben felismerni?¹⁰ Válaszolhatunk is, és bizonyára nem kevesek véleményét tükrözné, hogy bizony szükség lenne erre. Látunk erre példát Sámuel második könyvében. Egy 80 éves, Barzillaj nevű ember portréja juthat eszünkbe, aki vagyonos emberként az Absalom elől menekülő Dávidot látta el élelemmel és segítette. Hálájaként a király Jeruzsálembé akarta vinni, de ő kitért előle. Feltárta öreg korának gyengeségeit, hibáit, bajait, józanul ítélte meg magát, hogy nem akar így másoknak, különösen a királynak terhére lenni, s fiatalot ajánlott maga helyett.

A gyengeség és a szerénység ugyanakkor az öregségnek csak az egyik oldalát mutatják. A Biblia egyértelműen szól az idősebb generáció feladatairól, értékeiről. A jogi ítéletek meghozatalában általában a közösség idősebb korban lévő férfiaira számítanak.¹¹ Az idősödő emberek feladata, hogy tanúságot tegyenek az Isten erejéről és igazságáról, hisz Jahve fiatal koruk óta erre tanította őket.¹² Emellett a bölcsesség, a megfontoltság és a higgadság is jellemző rájuk, amire a közösségnek olykor nagy szüksége van, a fiatalok keménységével, túlzott magabiztosságával szemben. Természetesen nem minden idős ember bölcs, igazságos és megbocsátó. Nem véletlenül fogalmaz Jób könyve úgy, hogy a bűnösök is megöregszenek, közben jól tartják magukat, egészségesek, de az ősz haj igazi koronáját, díszét nem ez, hanem az igazságosság nyújtja.¹³

7 Zsolt 71,9kk.20

8 Vö. Ter 27,21; 48,10; 1 Sám 3,2; illetve MTörv 34,7.

9 Vö. Préd 12,1-7.

10 Vö. WOLFF, H. W., *Az Ószövetség antropológiája*, Budapest 2001, 154–156.

11 Vö. Ter 21,2–6; 22,15–18; Ruth 4,2–11; Jer 26,17.

12 Vö. Zsolt 71,17–19.

13 Vö. Jób 21,7; Péld 16,31.

1.3. A bibliai normák rugalmassága

A Biblia azt a tapasztalatot tárja elénk, hogy mind a fiatalságnak, mind az öregségnek jellegzetes terhei és veszélyei, valamint sajátos adottságai és képességei vannak. Ezért nem csodálkozhatunk azon, hogy olykor felfüggeszti az említett normákat. Hiszen nem létezik biológiai szabály sem kivétel nélkül.

Így Izrael története során nem egyszer találkozunk azzal, hogy Isten, Jahve, a fiatalabbat választja. Ez történt József, Sámuel, Gedeon és Dávid kiválasztásakor. Felmerül a kérdés, vajon miért történtek ezek? Tévednénk, ha egyszerűen arra gondolnánk, hogy a mesékhez hasonlóan a fiatal vagy a legkisebb eleve előnyben részesül. Az éretlenebb és tapasztalatlanabb kiválasztása Jahvénak szabadságát, a történelem Urának egyeduralmát, nagyságát és előrelátását kívánja hangsúlyozni. Dávid és a klasszikus próféciaák esetében Jeremiás és Dániel, a bölcsességi irodalomban pedig a fiatal Eliahú lesz Jahve különleges kiválasztottja, akik a megszokott elvárások és fiatalságuk ellenére öregek tanítómesterei lehetnek. Mindez Jahve Lelkének műve.¹⁴

Jahve szabad elhatározásának másik oldala, hogy képes az öregedés folyamatát megváltoztatni, esetleg megállítani. Találkozunk ezzel a 92. zsoltár szavaiban, mely dicséri az igazakat, akik „még késő öregségükben is gyümölcsöt hoznak... hirdetve, hogy igazságos az Úr, az én menedékem”.¹⁵ Világos példája ennek Ábrahám és Sára mellett Mózes, akit a Második Törvénykönyv szerint nem hagyott el életezeje. Deutero-Izajás is rámutat, hogy mennyire fontos az ember Istennel való kapcsolata, mert az Istenbe vetett bizalom képes fejtetőre állítani a természetes adottságokat: „Elfáradhatnak a fiatalok, és ellankadhatnak, s az ifjak is megbotolva eleshetnek, de akik az Úrban bíznak, új erőre kapnak, szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak és nem lankadnak el, járnak és nem fáradnak el”.¹⁶ Általában tehát meglátszanak az emberen életkorának sajátosságai, de az Úr rendkívüli szabadságában áll, hogy kivételt tegyen, s magának fenntartja a normák alakításának, megváltoztatásának lehetőségét.

¹⁴ Vö. WOLFF, *Op. cit.*, 156–159.

¹⁵ Zsolt 92,15–16

¹⁶ Iz 40,30k.

2. Az öregedés mai szemmel

2.1. Az öregedés feladat

Az emberek között az a mondás járja, hogy „annyi időssek vagyunk, amennyinek érezzük magunkat”. Ez a mondat valójában azt üzeni, hogy sokkal fiatalabbak vagyunk, mert még fiatalnak érezzük magunkat, holott igazából öregebbek vagyunk annál, amennyinek érezzük magunkat. Egy 19. századi közmondás gyűjteményben ötszáznál több öregséggel kapcsolatos bölcsesség van, de egy sem emlékeztet a fenti modern megfogalmazásra, inkább az öregkor problémáiról, méltóságáról szólnak. Korunk e bölcsessége kérdőjeles lehet, ha nem akarná tudomásul venni, hanem inkább elfojtaná valódi korunkat. Ugyanis elszalaszthatjuk azt az esélyt, hogy öregségünk termékennyé váljon. Akinek egyedüli célja fiatalnak látszani, az bizonyos szempontból éretlen marad. Az érettség jele, ha felismerjük a mindenkori életszakasz esélyeit és veszélyeit, és a jövőben igyekszünk ennek megfelelően élni. Az életben nagy szükség van bölcs és érett öreg emberek példáira, melyek sokszor hiányoznak, s ez lehet az oka az esetleges fiatalság-mániának. Bizonyára meg kell tanulni, hogyan lehet elbúcsúzni egy életszakasztól, illetve úgy integrálni életünkbe, hogy a továbbhaladást és a következő szakasz termékenységét segítse elő.¹⁷ Helyesnek tűnik az öregedésben feladatot látni, amivel szembe kell nézni, s keresni annak reális és optimális megoldását.

2.2. Az öregedés krízise

Bölcsességként fogalmazták meg már azt is, hogy ha valaki el akar valamit érni, akkor ahhoz időben kell hozzáfognia. Igaz lehet tehát: ha valaki meg akar öregedni, annak időben kell hozzáfognia. Nehéz ebben kezdőpontot meghatározni, de valahogy negyvenéves kor környékén, élethelyzettől függően, elkövetkezik ennek az ideje. Nem véletlenül fogalmazott így Dante: „Az emberélet útjának felén, egy nagy sötétlő erdőbe jutottam, mivel az igaz utat nem lelém”.¹⁸ Az élet e fordulópontján mind külsőleg, mind belsőleg kaotikus helyzetben érezheti magát az ember. Mégis inkább lelki válság lép fel, mely összerázza az élet alkotóelemeit,

¹⁷ Vö. RUPPERT, F., *Időskor és növekedés*, Pannonhalma 2016, 6–9.

¹⁸ DANTE, A., *Isteni színjáték*, Budapest 2002, 79.

de azzal a céllal, hogy szortírozza, újra összerendezze azokat. A hit szempontjából nézve ebben a vergődésben nem csupán negatívumok vannak, hanem maga Isten munkálkodhat benne. Az emberi személyt mozgásba hozza, hogy a maga hasznára fordítsa, megszabadítsa minden öncsalástól. Ilyen értelemben a krízis a kegyelem aktusává válhat, mely nagyon lényeges szempont. Erről a témát tárgyaló szakirodalmak általában nem szoktak írni, pedig döntő lehet. Így ez a „szenvedés” az Istennel való találkozás tapasztalatának sajátos helyévé válhat, melyben világossá válik, hol áll az ember, s kész-e átengedni magát, életét a hitben Istennek.¹⁹ Az ember azt gondolná, hogy ezt a nyakába sózott feladatot leginkább úgy oldhatná meg, hogy megváltoztatja életútját, valami egészen mást kíván csinálni, elhagyva a megszokottat. Pedig nem biztos, hogy erről van szó. Lehetséges, hogy ugyanazt kell csinálnia, csak másként, újabb távlatot, újabb motivációt keresve, felfedezve. Vagyis: bár az emberi élet elsősorban testi, horizontális vonala kérelhetetlenül előre halad, a lelki fejlődést ábrázoló, bármilyen szögben, de emelkedő nyíl mégis fokozatosan és töretlenül emelkedő maradhat. Sajnos az embernek gyakran nincs elég ideje, hogy az említett nyilak útját kövesse. Mégis szükséges, hogy olykor megtegye ezt, megálljon, elgondolkodjon, és szíve éberségével nézzen magába, füfeljen befelé, mert megtapasztalhatja, hogy bár jön a gyengeség, az erőtlenség, de a nyíl felfelé tart, messze előremutat az öregségig és azon is túl.²⁰ Viszont azt is világosan kell látni, mennyire nehéz ezt a modellt követni, amennyiben elmaradunk az öregedés feladatának készülletével, illetve kéretlenül is ránk szakadnak az öregedés nehézségeinek konkrétumai, melyekkel szembe kell nézni, s melyek ellenében is meg kell látni az örömöket s a növekedés lehetőségeit is.

3. Az öregkor konkrét nehézségeinek és örömeinek vázlata

3.1. Nehézségek

Sajátos összefoglalását adhatjuk meg az öregkor problémáinak, amennyiben a türelem szempontjából vizsgáljuk. Mind az öregedő embernek,

19 Vö. GRÜN, A., *Az emberélet útjának felén...*, (Bencés lelkiismeri füzetek 12.), Pannonhalma 1995, 8–10.

20 Vö. RUPPERT, *op. cit.*, 12–15.

mind az őt gondozóknak, támogatóknak jelmondata lehet a jézusi bölcsesség: „Aki mindvégig tűr, az üdvözülni fog”.²¹

El kell tűrni az öregséget. A tisztas aggkor nem függ az évek számától. Valami sokkal több. Elfogadása véges voltunknak. Végeredményben az öregség nem betegség, de lehetőség arra, hogy sok betegséget összeszedjünk. Az ember a legtöbb esetben megöszül, s leginkább nem örül az ősz hajszálaknak. Később pedig, különösen a férfiak, örülnek, ha marad még néhány belőlük. Hajlamos az ember azt is gondolni, hogy az öregség azonos az életszentséggel, az öreg embert már a bűnök is elhagyják. A valóság inkább az, hogy bizonyos bűnök lehetősége csökken, mások pedig felerősödnek. A gyónás és a kegyelem eszközeinek használata fontos és elengedhetetlen marad.

El kell fogadni, majd tűrni a halált. Mi benne a félelmetes? Az esetleges szenvedés, fájdalom, a bizonytalanság, a másoktól való elválás, elszakadás tudata, a számadás lehetőségének közeledése. Van, aki igen nehezen fogadja annak tudatát, hogy egész életében dédelgetett teste férgek martalékává lesz, s nem tudja kimondani: Na és? Hiszen az már nem fáj, ez a természet rendje. S milyen csodálatos, hogy ez nem akadály a feltámadásnak. Jövünk és megyünk, helyet adunk másnak, s ez természetes. Szent Ferenc testvérének nevezte a halált. Nem pózolt, amikor haldokolt, természetesnek vette. *Jédermann* egyik feldolgozásában szép fiatalasszony a halál, aki eljött Jédermannért, aki ölébe kapta őt, és elvitte. Teréz anya nagy műve részben ez volt: szebbé tenni az elhagyottak halálát. Ugyanakkor nem véletlenül imádkozzuk: „Neked tetszően üdvözíts minket, érdemtelen szolgálodat...”²² A Szent Liturgiában pedig Aranyszájú Szent János imájával mondjuk: „Néked ajánljuk egész életünket és minden reménységünket...”²³ A halálban csak az élet Urára támaszkodhatunk, de fontos előtte az a körülvevő szeretet, mely ezt az utat szeretettel előkészítve könnyebbé teheti.

El kell tűrni az öregeket.²⁴ Az Írás szerint, aki tiszteli apját, levezekli bűneit, meghallgatást nyer, mikor imádkozik, hosszú életű lesz, és szüleinek szolgálva Istennek is szolgál.²⁵ Az öregkor keresztyén a szülők és gyer-

21 Vö. Mt 10,22; 24,13; Mk 13,13. E fejezet gondolatmenete, nagymértékben támaszkodik id. Dr. Mosolygó Marcell, volt spirituális, teológiai tanár egyik alkalmi beszédére, mely az ezredforduló utáni hónapokban hangzott el.

22 *Liturgikon*, Nyíregyháza 1920, 23. (Esti nagy zsoltószma)

23 *Liturgikon*, 146.

24 Vö. 1Kor 13,4; Gal 5,22; Ef 4,2.

25 Vö. Sir 3,2–18.

mekeik együtt viselik. Nehéz elfogadni a kiszolgáltatottságot. A lebénult, agyalágyult, elmeszesedett, nem szobatiszta, elfekvő, gyógyíthatatlan szülő gondozása szinte emberfeletti feladat. Csak ne váljunk a világ legelöregedettebb országává! El kell tűrni az öregeket, bár házsártosak, nehezen viselik eljelentéktelenedetségüket. A nagy családnak sem fejei már. Föld, ház, vagyon, már alig az övék, mégis görcsösen ragaszkodnak mindenhez, anyagiasságuk növekszik, s végtelenül érzékennyé válnak. Megtörtént, hogy egy cukorbeteg bácsi megsértődött arra a Szent Pál-i idézetre, hogy „aki nem dolgozik, ne is egyék”,²⁶ visszaüzent, hogy akkor ő már ne is éljen?

Az öregek közismerten feledékenyebbek. A tegnapi nem emlékeznek, a régiekre annál inkább. Ismétlik magukat. Egy viccet tízszer is elmondanak. Emlékezetük romlása a legsúlyosabb mértékűvé válhat, emellett meg is süketülnek. Egymással sokszor azért veszekszenek, mert félreértik egymást. Kíváncsiságuk mégsem lankad. Nagyon érdekli őket, miről beszélgetnek a fiatalok, akik nem egyszer türelmetlenül csak legyintenek: hosszú...

Az öregek sokszor csak maguknak valók. Bezárkóznak, kesernyések, ellenségesek a világgal. Csalódottak, s talán ebből erednek a boszorkánymesék, vagy épp a kísértethistóriáknak is ez lehet az alapjuk.

Az öregek fösvényése általában erősödik, félnek, hogy éhen halnak, nem lesz gondozójuk. Kivételt tesznek egy gyermekükkel, magukra haragítják a többi, majd panaszkodnak, hogy hálátlanok a gyermekek. Képesek kihagyni egy gyermeket – vagy többet is – végrendeletükből, mintha még a haláluk után is nekik lenne feladatuk igazságot szolgáltatni, holott csak súlyos viszálykodás származik belőle, ahelyett, hogy az irgalmasság és a szeretet járná át utolsó intézkedésüket. S még szinte számtalan akadályt lehetne említeni, melyek az öreg ember erkölcsi éretté válását veszélyeztetik, akadályozzák.

3.2. Örömök

Az éremnek mindig van másik oldala is, s ez a helyzet a türelemmel is, mert „a türelem rózsát terem”. Előbb a tövisről szóltunk, mert „nincsen rózsza tövis nélkül”, szépsége mégis tagadhatatlan. Az öregkornak vannak örömei. Sokkal kevesebb vagy másrétűbb a felelősség, más a feladat. A „Legyetek jók, ha tudtok” című filmben Fülöp atya ördöge fazekat készít

²⁶ Vö. 2Tesz 3,10.

fedél nélkül. Az öregek feltehetik a fedelet: van idejük imádkozni, Szentírást olvasni. Kevesebb dologgal kell foglalkozni, a gyermekek már magukért felelnek. Az öregkor egyik koronája az unokák látása, a bennük való gyönyörködés. Most már nem kell kötelezően sem szépnek, sem okosnak lenni. Nem kell, de nem is igen tudnak sietni. Észrevehetnek olyan szépségeket az élet különféle területein, melyek mellett korábban elrohantak.

Természetes, hogy jönnek utánuk a fiatalok, munkakörüket más látja el. Ugyanakkor örömmel konstatálhatják, hogy van, aki átveszi a stafétabotot, még akkor is, ha alázattal meg kell küzdeni azzal, hogy nem úgy csinálja, mint ők, mégis megy a szekér, mégis szeretik őket is, mégis haladnak a dolgok nélkülük is, nem pótolhatatlan senki sem, és ez valahol természetes.

Öregkorban az ember mindig tud adni időt, meghallgatást, imádságot, szenvedésének felajánlását, jó tanácsot, biztatást, lelki támogatást s erejéhez mérten mást is.

Az öregkornak mindenképp ajándéka, áldása a Krisztus-várás öröme. Minél rendezettebben készülhet a sorsdöntő és különleges találkozásra, aminek törvényszerűen el kell jönnie. Jó előjele lehet ennek, hogy úgy tud este elaludni az ember, hogy semmi sem marad félbe, ha nem ébredne fel. Az érettségnek és a lelkiismeret nyugalmanak ajándéka ez. Nem kell különösebben izgulnia, és bízhat abban, hogy Isten nem csapja be az embert, megyünk, ha hív. Amint szépen megfogalmazza ezt versében Rónay György az idős Odysseusról: „Gyerünk aludni Penelopé. Hanem azért az ablakot hagyd nyitva éjszakára. Bármelyik pillanatban szólhat a tengerrel a hívás.”²⁷

Az öregkor öröme a megmászott hegyről a hegyoldalra visszatekintőnek öröme. A jó harcot megharcoltam, a pályafutást bevégeztem.²⁸ Sokszor elhangzik: nem jó megöregedni. Ám talán még többen azonosulnak minden nehézség mellett a jól ismert sláger soraival, mely sok idős ember sóhaját kifejezi: „...a vágyam csak ennyi, és csöndben folytatni tovább”. Mert élni jó, s a végső győzelem s az utolsó szó is az Életé lesz. De, hogy az örömök legyenek túlsúlyban, az öregkor szakaszában is mutatja, hogy készülni kell az öregkorra, mert minden körülmények között vagy azok ellenére is, vannak a benne lévő embernek növekedési lehetőségei.

²⁷ *Innen és túl. Versek az Isten-kereső emberről*, Budapest 1984, 667.

²⁸ Vö. 2Tim 4:7: „A jó harcot megharcoltam, a pályát végigfutottam, hitemet megtartottam”.

4. Öregkor és növekedés

4.1. Hálás visszatekintés és elengedés

Sokak tapasztalata, hogy életünk dolgait érdemes a későbbiekben még egyszer magunk elé idézni, egyrészt hálás lelkülettel értékelni, másrészt az elengedés érdekében rendezni.

Hálásan visszatekinteni azért fontos, mert tudatosodik bennünk, hogy nagyban segítségünkre voltak mások. Elénk tárul sok fáradság és fájdalom átélése is, melyek végül is sikerre vezettek, és sokkal inkább gazdagították életünket, mintsem lesújtottak volna. Felfedezhetjük a hit nagyszerűségét. A derű és az Istenbe vetett bizalom, a tapasztalat és a megélt élet gyümölcsei erősítik, hogy hálával tudjunk az életre tekinteni. A hálával szemlélt élmények a jövő építőköveivé válhatnak, mert a hála kedvet ébreszt a jövőhöz.

Ugyanakkor legalább ennyire fontos, hogy az elért eredményekhez ne ragaszkodjunk. Jó érzés, ha mások is hálával gondolnak ránk, de nem maradhat ez tartósan elvárásunk. Becsületesen észre kell vennünk, és le kell számolnunk azzal, hogy mennyire függünk külső tényezőktől, az elismeréstől és a kiváltságoktól. Ezeket el kell engedni, hogy felszabaduljunk új feladatokra való koncentrálásra, s nem utolsó sorban segít elkerülni a frusztrációt, hogy jönnek utánunk fiatalok, s nem vagyunk pótolhatatlanok. Ugyanígy sikereink túlértékelését is el kell kerülni. Saint-Exupéry gondolata, hogy „A vezető olyan ember, akinek végtelenül nagy szüksége van másokra”. Vagyis az „én” a legtöbbször azt jelenti, hogy „mi mindannyian” voltunk, hogy „nekünk” sikerült, nekünk „jött össze”, ami megvalósult. Ez pedig nem más, mint az ego helyzetétele, „elengedése”,²⁹ mely a hit és a teljes transzcendentális dimenzió erősödését szolgálja, új lendületet ad, és felülemelkedést biztosít.

4.2. Tervezés, célkeresés és találat

A fiatal embernek feladata, hogy megtervezze életét, hogy családi, hivatásbeli helyzetének megfelelően sajátos karriert futhasson be. Amennyiben ez sikeresen megtörténik, és gyermekei is kirepültek, élete delén túl nem adódnak hozzá automatikusan újabb célok, perspektívák. Felvetődik,

29 Vö. RUPPERT, *op. cit.*, 56.

hogyan ad értelmet a további életnek. Az esetleges nyugdíjba vonulás még élesebbé teszi ezt a kérdést, ráadásul betegségek, keresztek terheire is számítani kell. Bármilyen esetleges foglalkozás lehetősége mellett szükséges egy ezek fölötti cél felállítása, illetve megerősítése. A valódi cél lelkesedést szül.³⁰ Sajátos segítséget nyújthat ehhez a szerzetesi hagyomány.

Johannes Cassianus kifejti, hogy életünknek kettős célja van. Isten Országát a túlvilágon, földi életünkben pedig a szív tisztasága.³¹ Ezzel a szentírási fogalommal olyan szívet jelöl, mely megtalálta a belső békét, megszabadult a félelmektől és a bűnöktől, vagyis minden negatív magatartási mintától, s ezért képes önzetlenül szeretni, s előre haladni az Istenhez vezető úton.

Nagy Szent Bazil utunk e világi célját egész konkrétan megfogalmazza, különösen az öregségre vonatkoztatva, mikor megfogalmazza, mit jelentenek nekik a fiatal nemzedék számára. Ha még jó egészséggel örvendenek, akkor példaképként kell állniuk előttük, ha pedig már nem tudnak jót tenni, akkor olyan lelkiülethez kell eljutniuk, mely „minden mozdulatukon keresztül azt sugározza, hogy Isten szeme előtt, és az Úr jelenlétében élnek”. Vagyis a kisugárzásuk a fontos, ami nem más, mint a szeretet. Nagy segítség, ha Pál Szeretethimnusa által felsorolt mozzanatokról tanúskodnak: a szeretet türelmes, jóságos, nem féltékeny, nem kevély, nem tapintatlan, nem önző, nem haragos, örül az igazságnak...³² Ezeket gyengélkedő testtel is meg lehet valósítani.³³ A szóban forgó emberek már nem fiatalok, de szeretetteljes eleveenségben élnek, amely másokra is kiárad, olyanok ők, „mint akik látják a láthatatlant”.³⁴ Az ilyenfajta érettség nem magától értetődő, hosszú lelki folyamat van mögötte: imádság, szenvedés, hallgatás, türelem, alázat, szemlélődés. Nem arra kell itt gondolni, hogy mindenkinek ilyen magas, szerzetesinek tűnő célt kell kijelölnie, s a leírt módon elérnie, hanem arra, hogy a nagyobb szeretet, vagy a szív békéje felé tett minden egyes lépés nyereséget jelent önmagának, s a környezetének számára.³⁵

Szent Benedek „szárnyaló szívről” beszél, mely a szeretet és a belső szabadság megvalósulásaként jön létre, s már erényként birtokolva, a szeretet

30 Vö. CASSIANUS, J., *Az egyiptomi szerzetesek tanítása, I.*, Pannonhalma 1998, 31.

31 Vö. Mt 5,8.

32 Vö. 1Kor 13,4–8.

33 NAGY SZENT BAZIL, *Életszabályok II.*, Nyíregyháza 1995, 141–142.

34 Vö. Zsid 11,27; 2Kor 4,16–18.

35 Vö. RUPPERT, *op. cit.*, 22–23.

könnyedségével teszi a jót. Az ilyen ember már maga is jóvá válik³⁶ és sugárzik. Hosszú út eredménye ez, de az életkortól függetlenül az öregség esélyt nyújt ehhez, amennyiben – szemben azzal, hogy maradok olyan, amilyen vagyok – célként állítja maga elé: minél jobb emberré szeretnék válni.

4.3. Lelki harc, akadályok elhárítása

Ha el akarunk jutni az igazi szeretethez, akkor valójában már nem az a lényeges, hogy meddig jutunk el, hanem amíg tehetjük, járjunk a cél útján. Ezen az úton akadályok vannak, melyek épp a szeretetet akarják megbénítani. A lelki és teológiai irodalom ezeket víciumoknak, hibáknak, nevezi, melyek ismétlődésük miatt bűnöknek is tekinthetők, amiket rossz szokás-szerűen újra és újra elkövet az ember. Olyan viselkedési mintákat jeleznek, melyek szemben állnak a jó szokásokkal, tehát az erényekkel, s ezzel olyan légkört teremtenek, melyekben nem tud gyarapodni a szeretet. Szükséges tehát a lelki harc felvállalása az akadályok elhárítására, vagyis járni kell a tisztulás útját. Ha ez ember öregkora ellenére is dolgozik magán, egyre „tisztább” lesz, s olyan érett emberré válhat, aki megért másokat, összeköt, békét teremt, aki mellett jó lenni, akire minden korban nagy szükség van, így ma is!

Evagriosz Pontikosz (†399) óta foglalkoznak különösen a lelki irodalom mesterei s a későbbi teológia is ezekkel az akadályokkal, víciumokkal, melyeket ma „főbűnöknek”, „bűnkútfőknek”, „gyökérbűnöknek” vagy egyszerűen bűnös hajlamoknak neveznek. Evagriosz nyolc ilyenről beszél (a későbbi teológia hétről). A következőket sorolja föl: torkosság (falánkság), bujaság, bírvágy, szomorúság (tartós levertség), harag, kedvetlenség (akédia), hiú dicsőiségvágy, kevélység.³⁷ Pszichológiai érzéssel tárja föl ezek hátterét és tanácsokat ad, hogyan lehet ezeket lecsillapítani, kitisztítani, hogy a belső szabadság útját ne akadályozzák. Mivel később a hagyomány bűnkatalógussá alakította, s figyelmeztetésül és félelemkeltésül is használta, így taszítólag hathatnak az emberre. Mégis olyan fontos magatartásmintákat jelölnek, hogy szükséges őket mélyebben szemlélni, s a lelki harc tárgyaivá tenni, hogy előbbre jussunk. A jelen keretek között csak egyet foglalkozunk, s egy sémát is felvázolunk Evagriosz alapján, mely a többi feldolgozásához is segítséget nyújt.

³⁶ Vö. RUPPERT, *op. cit.*, 20–21.

³⁷ Vö. BAÁN, I., *Evagriosz Pontikosz a gondolatokról*, Budapest 2006, 45–69.

Evagriosz azon a véleményen van, hogy a harag kifejezetten az öregek problémája, s különösen azokra gondol, akik már előre jutottak a lelki úton. Szerinte a gonosz lélek ezt használja fel, hogy megakadályozza az imát. Az elcsendesülő ember előtt megjelenik annak az embernek a képe, aki őt felbosszantotta, s mi is tudjuk, mennyire nehéz egy nagy bosszúság után imádkozni. A harag és a neheztelés azonban az imától függetlenül is meghatározó szerepet játszik az öregkorban. Az életben sok minden felgyülemlik, amin újra meg újra füstölöghet az ember, s fennáll annak a veszélye, hogy zsémbessé, haragossá, modernebb szóval negatívvá válik. Tudjuk Platón óta, hogy alapvető erőként agresszió van az emberben, amit, ha helyes mederben tartunk, nem pusztít, hanem lendületet ad életünkhöz. Haragudhatunk – elsősorban a saját szívünkben lakó – gonosz miatt, hogy ezzel erőt merítsünk az ellene való harchoz. De a harag sohase irányuljon a másik ember ellen, mert a harag erejének valódi célja, hogy szelídséggé változzék. Vagyis a szelídség nem gyenge álerény, hanem belső erőtől duzzadó szeretet. Gondoljunk az erőszakmentes ellenállás képviselőire, Jézus, Gandhi, Martin Luther King, Mandela stb., engesztelő személyek, akik a béke apostolai lettek.

A harag átalakításához a következő lépések vezethetnek:

1. Vegyük tudomásul a haragot, de ne irányítsa cselekedeteinket. Ehhez időben kell észlelni a feltámadó indulatot, mielőtt kitörne. Az érzelmekkel is addig kell bánni, míg kisebbek.
2. Másik lépés lehet kivonni magunkat a „veszélyzónából”, a szituációból, mielőtt felforrna bennünk a düh. Ez még nem megoldás, de az első lépés ahhoz, hogy világos maradjon az ember feje, mert a harag vakká tesz, a „magányos vadkan” pedig biztosan támadni fog.³⁸ Ezért jobb eltávolodni az eseményektől.
3. Evagriosz ajánlja, hogy haragos morgás, fondorkodás helyett fordítsuk tekintetünket konkrét tettek felé: szegényekkel való törődés, alamizsnaadás, esetleg bármilyen más cselekvés felé, így a gondolatból kimozdulva, eredményes lehet a lecsillapítás, lecsillapodás.³⁹ A lényeg, hogy próbáljunk meg kreatívan bánni a haraggal.

³⁸ Vö. BAÁN, *op. cit.*, 54.

³⁹ Vö. LÉTRÁS SZENT JÁNOS, *Mennyekbe vezető létra*, Nyíregyháza 2014, 93–94.

4. További tanács: énekeljünk zsoltárokat, esetleg bármit, mert az éneklés megvilágítja a lelket, megszeliítheti a haragot. Már a görög filozófusok is felfedezték, hogy az ének és a zene gyógyszere a haragvó léleknek. Természetesen ide tartozik a liturgia, a zsolozsma éneklése vagy valamilyen önálló vagy közös zenélés, mert tisztítja az érzelmeket.⁴⁰

5. Különösen fontos lehet az antirrhétikus módszer, melyet az ellenvetés és szembesítés módszerének nevezhetünk. Evagriosz ajánlja, hogy egy veszélyes gondolattal állítsunk szembe egy bibliai verset, idézetet.

Mind a nyolc gondolattal szemben ajánl helyeket. Például a haraggal szemben: „Aki azt állítja, hogy világosságban van és gyűlöli testvérét, az még mindig sötétségben van”.⁴¹ A haragos gondolattal szemben újra meg újra szembe kell állítani a pozitív gondolatot, mert az eredmény nem jön azonnal Igazi vállalása ez a belső harcnak, türelem és kitartás kell hozzá, s előbb utóbb lanyhulás, és a szeretet felé történő elmozdulás bekövetkezik. Aki különösen hajlamos a haragra, vigyen magával mindig egy pozitív szót, imát (pl. Jézus-ima, fohászok). E módszernél nem a gyors trükk, hanem a hosszú távú terápia működik.⁴²

Evagriosz és a tapasztalatok szerint minden bűnös hajlam esetén alkalmazhatók e lépések, s ha nagyobb érettségre akar az öregedő ember is szert tenni, vállalja a cél felállítását s az akadályok elhárításának harcát, melyet életünk végéig vívhatunk és vívnunk is kell, s így magunkkal és másokkal is jót teszünk. Hisz igaz a mondás: „Az emberek először illúzióikat veszítik el, azután a fogaikat és csak legvégül a bűneiket”.⁴³ Kíváncsi, hogy különösen e legutóbbira jussunk el!

⁴⁰ Vö. VANYÓ, L., „*Legyetek tökéletesek...*”, Budapest 1991, 269–272.

⁴¹ 1Jn 2,9

⁴² Vö. RUPPERT, *op. cit.*, 40–42.

⁴³ RUPPERT, *op. cit.*, 43.

A „bölcsségi tartalék” felelőssége Szemelvények az idősek katekézisének, lelkipásztori gondozásának praxisához – a hitátadás kötelezettségének és lehetőségének horizontjában

TARTALOM: 1. Elöljáróban; 2. Az élettörténet és a hittörténet összekapcsolódása; 3. Önmagunk üdvösségét munkálni, mások üdvösségét szolgálni; 4. Jeruzsálem javai – az igaz keresztény házasság-minta továbbadása; 5. „Akik látták a templomot, hangosan sírtak...” – Az egyházszereket restartja; 6. Tevékenyen, bölcsen, bizalommal; 7. „Más övez föl téged...” – A betegség mint a katekézis helye; 8. Készület a halálra – nagypéntek és húsvét megélt katekézise; 9. Záró gondolatok; 10. Függelék.

LÁSZLÓ ÖBBÁGY: The Responsibility of the ‘Resource of Wisdom’

According to an expressive phrase used by Pope Francis, ‘the elderly are a resource of wisdom for society’. Not only does this telling collocation contain the praise of old age but, implicitly, it also captures the responsibility an elderly person owes to future generations. The present paper aims to offer guidelines for the praxis of the catechism of seniors in the context of the duty and opportunity of the transmission of faith. The main guidelines include: 1. Connections between life stories and faith histories (personality-specific testimonies); 2. Working for one’s own salvation while promoting the salvation of others; 3. ‘The goods of Jerusalem’ – passing on a marriage model; 4. ‘Those who had seen the first temple wept loudly ...’ – The example of love for the Church; 5. ‘Another shall gird thee ...’ – The sickbed as the scene of catechism; 6. Preparation for death: the catechism of Easter.

1. Elöljáróban

Jól ismerjük a bibliai mondást a tiszteletet érdemlő öregkorról: „Becsüld meg az ősz fejet, add meg a tiszteletet az öregnek” (Lev 19,32). Jelen gondolat-sorunk e tisztelet jegyében íródik. Hogy egyúttal elvárásokat is megfogalmaz, az éppen e kalapemelő, álságot kerülő, a szív legmélyéig őszinte és igaz tiszteletből fakad.¹

¹ Az „idősek evangelizációja”, az „öregkor katekézise”, „az öregkor lélektana”, „az öregek lelkipásztori gondozása” és a lelkipásztori/kateketikai/pasztorálpszichológiai szakirodalom egyéb,

Ferenc pápa érzékletes és találó kifejezése szerint „az idősök a társadalom bölcsségi tartaléka”.² Ez a beszédes, sokatmondó szókapcsolat nem csupán az öregkor dicséretét tartalmazza, nem csak az idősök iránti tisztelet alapját fogalmazza meg; implicite magában foglalja azt a felelősséget is, amellyel az idős ember tartozik a jövő generációjára. Bármily fontos, magától értetődő és megkérdőjelezhetetlen ugyanis az idősök iránti tisztelet és a nemzedékek egymást kiegészítő kapcsolatának hangsúlyozása („ahol nincs becsülete az idősöknek, nincs jövő a fiatalok számára sem”³), az is kétségtelen: e „bölcsségi tartalékot” meg kell osztani ahhoz, hogy ajándékká legyen. Az idősök megbecsülésének, értékeik felismerésének kérdésköre elválaszthatatlan tehát az ő hiteles, e kincset megosztani szándékozó és megosztani képes példájuktól.⁴

Hajlott korú testvéreink életében ma nem egyszer érzékelünk e tekintetben félelmet és visszafogottságot. Szigorúbb, kritikusabb szavakkal fogalmazva azt is mondhatnánk: hiányérzetünk van, többet várunk idős testvéreinktől. Tisztelet a kivételnek; távol álljon tőlünk a botor általánosítás. Mégis úgy tűnik: felgyorsult, megváltozott, oly sok mindenben másként gondolkodó korunk körülményei sokakat elbizonytalanítanak. Ez a bizonytalanság – a családok szintjén olykor egy félreértelmezett szeretet talaján, közösségi szinten pedig a vélt vagy valós társadalmi elvárások, beidegződések okán – alkalmazkodási kényszert szül, és bizony jelentős azok száma, akik nem tudják elég vonzóan, nem merik elég határozottan képviselni istenkapcsolatuk kikristályosodott meggyőződését, hitük életalakító bizonyosságát s az erre épülő, kipróbált és megélt értékrendet. Pedig a fiataloknak erre lenne leginkább szükségük!

idősökkel kapcsolatos címszavai jobbra e korosztály megbecsülését, értékelését, illetve lelki érdeklődésének felébresztését, a katekézis címzettjeként való elérhetőségét állítják előtérbe. Az idős kori hitátadás – írásunk címében megfogalmazott – lehetősége és felelőssége ritkán kerül szóba.

2 Részlet Ferenc pápa 2015. március 4-én elhangzott katekéziséből, in http://hu.radiovaticana.va/storico/2015/03/04/ferenc_p%C3%A1pa_katek%C3%A9zise_%E2%80%99Eaz_id%C5%91sek_a_t%C3%A1rsadalom_b%C3%B6lcsess%C3%A9gi_tartal%C3%A9ka%E2%80%99D/hu-1126951

3 *Uo.*

4 Pasztorálteológiai alapműnek számító tankönyvünkben az idősök evangelizációjának sok aspektusa megjelenik (a szociológiai és demográfiai szempontok sokasága mellett a lelkipásztoriak is), de a hitátadás mozzanata ott is csupán pár apróbetűs sort kapott. Vö. ТОМКА, F. „Az öregek evangelizációja”, in *Új evangelizáció*, Budapest 1999, 263–271.

Alábbi, bibliai és liturgikus szemelvényekre alapozott, ihletett irodalmi példákkal gazdagított gondolatsorunkkal bátorítani szeretnénk az érintetteket, e példák megélésére sarkallni idős, megfáradt testvéreinket, egyúttal pedig segíteni e korosztály katekézisének a hitátadás kötelezettségét és lehetőségét szem előtt tartó praxisát.

2. Az élettörténet és a hittörténet összekapcsolódása

A lelkigondozói szakirodalom személyiségspecifikus hitvallásként aposztrofálja – és egyre hangsúlyosabbnak véli – azt a lelki történetet, amelynek során az idős ember szíve mélyén rátalál élettörténeti tapasztalatának és jelenleg átélt hitének, Istenbe vetett reménységének kapcsolatára, és ezt – akár egy-egy személyes szóban, rövid mondatban, akár tradicionális formában, de a mélyen átélt hitelmény érzékelhető háttérével – ki is tudja fejezni. Aki így tud saját magáról és a hitéről beszélni, aki meg tudja fogalmazni személyiségspecifikus hitvallását, az egyrészt – életcélját, élete értelmét illetően – egy tisztázó, szívbéli érlelődést jelentő folyamatba kerül, másrészt bizonyosságot tesz az élethelyzetek sokszínűségéről és az Istennel való kapcsolat eleveenségéről is.⁵ Témánk szempontjából ez utóbbi szempontot, a „bizonyosságot tesz” aspektusát érdemes figyelmesebben megvizsgálunk.

„A zsidóságnak van egy jó szokása, nevezetesen az idős embereket arra bátorítja, hogy írják le élettörténetüket. ... Ha ezek hitbeli történetekkel is összekapcsolódnak, akkor a feljegyzések még értékesebbek lesznek.”⁶ A pasztorálpszichológus által preferált „jó szokás” valójában – ha akkor még nem is írásban, de az elbeszélés szóbeli szintjén – ismert bibliai tény. A zsidóság történetében kristálytiszttan rajzolódik ki előttünk az elbeszélés szerepe, megtartó ereje a nép és ezzel együtt a kultuszi közösség kötelékében. Az Ószövetség népe számára az Ígéret Földjén való megmaradásnak egyetlen feltétele volt: ne elégedjenek meg azzal, hogy egy adott helyzetben átérték Isten csodáit, hanem beszélje el azokat egyik generáció a másiknak. Sok intő ige figyelmezteti az atyákat erre a kötelességükre: „Ismertesd meg azokat a te fiaiddal” (MTörv 4,9), „Beszéljétek el azt a ti fiaitoknak, és a ti fiaitok az ő fiaiknak, és azoknak fiai a következő nemzetségnek...” (Joel

5 Vö. WEISS, H, *Lelkigondozás Szupervízió Pasztorálpszichológia*, Kolozsvár 2011, 136–138.

6 *Op. ult. cit.*, 114.

1,3) stb. Mindez talán leginkább a pászkavacsora szertartási menetéből nyilvánvaló, ahol a legidősebb családtag a legfiatalabb kérdésére válaszolva meséli el Isten szabadító cselekedeteit. Az elbeszélés nem szó szerint betanult szöveg; nem szolgai ismétlése a szabadulás éjszakája ismert történetének. Isten nagy tetteit az elbeszélő a saját hittapasztalatával gazdagítva, azaz nemcsak a nép, de a saját életében is átélt módon adja tovább. Az élet- és hittörténet összekapcsolódása, a lelkigondozás által ma oly hangsúlyos, felszabadító erőt jelentő, érlelt lelkületet formáló személyiség-specifikus hitvallás valójában több ezer éves háttérrel rendelkező minta, s ami jelen témánk szempontjából igazán izgalmas: egyúttal rendkívül hiteles katekézis is, a szabadító Isten hatalmának és szeretetének generációkon átívelő megvallása.

Ugyanez történt az ősegyházban is. A kérügma eleinte nem írott szöveg. Az első keresztényeknek nem volt saját Bibliájuk, ezért szombatonként összegyülekeztek felolvasásra. Ezenkívül Jézus-történeteket is elbeszéltek, különös tekintettel a halálára és feltámadására. Ezek a történetek nem csak történeti híradások voltak, hanem vigasztaltak, reményt adtak, bölcsségre neveltek. Amikor a szemtanúk elbeszéltek a tenger lecsendesítését, az öt-ezer megvendéglését, a halott Lázár feltámasztását, ezek egyben hitelesítő elbeszélések is voltak. A mások által megtapasztalt és elbeszélte Jézus-történetekből megismerték, hogy a különféle helyzetekben lehet számítani rá, s ezekből fakadóan saját élményeik is lettek. „Miként az Ószövetség a zsidóság számára, úgy az Újszövetség az ősegyház számára, a kettő együtt pedig az egész egyház számára paradigma értékű történetgyűjtemény, bizonyágtétel Isten jelenvalóságáról”.⁷

Az egyház ma is elbeszélő közösség. Amint a választott nép körében, amint az ősegyház ifjú közösségeinek életében, úgy ébred hit ma is felnőttek és gyerekek szívében az egyház elbeszélése – nem csupán papjai, katekétái, de minden, hittapasztalattal rendelkező s e tapasztalatot személyiség-specifikus hitvallásban megfogalmazni s megosztani képes tagjának elbeszélése – révén. Kiemelkednek e tanúk közül az idősek, akiknek gazdag személyes hittapasztalata szinte észrevétlenül épül be az Isten nagy tetteit elbeszélő hagyomány szövetébe. A személyes hittapasztalatok egyúttal hitelesítik a mondottakat, és annulálják az elbeszélő kora miatt olykor felvetett romantikus nosztalgiazás vádját is.

7 FODORNÉ NAGY, S., *A katechetikai kommunikáció problémái*, Budapest 1996, 97. A könyv egész fejezetet, kiváló gondolatsort szentel „Az egyház mint elbeszélő közösség” témájának.

A hitben élők évezredes múltjának talaján, az élet őszén évtizedes hittapasztalattal rendelkező „hosszúéletűek”⁸ elbeszélése nyomán így fakadhat ma is friss, üde kegyelmi hajtás az ige hallgatójának szívében.

3. Önmagunk üdvösségét munkálni, mások üdvösségét szolgálni

Alcímünk nem tartalmaz ellentmondást; az „önmagunk” és a „mások” a hitben élő s érlelődő idős ember életének és tanúságtételének egymást kiegészítő szempontjai.

Hegyre menet ritkulnak a fák; az idősödő hívő ember lényeglátóbbá válik.⁹ Egyre bizonyosabb abban, hogy személyes üdvösségének munkálásánál nincs fontosabb feladata az életben. Ez a felismerés ugyanakkor nem önzővé teszi, hanem megnyitja a szívét. Mivel ráébred, mennyire rászorul Isten irgalmára, maga is irgalmasabb szívvel kezdi látni a világot, az életet, a másik embert. S a „nem érdekel más, csak a Tenger” (Rónay György) tudata egyúttal arra is indítja, hogy ez a „Tenger” a rá bízottakkal, életének szereplőivel (házastársával, családjával, rokonságával, ismerőseivel, környezetével, az emberrel) együtt érdekelje. Aki „a csillagkonzervhez keres nyitót” (Orbán Ottó), óhatatlanul megtapasztalja e keresés – olykor keserűnek tűnő, valójában megszentelt – magányát, de nem akar közösség nélkül maradni; csak éppen – a hasonlatnál maradva – „csillagszemű közösséget” szeretne látni, formálni maga körül. Olyan embereket, akik hasonlóképpen sejtik, érzik, értik a Végtelen vonzásának hétköznapiakat – a lehúzó erők és körülmények miatt sajnos nem mindig formáló, de érzékelhetően – átjáró valóságát.

8 Az olasz nyelv szép szókapcsolata a *longevita*, amely az öregeket nem öregeknek, hanem – az idős kor karizmáját is kifejezve – hosszúéletűeknek nevezi.

9 Gondolataim papírra vetésekor alapvetően a hitben élő idős emberek katekézisést tartom szem előtt. Ugyanakkor a „harmadik életkor” – érési folyamatában – az agnosztikusok vagy szkeptikusok számára is magában hordozza a vallási dimenziót. Az öregkorral olyan valóságos-világnézeti problémák kerülhetnek ismét előtérbe, amelyeket fontos életszakaszokban talán elfojtottak vagy legalábbis háttérbe szorítottak, idős korban pedig – akár egy váratlan, megrendítő élmény, akár egy elmélyültebb gondolkodó folyamat révén – újra a lelki-szellemi érdeklődés homlokterébe kerülnek. (Vö. PÖDINGER, W, „Az öregedés érési folyamat”, in *Mérleg* 13/1, 44–52.) Az idős kor értékes sajátossága ez, az „ötödik lépcsőfok” kiváló lehetősége, potenciális adottsága. („Szír Szent Efrém az életet az emberi kéz ujjaihoz hasonlította: 'az öt ujj öt lépcsőfokot jelez, amelyeken az ember áthalad', s mint minden egyes ujjnak, úgy minden életszakasznak is megvan a maga sajátossága /Vanitas vanitatum beszéd 5–6/, in <http://lexikon.katolikus.hu/%C3%96/%C3%B6regs%C3%A9g.html>).

Az idős ember lelki-szellemi nyitottságának, érlelődésének bibliai mintája a Jézust éjnek idején felkereső Nikodémus. Ez a tekintélyes, idős ember túl tud lépni önmagán, gondolkodásának, vallási szokásainak évtizedes beidegződéseire, s az Úrral való találkozás igézetében élve képes legyőzni a félelmeit is.¹⁰ Példája mintát, de önbizalmat is adhat a szellemileg fáradt, fásult, olykor félelem nyomasztotta időseknek.¹¹

A saját üdvösség munkálásának és mások üdvössége szolgálatának harmonikus összhangja mutatkozik meg Jób történetében. Jób igaz ember, feddhetetlen, derék, aki kerüli a rosszat, Isten útján igyekszik járni. Nem csak atyja, de papja is családjának. Rendszeresen mutat be áldozatot nem csupán saját magáért, de övéiért is.¹²

Bár gyermekei kirepültek s önálló családban élnek, az idős ember életében megmarad a gyermekei sorsát kísérő érthető aggodás. Ha gyermekeinket felneveltük, s hitben fogant értékrendet adtunk át nekik, akkor a legtöbb, amit még tehetünk, követni Jób példa értékű magatartását. Áldozatot mutatni be gyermekeinkért, azaz nap mint nap megimádkozni értük, „hátha valamelyik vétezik az Úr ellen”. Imádságunkban találkozunk önmagunk üdvösségének munkálása és a ránk bízottak üdvösségének szolgálata, és a szülői mivolttal óhatatlanul együtt járó aggodalmaskodás is helyes mederbe kerül. Ez a mentalitás pedig fokozatosan a családi körön kívüli kapcsolatok, a tágabb emberi környezet irányában is érvényesülő mintát jelent.

4. Jeruzsálem javai – az igaz keresztény házasság-minta továbbadása

A házasságkötés szertartásában énekelt 127. zsoltár az ideális házasság, az eszményi család képét vetíti elénk. A „lássad Jeruzsálem javait életed minden napjaiban” kitétel különösen gazdag értelemmel bír. A zsoltár újszövetségi értelmezésében Jeruzsálem már nem a földi települést jelen-

¹⁰ Vö. Jn 3,1–21; 19,38–40.

¹¹ Korunk társadalmában fiatalnak lenni egyszerűen az emberi mivolt normájának számít; nem csoda hát, ha sokan félnek és megborzadnak az öregkortól. Sokáig akarnak élni, de nem akarnak megöregedni. Görcsös igyekezetük következményeképp pedig boldogtalanul és bensőleg kifosztva állnak szemben az öregkorral. Ezért is kell kiemelten hangsúlyoznunk hitünk örömhírét az öregkorról. Vö. HÖFFNER, J., „A hit örömhíre az öregkorról”, in *Mérleg* 13/1, 32–35.

¹² Vö. Jób 1,5

ti; nem Palesztina fővárosa csupán, hanem – mindenekelőtt a Jelenések könyve látomása alapján – a mennyei Jeruzsálem, az eljövendő beteljesedés, az örök élet boldogságának horizontja. Ennek a beteljesedésnek az egyik képe éppen a menyegző, amelyben a vőlegény Krisztus, a vőlegényének felcsinosított menyasszony az egyház; s a mennyei Jeruzsálem „javait látni” azt jelenti, hogy e végső menyegző ígézetében, vagyis Isten boldogító szeretetének vonzásában éljük az életünket. Ez nem kisebbíti, hanem reális talajra helyezi jelen életállapotunk boldogságát, amely a beteljesületlen és beteljesülhetetlen vágyaink miatt nem lehet tökéletes, de Isten szeretetében fogva és feléje tartva az elérhető legteljesebb lehet. A házasság e legteljesebb elérhető boldogságáról az idős házaspároknak van a legmélyebb tapasztalatuk, s e tapasztalat megosztása öröm s érték idősnek és ifjúnak egyaránt.

Fiataljaink jobbra érzik, tudják a házasság és a család értékeit, az utóbbi időben azonban sokan elbizonytalanodtak. Ebben – egyéb tényezők mellett – része van annak a negatív tapasztalatnak is, hogy az előttük járó generáció nem igazán tudott felmutatni vonzó és eligazító példát a házasság és a család vonatkozásában. Ennek okán is rendkívüli erőt jelenthetnek ma a jó házasság példái. Azok az időseink, akik még házasságban élnek, vagy akik szép együtt töltött évtizedek után siratták el házastársukat, igen komoly mintával ajándékozhatják meg az utánuk következő nemzedékeket.¹³

A bibliai példák sorából kiemelkedik Tóbiás könyvének családtörténete s benne az idős házaspár, Tobit és Anna példája. A házaspár – pogány közegben zajló, mégis hitben fogant értékrendben megélt – viszontagságos hétköznapi élete, a betegség keresztje, a konfliktusok kezelése, a páros magány veszélyének leküzdése, az új hozzátartozó családba fogadásának szeretetteljes folyamata, a fiatalok idős szülők iránti tisztelete és gondoskodása, a komoly alázatot igénylő elfogadó szeretet gyakorlása, illetve az öreg Tobit végrendelete mind-mind olyan mozzanatai a könyvnek, amelyeket mintát adó ajándékként tehetünk magunkévá.

13 A pasztorálpszichológiai szakirodalom az öregkor lélektanának átgondolásakor jobbra külön kiemeli a házastársak egymás iránti kötődésének erősödését. Az idős házastársak egyre jobban megélik egymásra utaltságukat, és annak ellenére, hogy – immár kopottabb idegrendszerük okán – többnyire ingerlékenyebbnek tűnnek, mint azelőtt voltak, lényegében sokkal elnézőbbek egymás iránt, mint korábban. Elfogadják egymás támogatását abban a reményben, hogy nem szorulnak majd kívülállók, idegenek segítségére. Titokban abban is reménykednek, hogy együtt halnak meg. Vö. BENKŐ A. – SZENTMÁRTONI M., *Testvéreink szolgálatában; A pasztorálpszichológiáról mindenkinek*, Budapest 2005, 78–82.

Apokrif háttérű, de témánk szempontjából igen beszédes Joákim és Anna története is, akik a meddőség szégyenével szembenézve tartanak ki szeretetben és hűségben egymás mellett. Az idős házaspárt ábrázoló ikon címe „Joákim és Anna találkozása az aranykapu alatt”; az aranykapu a szerelmes hitvesi szeretet szépségének, a házastársi kapcsolat teljességének, erős és agapé együttes megélésének idős korban is érvényes szimbóluma.¹⁴

A keresztény házasság örömteli küzdelme a helyes enkrateia megvalósítása, azaz a házastársak testi-lelki megszentelődése az őket betöltő isteni erő által. A kor előrehaladtával a hitvesi szeretet – a szerelem emésztő tüzét parázssá nemesítő, mindkét ember egyéniségét átjáró, formáló és gazdagító – folyamatának (hiszen ez a szeretet nem állapot, hanem folyamat, történés) szívet tágító, gyönyörűséges élményével, a házasság kegyelmi ajándékainak egyre gazdagabb megtapasztalásával erre is valósabb esély kínálkozik. Az idős házaspárok „szentkép tisztaságú” házassága ma is ideál lehet a fiatalok számára.¹⁵ Szíve mélyén ma sem vágyik másra egy ifjú ember, mint hogy boldogan együtt töltött évtizedekkel a háta mögött, idős házasemberként hátatelt szívvel vallhassa majd meg hitvesének: „Te vagy az én meghallgatott imádságom”.

A „Jeruzsálem javai” kifejezés a házassági mintán túl nyilván a transzcendens egyéb jeleinek, a túlpárt üzenetének, a Végtelen életünket bevilágító szignóinak időskori jelzéseit is magában hordozza. Ezekről esik még szó a későbbiekben.

5. „Akik látták a templomot, hangosan sírtak...” – Az egyházszeretet restartja

Az idősek katekézisének érintettjei körében a hit elmélyítésével, az üdvösség munkálásának prioritásával és a házasság szentségi csodájának tudatosításával együtt az egyház iránti szeretetet is megerősíthetjük. A

14 W. Pödinger idézett írásában pszichohigiéniai és pszichoterápiai szempontból közelít a kérdéshez, de számunkra is tanulságos a megjegyzése: „Tudomásul kell vennünk, hogy egész magas korig fellépnek erotikus igények, s hogy ezek az erotikus igények hozzátartoznak az ember lényeges élményeihez”. PÖDINGER, *op. cit.*, 52.

15 A házassági enkrateia kiváló értelmezését lásd GYURKOVICS, M., „A ’lelkiember’ házasságáról Alexandriai Kelemen Stromata III. könyvében”, in *Athanasiana* 44 (2017) 136–169. A szentkép-hasonlat is Alexandriai Kelemtől származik: „Úgy kell tisztán (szentnek) őrizni a házasságot, mint egy szentképet, minden olyat távol kell tőle tartani, ami beszennyezhetné: az Úrral kell az álomból felébredni, és vele kell hálát adva és imádkozva elaludni.” (*Strom.* II, 23,145,1)

korosztály tagjainak egy része még elkötelezett az egyház iránt, sokakban azonban újra kell kalibrálni Krisztus és az egyház egybetartozásának s az egyház küldetésének tudatát, a laikusok hivatásának jelentőségét, az egyház iránti elkötelezettség alapvetését, a keresztény közösséghez való viszonyulás fontosságát.¹⁶

Ezdrás könyvében olvashatunk arról, milyen reakció kísérte az eseményt, amikor a fogság után újra lerakták az Úr házának alapjait. „Az egész nép nagy örömujjongásban tört ki, dicsérve az Urat azért, hogy lerakhatták az Úr házának az alapját. Sokan az idősebb papok, lévíták és családfők közül, akik még látták az első templomot, hangosan sírtak, amint a szemük láttára rakták le ennek a templomnak az alapját, sokan pedig hangosan ujjongtak és örvendeztek, úgyhogy a nép közül senki sem tudta megkülönböztetni az örömujjongás hangját a sírás hangjától, mert a nép igen hangosan ujjongott, és messzire hallatszott a hangja” (Ezd 3,11-13). A reakció jól mutatja az idősebb emberek lelki finomságát és érzékenységét, de árulkodik arról a fájdalomról, feszültségről, majd örömről és felszabadultságról is, amit az Úr hajlékára várakozó/vágyakozó ember egy ilyen könnyesen szép élményben átél. A hitükért, templomukért, egyházukért áldozatra is képes nagy öregek példáját ma sem nélkülözhetjük.

Azokban, akik az egyházzal való viszonyukban korábban vargabetűket éltek meg, de most újra a látókörünkbe kerültek, meg kell újítanunk az egyházélményt, új módon kell elmélyítenünk bennük egyházhoz tartozásuk örömét. Ez nem csupán azt jelenti, hogy hozzá kell segítenünk őket „damaszkuszi útjuk” hitelesítéséhez, nem is csupán azt, hogy támogatnunk kell közösségre találásukat s e közösségbe való minél aktívabb bekapcsolódásukat, hanem alapvetően azt, hogy segélykezet kell nyújtani az egyház valódi misztériumának érett bölcsességgel történő megértéséhez. A fiatal ember gyakorta lázad az intézményes egyház ellen (a „Jézus Krisztus igen, egyház nem” mottó ez irányban ma is sokak életét évtizedekig meghatározza), az emberélet útjának felén lévő pedig vagy nem foglal-

16 W. Pödingert szempontjait e tekintetben is érdemes átgondolnunk. Szerinte az egyházi tisztviselők olykor értetlenül állnak szemben az öreg emberek vallási problematikájával. Ha valaki – írja a szerző – kinőtt ifjúkora naiv jámborságából, s talán egy ideig szemben is állt vele, nem követelhetjük meg tőle, hogy ehhez térjen vissza. „Az öreg ember, akinek újjáéledt a vallásossága, általában nem elégszik meg szertartásokkal és bibliai idézetekkel, hanem a lelkészről felebaráti elkötelezettséget vár, hogy a végső dolgokról beszélhessen.” (PÖDINGER, *op. cit.*, 51.) Nyilvánvaló, hogy a papnak/lelkivezetőnek az ilyen helyzetben csak úgy van esélye, ha az idős ember személyes kísérőjévé tud válni a hitre és az egyházra találás útján.

kozik vele (ebben a rohanó élettempó és a kényelmesség egyaránt ludas), vagy az egyház(iak) vélt vagy valós bűnei tartják távol a közelebb lépéstől. Higgadt, érett bölcsség, irgalomban megfürdött szív, teológiai alapra épített, racionálisan és emocionálisan is befogadott új egyházkép, személyes kísérésben megtapasztalt egyházélmény szükséges ahhoz, hogy a korábban „egyházidegenként” élt ember – az ifjonti hév l’art pour l’art lázadásán és a botrányok fájdalmas szégyenpecsétjein túljutva – hitében a Krisztus-Test misztériumára is (újra) rátaláljon.¹⁷

Az időseket egyházszeretetükben megerősíteni kívánó katekézishez bibliai példát keresve érdemes felidézünk az Újszövetségből Cirenei Simon személyét is, aki egyszerű, hétköznapi ember; néhány perc erejéig, „véletlenül” kerül kapcsolatba a keresztyén cipelő Krisztussal. Többet nem is nagyon tudnánk róla, ha Márk evangélista nem említené meg a fiait (Alexander és Rufusz), Pál apostol meg nem üdvözlönné egyiküket meg az édesanyjukat a Rómaiakhoz írt levele végén.¹⁸ Az a néhány lépés Jézussal elég volt tehát Cirenei Simonnak ahhoz, hogy családja Krisztus-követő legyen, és feleségét, gyermekeit a római egyház alapító tagjai között üdvözölhessük. Nem tudjuk, Cirenei Simon milyen kort ért meg, de elmondhatjuk: akár védőszentje lehetne azoknak az idős(ödő) férfiembereknek, akik nem harsány szavukkal, de csendes belső meggyőződésükkel, Krisztus lábnyomában járó életükkel, áldozatuk mindennapi – olykor egyáltalán nem vágyott, de elfogadott – kereszthordozásuk magától értetődő természetességével tanúskodnak a hitükről, s akiknek gyermekei e példa révén „Rómában” (azaz szülőhelyüktől távol, más közegben, más városban, más kultúrában) is az egyház oszlopai lesznek.

6. Tevékenyen, bölcsen, bizalommal

Az öregkort „csak úgy lehet tartalmassá tenni, ha az ember feladatként éli meg ezt az időszakot is”.¹⁹ A „feladat” azonban nem csak a lelki-szelle-

17 Az „egyházidegen” J. Höffner találó kifejezése azokra vonatkozóan, akik nem tekintenek ellenségesen az egyházra, de különösebben nem is szimpatizálnak vele, akiknek az egyházzal egyszerűen nincs kapcsolata, s nem is nagyon tudják, mire való az. Vö. HÖFFNER, J., *Pastoral der Kirchenfremden. Eröffnungsreferat bei der Herbstvollversammlung der Deutschen Bischofskonferenz 1979*, Bonn 1979.

18 Vö. Róm 16,13.

19 BENKŐ – SZENTMÁRTONI, *op. cit.*, 80.

mi érlelődés vonalán érhető tetten; amíg valaki életerős, aktív tevékenysé-
gével, értékes, konkrét cselekedetekkel szolgálhatja embertársai javát. Az
idős ember vágyik is arra, hogy aktivitását megmutathassa; lélektanilag is
fontos számára az érzés, hogy hasznos még a család, a közösség, a társada-
lom számára. Arra azonban bölcsen ügyelnie kell, hogy ez az aktivitás ne
idegesítő nyüzsgés, hanem segítők, áldott tevékenység legyen. Ehhez józan
ítélőképességre, realitásérzékre van szükség.

A szentírási példák közül jól ismert Mózes története, aki idős ember-
ként hallotta meg az Úr szavát, s lett akaratának nyíltszívű, engedelmes
és aktív cselekvője. Az Írás szerint nyolcvan esztendő volt, amikor lelké-
nek nyitottsága, „szent kíváncsisága” a lángoló csipkebokorhoz vitte. Ta-
lálkozott az Úrral, és küldetést kapott. Bátran bement a fáraóhoz, hogy
népe elbocsátását kérje, majd pedig az Úrtól kapott erővel, vezérhez illő
határozottsággal vezette ki övéit a szolgaság földjéről, s állt helyt velük
a pusztai vándorlás évtizedeinek viszontagságai közepette. – Az egyedül
Szent, az Örökkévaló iránti „szent kíváncsiság” megőrzése, az égő csipke-
bokor látásának sarulevővé válása a legfontosabb, amit Mózes példája az
idős embernek sugall. De ha életereje engedi, aktív, akár irányadó, vezető
„többletre” is képes lehet, részt vehet még övéi „pusztai vándorlásában” is,
megélheti velük az együtt-vándorlás örömeit és fájdalmait. Mózes botja
talán már görbebot a kezében, mégis választthat ketté tengert, mutathat élő
vizet, segítheti az eljutást a Nébón túlra, az Ígéret Földjére.

Az optimális realitásérzéssel rendelkező s felülről sugallt, bölcs dön-
tések hozó idős bibliai személyek közül kiemelkedik Barzilláj, akivel
szintén nyolcvan esztendő öregemberként találkozunk a Szentírás lapja-
in.²⁰ A menekülő Dávid királynak segített átkelni a Jordánon, s ezért az
uralkodó – hálából – magával akarta vinni Jeruzsálembe, hogy gondos-
kodjon róla öregségében. Barzilláj azonban korára hivatkozva elhárítot-
ta a megtiszteltetést; ő ősei sírjának közelében akart maradni, ott akart
meghalni. A megbecsülést ugyan értékelte, az emberi elismerés azonban
hidegen hagyta. – Barzilláj segítőkészsége bölcs és reális: azt hoz, amire
szükség van: ágyneműt, szőnyeget, edényeket és nagy mennyiségű ételmet.
Odaadja Dávidnak s a vele levő népnek eleségül, mert használható, valós
segítséget akar adni, s gyanítja, hogy éhség és szomjúság gyötri őket a
pusztában. Barzilláj realitásérzékét dicséri az is, hogy – miközben ő maga

20 Lásd 2Sám 17,27–29; 19,32–40.

nem vágyik elismerésre, s el is hárítja a megtiszteltetést – fiának lehetőséget kér a szolgálatra. Az „ott és úgy segíteni, ahogyan azt a rászoruló helyzete igényli” bölcsséget és realitásérzéklet jelez, az elismerés elhárítása minde mellett alázatot feltételez, a jövő generációja számára kért lehetőség pedig a fiatalok iránti figyelmet mutatja. Barzilláj a tevékeny, bölcs, bizalommal cselekvő idősök mintája.

7. „Más övez föl téged...” – A betegség mint a katekézis helye

A Péternek mondott jézusi szavak – „más övez föl téged, és oda visz, ahová nem akarsz...” (Jn 21,18) – jól jellemzik az emberi erő fokozatos gyengülését magában hordozó aggkört. A zsoltáros ehhez is hozzákapcsolja az időskori hitátadás mozzanatát: „Istenem, te tanítottál ifjúkorom óta..., öregkoromra, aggságomban se hagyj el, Istenem! Hadd hirdessem e nemzedéknek karodat, és minden utódodnak hatalmadat” (Zsolt 71,17–18). Az „aggság” szó itt nem csupán az élemedett kort, hanem az azzal járó általános gyöngeségét jelzi, a kérdés pedig azt mutatja, hogy a gyöngeség, a betegség, az időskor elesettsége is lehet a hitátadás, az Isten nagy tetteit hirdető hálaadás helye.

Írhatunk az öregségről sok-sok magasztos és szép gondolatot, a realitás azonban mégiscsak az, hogy az egészség idős korral együtt járó meggyengülése, az egyre több testi nehézség, a betegségek keresztje igencsak rányomja a bélyegét az emberélet őszére. A Prédikátor könyvében szép lírai leírást olvashatunk az elmúlás felé tartó, utolsó emberi életszakasról.²¹ A könyv magával ragadó költőisége gyönyörű képekkel írja le az öregedést. Valójában azonban semmiféle költőiség nem boríthat enyhítő fátylat az öregedés nyers valóságára, amely – mindenekelőtt az egészségi állapot

21 „Gondolj Teremtődre ifjúságod napjaiban, mielőtt megérkeznek a gonosz napok, és elközelegnek az évek, amelyekre azt mondd majd: nem tetszenek nekem; mielőtt elsötétül a nap és a világosság, a hold és a csillagok, és mielőtt az eső után visszatérnek a felhők; amikor megremegnek a ház őrzői, és megrokkannak az erős férfiak; amikor az örlőlányok kevesen lévén már nem dolgoznak, és az ablakokban kinézők homályba borulnak; amikor bezárják a külső kapukat, és halkabbá válik a malom zaja; amikor elcsitul a madarak hangja, és minden dal elhallgat; amikor félnek a magaslatokról, és ijedten járnak az úton; amikor a mandulafa virágzik, a sáska jóllakik, a kapor kipattan, az ember meg örök hajlékába tér – az utcán már jönnek-mennek a siratóasszonyok; mielőtt elszakad az ezüstkötél, megreped az arany gyertyatartó, megpattan a forrásnál a korsó, s összetörik a kúton a kerék; és a por visszatér a földbe, ahonnan jött, az életető lehelet meg az Istenhez, aki adta” (Préd 12,1–7).

meggyengülése és fokozatos romlása okán – bizony kereszt a javából. És a keresztből nehéz hintaszéket ácsolni...

Az idősgondozás egyik, mára közismertté vált jelzője a palliatív; a szó a latin pallio, palliare igéből származik, ami „köpennyel betakar, befed, enyhít” értelmű. A pallium főnévként „köpenyt” jelent. A palliatív orvoslás kifejezés a köpennyel való betakarás képével jelzi az enyhítést; a betegség tüneteinek enyhítéséről van szó. „A palliatív gondozás célja, hogy a beteg és a vele kapcsolatban álló személyek speciális igényeinek kielégítése révén – a fizikai, lelki, szociális, kulturális és spirituális szükségletekre egyaránt odafigyelve – javítsa az életminőséget”.²² Az átfogó cél a lehető legmagasabb életminőség biztosítása a beteg és családja számára. A szakkifejezés magyarázata szerint figyelembe kell venni és szükség esetén a terápiát ki kell terjeszteni a hozzátartozók problémáira, igényeire; együtt kell „kezelni” a beteget és a hozzátartozót, úgy is fogalmazhatjuk: „őket is be kell takarni a köpennyel”.

A palliatív gondozás kifejezés meglátásunk szerint fordított irányban, azaz a beteg felől is működhet. Ennek szentírási reminiscenciái vannak. Illés és Elizeus történetében azt olvassuk, Illés lelkét úgy öröklí meg Elizeus, hogy a próféta a köpenyét teríti a vállára (vö. 1Kir 19,19). Gyönyörű kép, mester és tanítvány, idős és fiatal, örökséget adó és azt átvevő viszonyát igazán szemléletesen ábrázoló ikon. Az idős beteg ember, akire a gondozásban „köpenyt terítenek”, szenvedésében maga teríthet köpenyt övéi vállára.

E köpeny „minőségéhez” adalék lehet a pallium szó továbbgondolása. A pallium az egyházban azt a gyapjú vállszalagot jelöli, amely Szent Ágnes napján megáldott bárányok gyapjából készül a főpapok számára.²³ A bárányról a keresztény embernek Agnus Dei, Isten Báránya jut eszébe, aki nek a szenvedése megváltást hozott.²⁴ Az a szenvedő, aki önmaga számára mintaként tudja tekinteni az ártatlan Isten-Bárány szenvedését,²⁵ és saját keresztségét Krisztus keresztségének szilánkjaként viseli, köpenyt terít környe-

22 Palliatív kezelés, Orvostovábbképző Szemle (OTSZ) Online http://otszonline.hu/betegtajekoztato/cikk/palliativ_kezeles

23 Bár nyelvtanilag nem igazolható az összefüggés (az Ágnes valójában nem latin, hanem görög eredetű név), az időpont választásában valószínűleg az Ágnes és az agnus (bárány) hasonló latin hangzása és a bárány jelképes jelentése miatt vélt egyezés is közrejátszik.

24 Urunk szenvedésének egyik konkrét jele is a köpeny, hiszen a szenvedéstörténet eseményei között arról is olvasunk, hogy bíborszínű katonai köpenyt adtak Jézusra, és így gúnyolták, mielőtt keresztre feszítették volna. Vö. Mt 27,28–31; Jn 19,2–5.

25 Vö. Iz 53,7: „Mint a juh, leöletésre vitetik, és megnémul, mint az ártatlan bárány nyírója előtt...”.

zetére is, a lehető legigazabb tanúságot téve hitéről. Hiszen a szenvedését „palliatív módon” megelőző idős ember „köpenyében” a győztes Bárány rejtőzik.²⁶ Amikor megkeresztelkedünk, még nem igazán tudjuk, amit szenvedőként megélhetünk: keresztelési öltözékünk – Krisztusba öltözöttségünk szimbóluma²⁷ – a leöletésre vitetett, majd győzelmet, végső győzelmet aratott Bárány ruhája. Ha ezt tudatosítjuk, az egészségügyi praxisban használt palliatív orvoslás mintájára – az interpretációt újrafogalmazva – bátran bevezethetjük pasztorálteológiai/kateketikai szakkifejezésként a palliatív hitátadást, amely a betegágyon, szavak nélkül zajló katekézis terminus technicusaként kiáltja világba azok tanúságát, akik hitükben a szenvedés keresztjének súlya alatt is tudják a Getszemáni és a Golgota értelmét és értékét, nagypéntek és húsvét együttes, győztes misztériumát.²⁸

Bűnös mulasztás volna nem szólnunk a humor fontosságáról, amely nélkül egyszerűen elviselhetetlen az időskori életállapot. Aki csak keseregni tud meg sajnálatni önmagát, annak nemcsak a betegágya mellől, de az életéből is elfogynak az emberek. A jövőbe vetett bizalom (ez alatt a jövőbe vetett hitet is értjük) azt is jelenti, hogy meg kell tudnunk őrizni életünkben a derűt, s lehetőleg az önironikus humort is. Külön ajándék, ha ez még jókedvvel, vidámsággal, nevetéssel is párosul.²⁹

26 Vö. Jel 5,6–14.

27 Vö. Gal 3,27.

28 Amikor aktív idősokban igyekszünk elmélyíteni a palliatív hitátadás készségét, Szent Márton életének közismert mozzanata is segítségünkre lehet. A hagyomány szerint Márton a köpenyét vágta ketté a didergő koldus számára, akiben aztán Jézus jelent meg neki. A palliatív jelző ezzel a történettel még gazdagabbá válik, és – főként a (jelképileg ugyan nem, de tartalmában hasonló jelentést hordozó) köntös szó szentírási helyeivel kombinálva – alkalmas lesz nem csupán a szenvedésre, de a keresztény élet egészére vonatkozó tanúságtétel megfogalmazására. – Külön nem térünk ki rá, de a palliatív hitátadásnak nyilvánvalóan része – ez önálló tanulmányt igénylő téma is lehetne – az imádság, illetve a szenvedés felajánlása is. Legalább utalás szintjén érdemes felidéznünk Julia Voznyeszenszkaja *Halál utáni kalandjaim* című könyvét, amelyben az unoka a pap nagyapa mellkeresztjébe (azaz az imádságába, az áldozatába) kapaszkodva kerül el a kárhozatot...

29 Az idősok katekéziséhez ajánlott olvasmány a kiérdemesült innsbrucki püspök könyve: REINHOLD STECHER, *Hétköznapi morzsák, örök bölcseletek – Egy püspök derűs emlékezései* című Budapest, 1992. Az egész kötetet a fentebb említett bölcselet és józan realitás s az ezzel együtt megjelenő humor járja át. A könyv Az oldtimernek randevúja című írása mély mondanivalót hordoz az öregkorról, s éppen azért tudja átadni kiváló tartalmát, mert idős szerzője az írás közben bravúros önironiával mosolyog önmagán. – Az ironia és a humor az eszköze Tamkó-Sirató Károly játékos sorainak is:

Ki itt van ott és ott van itt,

Az mindig éhesen vonít.

Ki itt van itt és ott van ott,

8. Készület a halálra – nagypéntek és húsvét megélt katekézise

Korántsem csak a közvetlen készületre gondolhatunk. Sokkal inkább arra a – döbbenettel és megrendültséggel érkező, mély lelki nyugalomra törekvéssel s e törekvés dilemmáinak, kettősségeinek küzdelmével párosuló – felismerésre, amelyben artikulálódik az időskor kezdetének szépsége és félelme, összetett életérzése.

Az idősödő Weöres Sándor – aki költőként kétségtelenül mindig retúrjeggyel utazgatott ég és föld között – keserű humorral, ugyanakkor igen komoly figyelemmel így ír: „Közeleg amaz idő, mikor az ember a szemétől nem lát, a fülétől nem hall, a lábától nem jár, a kezétől nem fog. Ekkor végleg befelé kell fordulni, belül sétálni, befelé figyelni. Csak a belső táj ne legyen barátságtalan.” (*Weöres: Hatvanhat*)

„Közeledőben – távolodóban”. Jókai Anna hatvan évesen írta le ezt a paradox címet, és öntötte ki a szívéből minden gondolkodó hatvanasok kételyes érlelődésének fájdalmasan szép kettősségét. Ami itt – attól távolodóban. Ami ott – ahhoz közeledőben. Írásának néhány kifejezése („...nem az unos-untalan araszolás a lineárison...” „...a sóvárgó hiányban...” „...a kutatók szenvedélyével...”) felejthetetlenül beleég lelki-szellemi retinánkba, a belső léptek útjelzőiként mutatva az Irányt. Az ilyen mondatok ugyan nem a katekizmus szavaival közelítik élet és halál misztériumát, tartalmuk mégis valós katekézis, amely nem csupán a hiány érzését vetíti az olvasó elé, hanem egyúttal markáns bizonyossággal nyitja meg a szívét a transzcendens, sőt, egy áhított transzcendens felé. A lélek fájdalmát és vágyát ilyen ihletetten kimondó, a korosodó ember lelki-szellemi tapasztalatát ilyen művészi erővel és szépséggel megáldva megfogalmazó mondatok az olvasó számára kegyelmi pillanatok, igaz kapaszkodók, ama szűk ösvény előrevívó botlatókövei lehetnek. Tanítás ez a javából, amit jó szívvel lehet katekézisnek nevezni.³⁰ Talán rejtett módon, de az értékek továbbadásának

Az mindig-mindig jóllakott.
 Ki most van akkor és akkor most,
 Az nem jut tovább hamarost.
 Ki most van most és akkor akkor,
 Arra vígan köszönt az aggkor.

30 Jómagam új szót is tanultam, illetve egy ismert szó új jelentését is megtanultam a hatvan éves Jókai Annától. Ez a szó a huzavona. „Mert szép is lenne, békés, ha amit elhagytunk, eltűnne, s ahová tartunk, rögtön feltűnne. A köztes lét az, ami igazán megvisel. A csúszkálás. (Értetűbben: a mindennapi tili-toli.) Egy kicsit még ebből-abból, gyorsan, s valami már sürget, mágnesként vonz tovább, s már azt hiszed, célegyenes, kezdesz tájékozódni, s akkor megint a

felelőssége is megjelenik: „Nyomot hagyni? Inkább jeleket tenni. De nem akárhová, s nem akármilyet.”³¹

A hatvanadik év egyfajta cezúra, az időskor kezdetének jelképes időpontja. A halálra való készüllet, lelki érlelődés ezen életkorban megnyilvánuló példáira irodalmi mintákat is jócskán találunk még, de jelen írásunknak ehhez korlátozottak a keretek.³² Bibliai példát keresve a jóval idősebb Eleázár történetében csodálhatjuk meg a halálra felkészült és erről számot adni is képes idős ember példáját. Eleázár kilencven éves írástudó, aki Antiokhosz Epiphanész parancsát még látszólag sem akarja teljesíteni, nehogy rossz példát mutasson a fiatalságnak azzal, hogy viselkedése törvényszegésre utalhat. „Korához, hajlott korának megfelelő tekintélyéhez, munkában megőszült hajához és lelki nagyságához, továbbá ifjúkora óta folytatott példás életéhez méltó módon, de még sokkal inkább az Istentől szabott szent törvényekhez ragaszkodva” vállalja a vértanúhalált: „Korunkhoz – mondja – nem illik a képmutatás. Meg aztán sok fiatal azt hinné, hogy a kilencvenesztendő Eleázár pogány lett. Képmutatásom és rövid, mulandó életemhez való ragaszkodásom félrevezetné őket, koromra meg szégyent és gyalázatot hozna. S ha most kikerülném is az emberek büntetését, nem tudnék sem élve, sem halva megszabadulni a Mindenható kezétől. Ezért most férfihoz illően kockára teszem életemet, és méltó leszek koromhoz. Ugyanakkor szép példát mutatok az ifjúságnak arra, hogyan kell a tiszteletet érdemlő, szent törvényekért bátran és hőiesen szép halált halni.”³³ Ilyen fokú nemes bátorság csak abban az emberben születhet meg, aki életét Isten előtt éli, halálát pedig Istenbe vetett mély hittel várja. Eleázár alázattal ad tanító, nevelő példát, tudatosan az ifjakra, az utána jövő nemzedékekre gondolva. Története

rágás, újra ott vagy, csaknem hajszálnyira ott, ahonnan az előbb már eljöttél.” De már ez a hajszál is öröm... „Regisztrálni az akárcsak hajszálnyi emelkedést, ami a megrekedt földiest a kínálkozó égieshez mégis csak közelebb vitte...” Rendkívüli bölcsség, vonzó élet- és hit-tapasztalat rejtőzik a sorok mögött.

31 A részletek Jókai Anna: Közeledőben – távolodóban című írásából, amely a szerző MTA-szék-foglaló beszédeként hangzott el 1992. november 24-én Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében. <https://mta.hu/data/dokumentumok/szima/szekfoglalok/JokaiA.pdf>

32 Azért említették meg e címszó alatt legalább Arany János nagy bölcsséget és mély alázatot tükröző *Epilógusa* és Áprily Lajos: *Kérés az öregséghez* című, az elcsöndesedésre vágyó, az Istennel való találkozás készülletét imádságban kérő kiváló költeménye. Mindkettőt igen jó szívvel ajánljuk az idősök katekézisének „tananyagaként” is. Akárcsak Tömörkény István *Öreg embör napáldozatja* című novelláját, amelynek tiszta egyszerűsége és szinte zenei összhangja valódi eligazítás a lelki harmóniáját kereső, idős(ödő) ember számára.

33 2Mak 6,18–31

mintát jelenthet az idősök számára a fiatalokat bátorító, megerősítő szolgálatra – de még inkább arra a hittel teljes felkészültségre, amely a halálban is tudja Isten ölelő karjainak bizonyosságát, az „élni és halni” szóösszetételnek az Újszövetségben bizonyossággá vált kiegészítését: „élni és halni – és élni”.

Ezt a mintát fedezhetjük fel a Jézus bemutatásakor az agg Simeon személyében is, akit a várakozás céljának és beteljesedésének biztos tudata jellemmez. Ott áll mellette a nyolcvannégy éves prófétaasszony, a templomtól szinte soha meg nem váló Anna, aki a Messiás első hírnökeinek egyike lesz (vö. Lk 2,29). Húsvét utáni szemmel nézve ezek a példák még inkább ragyognak, és Arról beszélnek hálás hittel korunk időseinek, Aki az eltelt évtizedeket adta, s Akiben el van rejtve a titokkal teljes, gyönyörűséges folytatás.

9. Záró gondolatok

Az idősök katekézisének számos aspektusa közül kiemelkedően fontosnak véljük a hitátadás kötelezettségének és lehetőségeinek kérdéskörét. Meglátásunk szerint az idős ember egyfajta lelki végrendelete fogalmazódik meg a fentebb kifejtett mondandóban. Hiszem: ha gyümölcsöt érlelő esztendeik év/érték aránya eléri a „kicsiben hű voltál” evangéliumi mércejét, akkor időseink e „harmadik életkorban” megélt istentapasztalata s az ebből fakadó értékrend talaján megvalósuló tanúságtétele a következő generációk igaz öröksége lehet.

10. Függelék

Szemléltető példák, személyes történetek az idősök – a hitátadás horizontját hangsúlyozó – katekéziséhez

Özvegy idős nénivel beszélgettem. Hosszú percek óta az emlékeit mondta el-elábrándozva, csupa szépet és jót a férjéről. Kissé kájanul rákérdeztem:

– Biztos, hogy mindig minden ilyen rózsaszín volt? Nem az idő szépíti meg az emlékeket?

A néni elkomolyodott, és így szólt:

– Tisztelendő Úr! Ahol két tányér van, az összecsörren. Persze, hogy volt affér köztünk is. De olyankor délután azt mondta az uram: Anyjok, megy lefele a nap! És akkor már mind a ketten tudtuk, mi a teendőnk.

Mint kiderült, a jegyesoktatást végző papjuk véste a szívükbe életreszó-ló tanácsként Pál apostol szavait: „Ne nyugodjék le a nap haragotok fö-lött!” Ők pedig nem csupán megtartották, megőrizték, de tovább is adták e mondat tartalmát és lelkületét.

Idős görögkatolikus paptestvérrel eskettem. A menyasszony a pap bácsi unokája volt. Az eskü szövegébe – nyilván a megilletődöttség miatt – kis hiba csúszott. Az „ígérek neked házassági hűséget, szeretetet és megbecsü-lést” helyett az eskü a következőképpen hangzott: „Ígérek neked házassági hűséget, szeretetet és megbocsátást...” – Máig se tudom, hogy nyelvbtlás történt-e avagy egy koros, tapasztalt, élet- és emberismerő pap bölcssége alakított kicsit a szövegen...

Családi történet. Dédapámat fontos ügyben otthon kereste a jószági-gazgató. Ő éppen imádkozott, olyankor nem lehetett zavarni. Nem ment ki a feletteséhez. Másnap reggel, a számonkéréskor a kérdésre – „Miért nem jött ki, amikor hívtam?” – ennyi volt a válasza: „Nagyobb úrral beszéltem én akkor.”

Egyszerű falusi nagyanyám esti imáját már az ükunokák is magukénak érzik: „Kereszt alám, kereszt rám. Úr Jézusom, vigyázz rám!” – mondják immár negyedik generációsként a fohászt, miközben keresztet rajzolnak magukra és a párnájukra.

Apai nagyapám egyszerű parasztember volt, aki bölcsséget Istentől meg a természettől tanult. Szilveszter estéjén évről évre az ajtófélfá mellé állította unokáit, és megmérte őket: ki mennyit nőtt az előző esztendőben. És mindig volt szava arra, hogy az ember igazi növekedésének a mérté-kegysége nem a centiméter. – Számomra máig ez a gyermekkori élmény a mezuza,³⁴ kiegészülve a János-evangélium jézusi szavaival: „Én vagyok az ajtó...” Ő hát az egyedüli Mércé.

34 A zsidó házak ajtófélfájára erősített, fémből vagy fából készült keskeny, hosszú dobozka, amely egy pergamencsíkot tartalmaz a MTörv 6,4–9 és 11,13–21 idézetével, amely a legfőbb parancsot tartalmazza és a szülő kötelességét, hogy ezt a tanítást továbbadja gyermekeinek.

PUSKÁS Bernadett

Krisztus ünnepek a Karácsonytól az Úrszínéváltozásig a Kárpát-vidék középkori ikonfestészetében

TARTALOM: Bevezetés; 2. Krisztus születése; 3. Háromkirályok imádása; 4. Jézus találkozása Simeonnal; 5. Egy jelenet Krisztus gyermekségtörténetéből; 6. Úrjelenés; 7. Úrszínváltás; 8. Az ünnepsor rendjének alakulása.

BERNADETT PUSKÁS: Feasts of Christ from Christmas to Transfiguration in the Medieval Icon Painting of the Carpathian Region

The present study represents a continuation of a series of prior publications by the author reviewing the iconography of individual icons of iconostases from the Carpathian Region, along with the variants of specific types. The investigation seeks to pinpoint the medieval roots of local icon painting tradition pre-dating the ecclesiastical unions. The paper presents a group of Christological feasts: The iconographic peculiarities of the feasts of the Nativity of Christ, the Adoration of the Magi, the Encounter of Jesus and Simeon, the Twelve-Year Old Jesus in the Temple, the Epiphany and the Transfiguration are discussed, with considerations of the unique evolution of the feast tier in the mid-16th century.

I. Bevezetés

A kárpát-vidéki középkori ikonosztázion ünnepsora a 15–16. század folyamán még jóval kötetlenebb formát mutat, mint a 17. századtól. A mariológiai ünnepeket ábrázoló ikonok mellett főképp a krisztológiai vonatkozású ikonoknak biztosítottak itt helyet a monumentális méretű Deészisz-ikonsor alatt. A Krisztus-ünnepek két nagy egységet alkotnak, amelyekből az egyik a húsvéti körhöz kapcsolódó ábrázolásokat fogja össze, a másik Jézus születésétől az Úrszínéváltozásig sorakoztatja fel az eseményeket.

A Kárpátok vidékén az egyházi ünnepek ikonjainak legkorábbi fennmaradt példái a 15. század elejéről származnak. A galíciai Radruz templomából előkerült sorozat meglehetősen nagy, közel méteres magasságú táblákra készült. Ezek az ikonok olyan ikonosztáziont alkottak, amely csak alapképekből és ünnepsorból állhatott, vagy esetleg fali ikonok sorozataként szolgál-

hattak. Más korabeli Ünnepon-sorok is 70-80 cm magasságúak voltak, így a Deészisz alternatívájaként készülhettek az alapvetően kétsoros középkori szerkezetben, amelyet a szentély és a hajó közötti falból kiálló gerendák alkottak.

Az ikonosztázion képi rendszerében minden ikonnak ikonográfiájához kapcsolódó, összetett, számos aspektusból vizsgálható jelentése van. Ez a jelentés egyrészt a képtípus saját belső jelentését hordozza és közvetíti, másrészt összefügghet az ikon helyével az ikonosztázion egységén belül. Mégis a középkori példák arra mutatnak rá, hogy az ünneponok sorrendje sokáig kötetlen maradt, s bár többnyire a liturgikus évet követte, néhol mégis tetszőlegesen tűnő cserék is előfordulnak benne. Azaz a korabeli hívek és papság nem historikus módon fogták fel az üdvtörténet ábrázolásainak együttesét, hanem minden ikont egyéni módon szemléltek. Az egyes ünneponok és ábrázolásaik a liturgikus ünnep napján kerülhettek jobban a figyelem középpontjába a liturgikus szövegek és olvasmányok képi megjelenítőiként. Az ünnepek időben első egységét a mai gyakorlat szerint, eseménytörténeti rendben tekintünk át.

2. Krisztus születése

Az ünnep kapcsán az ókeresztény és bizánci, majd posztbizánci képzőművészet két témát jelenít meg, Jézus születését és a Háromkirályok imádását. A jelenetek ikonográfiáját a jól ismert evangéliumi leírásokon kívül apokrif források gazdagították.

Az ünnepnap eredete a téli napfordulóhoz kapcsolódik, a római eredetű új fény ünnepe a keresztények között új értelmezést kapott, a sötétségen diadalmaskodó új Világosság, a Világ Világossága, azaz a megszületett Krisztus személye kapcsolódik hozzá. A niceai zsinat (325) után Krisztus születésének decemberi ünnepnapját a keresztény Kelet is átvette, ahol korábban január 6-án emlékeztek meg együttesen a Messiás megtestesüléséről és a Vízkereszt során megnyilvánuló Epiphániáról, amely Krisztus nyilvános működésének kezdete.

A Kárpát-vidéki ikonfestészetben az ikonográfia formálásában kezdetben a könyvfestészet hatása és a kötött kánonok használata, majd a 16. század közepétől a prototípusok alkotó átfogalmazása, az új elbeszélő részletek megjelenése figyelhető meg.¹ A Jézus születése kompozíció lényegi eleme min-

¹ Скоп, Г., *Іконографічні особливості та реставрація ікони „Різдво Ісуса Христа”*

dig a messiási hegy (Iz 2,2), középen a barlanggal, ahol jászolban fekszik a gyermek Jézus. A barlang az alvilág sötéttségét idézi, a jászol koporsó formájú. Mellette pihen az Istenszülő hagyományos viseletben, fekvő alakja az antik Gaia, Földanya ábrázolásokra utal vissza. A jászol mellett álló ökör és szamár Pszeudo-Máté apokrif szövegének motívumán alapul, továbbá az izajási sorokon (Iz 1,3: „Az ökör megismeri gazdáját, és a szamár urának jászolatát, csak Izrael nem ismer meg, népem nem tud semmit megérteni!”). A kompozíció később számos további elemmel gazdagodott az evangéliumi elbeszélés, apokrifek és a liturgikus szövegek hatása alatt. Jelentős szerepe van ebben az ikonográfiában a fénynek, az ikonon nemcsak a betlehemi csillag jelenik meg, hanem az isteni fény hármass sugara is. A kompozíció alsó részében látható József, az apokrifek nyomán öregemberként és mellette egy pásztor, aki a Messiás születésének misztériumáról beszél. A pásztorfigura ördögi kísértőként való értelmezését a 20. századi orosz irodalom kölcsönzte a figurának, feltehetően az óhitűek köréből kiinduló elgondolások nyomán. A kompozíció alján jobbra lévő jelenet az ókori eredetű újszülött fürdetése, mely képi toposzként más születések ábrázolásában is jelen van. A kompozíció felső részén a hegyek lankáin az angyalok, a pásztorok és a három királyok jelennek meg. Az angyalok dicsőítőként és hírvivőként is megjelennek, a pásztorok a zsidóságot, a bölcsek a pogányokat jelképezve, a kompozíciónak ez a bukolikus része szabadon fogalmazódik meg minden ikonon. A késő bizánci időszakban a kompozícióhoz kapcsolódik a bölcsek imádása esemény is, amely már a 3. századtól önálló jelenetként is ismert, alapja a császárnak hódoló barbárok ókori kompozíciója, amely a kereszténységben új értelmet nyer, amely szerint a földi uralkodók az égi királynak hódolnak.² A napkeleti bölcsek viselete keleti típusú, a 10. századtól koronák egészítik ki. A bizánci kánont mind a Balkánon, mind Oroszféldön átvették, és ebben a formában alkalmazták a kárpáti régióban is.

A képtípus legkorábbi fennmaradt példáját a Szent Kereszt felmagasztalása ikon (15. század első harmada, Lemberg, NML) mellékjelenetén festették meg. A kompozíciót ugyanebben a formában alkalmazzák a 16. században is (Kalusz, Belz), ahol a lovakon érkező királyok motívuma ritkának

XVI ст. з іконостаса церкви Архістратиґа Михаїла села Стара Скварява. Бюлетень Львівського філіалу Національного науково-дослідного реставраційного центру України (Львів), 8 (2006) 100–101.

2 Іванчо, І., *Ікона і літургія*, Львів 2009, 109–133.; JANOSHA, M. (ks.), *Ukraińskie i białoruskie ikony świąteczne w dawnej Rzeczypospolitej. Problem kanonu*, Warszawa 2001, 224–227. JANOSHA, M., Ks., *Ikony w Polsce. Od średniowiecza do współczesności*, Warszawa 2008, 156.

számít, szemben a Balkán és Novgorod ikonfestészetével.³ A 16. század végén a témához a nyugati festészet motívumai kapcsolódnak. A busowis-kai ikonon az égben bizánci szeráf látható, a háromkirályok viszont nyugati módra térdepelnek a gyermek Jézus előtt. A radruzi ikonon a királyok szintén térdepelnek, fent angyal írástercset tart, melynek ószláv nyelvű szövege „Dicsőség a magasságban istennek és békesség a földön minden jóakarátú embernek”, a fürdetés jelenet pedig elmarad.⁴ A malnowi ikonon maga a helyszín ábrázolása is megváltozik, ez a nyugati ikonográfiából ismert szalmával fedett istálló lesz, amely előtt Mária egy padon ülve látható a kezében tartott gyermek Jézussal (16. század utolsó negyede, Lemberg NML).⁵ A bizánci ikonográfiából megőrzött elemek a szférákat tartó angyalok, a pásztorral társalgó József. A 16. században még jelen van az ikonográfiai típus minden lényegi motívuma, a jászolban fekvő Jézus, a pásztornak örömhírt közlő angyal, az angyal és a pásztor beszélgetése, Szent József és a pásztor beszélgetése, kivéve a pásztorok imádását, amelyet – különösen a 17. századtól – önálló jelenetben festenek meg.⁶ A 16–17. század fordulóján a bizánci séma végleg kivész. Helyét a könyvgrafika hatása alatt született kompozíciók veszik át.

3. Háromkirályok imádása

A „napkeletről érkezett” mágusok, akik az újszülött Gyermekek köszöntésére igyekeznek Betlehembe, Máté evangéliumában (Mt 2,1–12) szerepelnek. Apokrif források, így Jakab protoevangéliuma és Pszeudo-Máté evangéliuma is elbeszéli történetüket, amint csillag vezetésével érkeznek ajándékaikkal, s arannyal, tömjénnel és mirhával hódolnak előtte. Alakjaik az ókeresztény művészetben is megjelennek, jellegzetes viseleteikben, rövid tunikákban, nadrágban és frígiai sapkáiban. A bizánci művészetben már egyénített jegyekkel láthatók, Gáspár ősz szakállú öregként, Boldizsár középkorúként, Menyhért ifjúként.⁷ Középkori tiszteletük összekapcsol-

3 Членова, Л., *Український іконопис XII–XIX ст. з колекції НХМУ*, Київ 2007, 13.

4 Скоп, *Іконографічні*, 102.

5 Свенціцька, В. – Откович, В., *Українське народне малярство XIII – XX століть*, Київ 1991, kat. 14.

6 Скоп, *Іконографічні*, 103.

7 Скоп, Г., „Композиція »Поклін волхвів дитятку Ісусу«”, in *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник 2006*. Книга II. Інститут релігієзнавства – Філія Львівського музею історії релігії, Львів 2006, 679.

lódott ereklyéik Kölnbe való átvitelével (1164), és a karácsonyi misztériumokkal együtt kihatott az orosz ikonográfiára is. Ezt jelzi a 15. század elején festett pszkovi Istenszülő gyülekezete ikon (Tretyakov Képtár), ahol a kompozíció közepén magas támlás trónuson az Istenszülő foglal helyet, ölében a gyermek Jézus, előttük diakónusi sztichárokból állnak a királyok és további alakok a karácsonyi sztichirát énekelve.

A fenti példához hasonlóan a Kárpát-vidéken a napkeleti bölcsek imádásának témája a trónoló Istenszülő ikonográfiához kapcsolódóan is megjelenik. A cewkowi Szent Demeter-templomban fennmaradt nagyméretű ikonon a trón két oldalán álló sokaság előtt a három király hagyományos viseletű alakját ábrázolja, amint ajándékaikat nyújtják át (16. század, Sanok, MBL).⁸ Az Istenszülő gyülekezete elnevezésű ikonográfia további példái is fennmaradtak ebből az időszakból.⁹

Nagyméretű Háromkirályok imádása-ikon maradt fenn Busowiskán (16. sz. közepe, 131, 5 x 90, Lemberg, NML).¹⁰ Kompozíciója több, időben eltérő jelenetet, illetve motívumaikat kapcsolja egybe. Az ikon középpontjában a főtéma kapott helyet, baloldalt alacsony trónuson ülve az Istenszülő látható, amint felénk tekint, azonban a hozzá jobbról érkező királyokhoz fordul. Mária ölében a gyermek Jézus, akinek kinyújtott lábát az előtte leboruló Gáspár készül megcsókolni, koronáját jobb kezében tartva. Mögötte Menyhért és Boldizsár halad, keresztes fedelű tartókkal kezükben. Az ikon alsó részében balra – ahogy a Karácsony jelenetekben – a sziklán ülő és elmélgő József alakja látható, tőle jobbra három felnyergelt paripa, akikhez már üres kézzel igyekszik a három király távolodó alakja. Az összetett jelenet dombvidéken játszódik, háttérül városfal mögött húzódó két épületcsoport szolgál. Hasonló megoldások az orosz ikonfestészetből is ismertek.

4. Jézus találkozása Simeonnal

Az ünnepet, melynek irodalmi forrása Lukács evangéliumának sorai (Lk 2,22–39), már a 4. században tartották a Szentföldön, majd egész Keleten elterjedt. Az ünnep a zsidó hagyomány szerint a születést követő negy-

8 DĄB-KALINOWSKA, B., *Ikony najpiękniejsze ikony w zbiorach polskich*, Olszanica 2001, 69.

9 Сидор, О., *Давня українська ікона із приватних збірок*, Київ 2003, 320, kat. 7.

10 Логвин Г. – Міляєва Л. – Свенціцька В., *Український середньовічний живопис*, Київ 1976, XCI. tábla.

ven naphoz igazodik, így karácsonyhoz viszonyítva február 2-ára esik, s ezzel a dátummal rögzült a 6. században, az 5. századtól ünnepélyes gyertyás menet kísérté. Mivel Mária tisztulásának ünnepnapja is, így egyike a nagy Mária ünnepeknek is.

Az ünnep képrombolás előtti ikonográfiája nem ismert. A statikus, ünnepélyes kompozíció helyszíne a Templom, néhol az oltárral. A jelenetben a pap helyén az oltár előtt az agg Simeon áll, felismerve Jézus istenségét. Alakja Jakab ősevangéliuma alapján néhol püspöki viseletben látható, s így Zakariás párhuzama a Mária bevezetése jelenetből, máshol fején kidárral látható, a 11. századtól többnyire a gyermek Jézussal kezében. Mária és József mintegy megérkezve többnyire a jelenet bal oldalán állnak, József kezében egy galambpár, amely az interpretációk szerint az Ószövetséget és az Újszövetséget jelképezi, vagy a zsidóságot és pogányságot. Mellettük néhol megjelenik Anna prófétaasszony kezében kibontott írástekerccsel, melynek szövege: Íme a gyermek, aki teremtette az eget és a földet.¹¹

A jelenet több variánsát is megfestették a késő középkori Kárpát-vidéki festészetben. A legkorábbi ikon, amely Jézus felajánlását mutatja, az összetett kompozíciójú, mellékjelenetekkel kiegészített stanilai (1466, Lemberg, NML).¹² Az ikonon a főjelenet több olyan sajátossággal készült, amelyeket a későbbi ikonok ikonográfiája nem követ. Ez az egyetlen ikon, amely magát a találkozást és bemutatást ábrázolja. A jelenet központi alakja az Isten-szülő, aki előrenyújtott karjaiban tartja a gyermek Jézust az előtte jobbra álló Simeonhoz fordulva. Simeon főpapi viseletben látható, áldó jobbot nyújt Jézus felé. Kezében nyitott könyv a vecsernyében is énekelt ima első sorával (Lk 2,20–32, „Most bocsásd el Uram szolgádat békességben”). A jelenet előterében balra, Mária mögött József érkezik, kezében a felajánlott gerleppárral. A bonyolult, többszintes építészeti háttér elfüggönyözött templombelsőt, baldachinos oltárt, összetett kupolákat ábrázol.

A korai ikonokon mind a szimmetrikus, álló szereplős variáns, mind a processziót ábrázoló megtalálható. A hagyományos, processziós Bemutató-típust reprezentálja a zwiertówi ikon (16. század első fele, Kijev, NCHMU), amelynek származási helye az akkoriban ritkán előforduló titulusú a Gyermeket fogadó Simeon tiszteletére szentelt helyi templom volt.¹³ Itt

¹¹ Іванчо, *i. m.*, 159–181.; ЯНОСНА, *i. m.*, 2001, 258–259., ЯНОСНА, *i. m.*, 2008, 162.

¹² Свенціцька, В. – Откович, В., *Українське народне малярство XIII–XX століть*, Київ 1991, kat. 3.

¹³ Членова, *i. m.*, 8.

az alakok sorában már Anna prófétaasszony is szerepel, a gyermek Jézus pedig már Simeon karjaiban látható. Ugyanabba a típusba tartozik a potyliczi kettős ünnepikon.

Szimmetrikus kompozíció valósul meg a zohatyni ünnepikonon (62 x 43 cm, 15–16. század, Lemberg, NML), ahol a jelenet mintegy a templom előtt zajlik. Balról József érkezik két galambot tartva ruhájában, előtte az Istenszülő letakart előrenyújtott kézzel, vele szemben az agg Simeon karjaiban a széttárt kezű gyermek Jézussal, mögötte Anna próféta asszony.¹⁴ Az ikon méretei alapján talán az ikonosztázion második sorába készült, a Deésziszt kiegészítő ünnepként szolgálhatott. Az ilyen kompozíciókon az építészeti környezetben a baldachinos oltárépítmény kerül a középpontba. A szimmetrikus kompozíció helyi, korábbi előzményekre támaszkodik, ilyen a Lawryszewi Evangélium, illetve a lublini várkapolna egyik freskójelenete.

5. Egy jelenet Krisztus gyermekségtörténetéből

A nagy ünnepek ábrázolása mellett a 17. század előtti emlékanyagban fennmaradt néhány olyan ikon, amellyel ritkán lehet találkozni a Kárpát-vidéki festészetben nem csak ebben az időszakban, később pedig gyakorlatilag teljesen elmarad ábrázolása. Ilyen a Tizenkét éves Jézus a Templomban a Skwarzawa Staráról származó ikonosztázionról (16. sz. közepe).

A Tizenkét éves Jézus a Templomban ikonográfia ismert a középkori orosz festészetben, azonban ünnepikonsorban nem számít általánosnak. A jelenet evangéliumi alapja a Jánosnál olvasható elbeszélés (Jn 7,14–30), amelyről a húsvét és pünkösd közötti időszak közepén emlékezik meg az egyház. A képtípus elnevezése is ehhez kapcsolódik (Преполовление). A Skwarzawa Stara-i együttesnek ez a kompozíciója sérülten maradt fenn, a kivehető részleteket kiegészítve rekonstruálták. A jelenet kereteként épület szolgál, amely a jeruzsálemi templomot idézi. Az ifjú Jézus egy magas ülésen középen foglal helyet az őt hallgató zsidók között. Jézus egyik kezét előrenyújtja, a másikban írástekerceszt tart, az ikonográfiai kompozíció így Krisztus tanítói mivoltát emeli ki.

¹⁴ Логвин – Міляєва – Свенціцька, *i. m.*, LXXIII.

6. Úrjelenés

A Jézus nyilvános működésének kezdetét jelentő esemény evangéliumi leírása a szinoptikusoknál olvasható. Az Úrjelenésről és a Szentháromság megnyilvánulásáról (Epiphánia, Theophánia) megemlékező ünnepet az első századoktól ünnepli az egyház január 6-án. Az ábrázolás ikonográfiája már az 5. században kialakult, majd a 12. században véglegeseedett apokrif elemeket is magába olvasztott. A kompozíció fő tengelyében a Jordánban álló Krisztus látható, mellette Keresztelő Szent János, szőrruhában és rövid palástban, valamint az angyalok alakjai a Jordán másik partján. Az angyalok általában hárman vannak, meghajolnak, kezüket tunikájuk széle alá rejtik, majd a későbbiekben egy kendővel takarják a tisztelet jeléül. Ez a motívum a bizánci császári udvartartási rendből került át. Alakjaiknak a későbbiekben liturgikus szerepe lesz, a keresztelés tanúiként szerepelnek.¹⁵

A legkorábbi önálló Vízkreszt-ikon, amely ezt a képtípust megjeleníti, Radruzról származik (15. század eleje, Lemberg NML).¹⁶ A radruzi ikonon az égben a félszférából kinyúló hármasság fény sugar tündöklök. A Krisztus lába alatt látható tömb arra a köre utal, amely az apokrif szerint agyonnyomta a tengeri szörnyet. A Jordán mintegy kupolát alkotva emelkedik Krisztus mögött, ugyancsak az apokrif szövegére utalva a vízszahőkölő folyóról. A korai stanilai Szent Kereszt felmagasztalása-ikon mellékjeleneteként megfestett Vízkreszten még a régi antikizáló elemeket is festett a mester, a tenger és a Jordán perszifikációját, egy ifjút, aki két delfinen lovagol, kezében halat tartva. Ez a motívum a Balkán ikonfestészetében fordul elő.

A 16. századi ikonok jellegzetes eleme, hogy kompozíciójukban a hegyek összezárulnak a Jordán körül, mintegy keresztelő medencét alkotva (Vízkreszt ismeretlen helyről és Lubohoráról, mindkettő Lemberg, NML; Kaluszról és két kettős ikonon is, az egyikken szokatlanul Szent Györggyel). A potyliczi kettős ikonon (Vízkreszt, Pünkösöd. Lemberg, NML) látható a tengeri szörny is, a bal felső sarokban fent pedig a Jordán forrását megszemélyesítő ifjú alakja, aki egy szarvból önti ki a vizet, ahogyan a szerb festészetében. Az ég szférájában, ahogy ekkor a Balkán és Oroszország korabeli ikonfestészetében is előfordul ez, Isten nem kánoni, hanem idős

15 Иванчо, *i. m.*, 135–156.; JANOCNA, *i. m.*, 2001, 279. ; JANOCNA, *i. m.*, 2008, 166.; GIEMZA J., *Cerkwie i ikony Łemkowszczyzny*, Rzeszów 2016, 460.

16 Свенціцька – Откович, *i. m.*, kat. 5.

emberként való ábrázolása tűnik fel, amint két kézzel főpapi áldást oszt.¹⁷ A kaluszi ikonon a folyó lefelé tölcészerűen kiszélesedik, a bal partján egy hangsúlyos fa motívum jelenik meg és egy tönk, utalva Keresztelő János mondataira: *A fejsze már a fák gyökerén van: Kivágnak és tüzre vetnek minden fát, amely nem terem jó gyümölcsöt* (Mt 3,10).

Az olszanicai ikonon az angyalok száma megnő, hatan állnak a jelenet két oldalán nem szolgálattelvőként, hanem hódoló tanúkként, hasonlóan azokhoz az angyalalakokhoz, akik az Arkangyalok gyülekezete-ikonokon láthatóak. Az egyik angyal pálcájával lesújt az ördögre, mintegy előrevetítve az Alászállás a poklokra jelenetet.¹⁸ Jézus feje felett egy sajátos formájú szférában az áldást osztó, ősz hajú Atyaisten ülő alakja jelenik meg.¹⁹

7. Úrszínváltozás

Az esemény leírása a szinoptikus evangéliumokban (Mt 17,1–9; Mk 9,2–8, Lk 9,28–36) és apokrifekben is olvasható. A leírt látomást, mely egy magas hegyen történt három tanítvány, Péter, Jakab és János jelenlétében a fény képével fogalmazták meg, azaz Jézus arca fénylett, mint a nap, ruhája vakítóan fehér volt, mellette Mózes és Illés jelent meg, felhőkbe burkoltan. A tanítványok elaludtak, majd felriadva megpillantották dicsőségét, a félelemtől arcra borulva. A helyszín a Tábor-heggyel való azonosítása Órigenésznél jelent meg, a 4. században. A fény, a nap és a felhő a láthatatlan Isten dicsőségének jelzése, mindegyik misztikus értelmezést kap. Az augusztus 6-i ünnep első említései a bizánci egyházban a 6. századból származnak, de elképzelhető, hogy már korábban is megünnepezték. A Színeváltozás misztikus értelmezése a késő bizánci időszakban teljesedett ki Új Teológus Simeon és Palamasz Szent Gergely írásaiban, és ennek révén a keleti keresztény lelkiség középpontjába került. A Tábor-hegyi fény a teremtetlen isteni energia, amely teljesen átváltoztatja a benne részesülő embert, akit a misztérium átélése az Isten megismerésének legfelső fokához és a theósziszhöz vezethet. A Színeváltozás ábrázolás így az Istennel való egyesülés misztikus útjának nagy szimbólumává vált. Palamasz Szent Ger-

¹⁷ Членова, і. т., 10., ЈАНОША, і. т., 116. kép.

¹⁸ Ярема – Патріарх Димитрій, Іконопис Західної України XII–XV ст., Львів 2005, 164.

¹⁹ Свенціцька, Віра – Откович, Василь, Українське народне малярство XIII–XX століть, Київ 1991, кат. 17.

gely tana és a hészükhaszmus gyakorlata nemcsak Bizáncban nyert teret, hanem Athosz közvetítésével kihatott a szláv kereszténységre is.²⁰

A klasszikus Színeváltozás-kompozíció szimmetrikus felépítésű, központjában Krisztus alakja áll, fehér tunikában és palástban, oldalán a sötét hajú Mózes kezében könyvvel és az ősz hajú Illés. Jézus jobbával áld, baljában írástekerceszt tart. Lényegi elem a Krisztus alakja körül látható mandorla és az abból kisugárzó fény. A tanítványok mozgalmas alakjai a megdöbbenésről tesznek tanúságot. A legidősebb, Péter Jézus felé néz kinyújtott kézzel. Jakab is Krisztus felé fordul, de eltakarja szemét a vakító fény elől. János elfordítva fejét a földre hanyatlik. A kompozíció legkorábbi emlékei a 6. századból maradtak fenn, a monumentális festészetben (Sínai-hegyi Szent Katalin kolostor apszismozaikja), korán kétszintessé vált. A hegycsúcs Jézussal, Mózessel és Illéssel az eget jelképezi, a hegy lába a tanítványokkal a földi szférát. A mandorla kezdetben ovális, majd a 9. századtól kerek, kék színű, befelé egyre világosabb. A 12–13. században a spiritualizáció időszakában aranylóvá vált, Krisztus és a két próféta pedig mintegy lebegő alakokként láthatók a föld fölött. A mandorlából kiinduló sugarak száma változó, de gyakran szimbolikusan nyolc sugár látható a parúzia nyolcadik napjára utalásként.

A Paleologosz időszakban a palamianizmus és hészükhaszmus idején a Színeváltozás drámai dinamikus kompozícióvá vált, a mandorla különféle formákban kezdett megjelenni, így a koncentrikus körökből épülő mandorlára rombusz alakúak helyeződnek rá. A 14. században a fénysugarak formája is megváltozott, három hosszúra nyúlt sugár az apostolokig ér le. A 14. században az apostolok alakjai is változnak, Péter térdre borulva látható, Jakab a földre borul, János hátrahanyatlik fejével lefelé. A hegy ábrázolása az első ezredévtől három magaslatként jelent meg, a 13. századig ezek növényekkel benőtt dombok, a 14. századtól a táj karaktere megváltozott, magas, meredek, sziklás hármass hegycsúcs lett a helyszín, amely Theophánia másik színhelyére, a Sínai-hegyre is utal, másrészt szentháromságos jelkép is.

A Kárpátok vidékén a 14. század végétől a 16. század első feléig tizenhárom ikonon maradt fenn Színeváltozás jelenete. A téma ezen a területen is a palamianizmus gondolatával kapcsolódik össze. A palamianizmus terjesztője a Kárpátok vidékén, Moldvában és a Litván Nagyhercegség területén Grigorij Camblak (†1419) kijevi-litván metropolita volt, aki Athoszon

20 JANÓCHA, *i. m.*, 2001, 300.

ismerte meg a hészükhazmust, majd a neamti kolostor hegumenje volt, 1415-ben helyi zsinaton Litvánia és egész Oroszország területére felszentelt kijevi metropolita, a konstanzi zsinat résztvevője az egyházak egyesülésének támogatójaként. Levelei, beszédei nagy hatással voltak a Lengyel-litván nagyfejedelemség, Moldva és még Novgorod keleti egyházi lelkiségére is.²¹

A Busowiskáról származó Úr színeváltozása ikon (154,5 x 101 cm, 14. század – 14–15. század fordulója, Lemberg, NML) a kutatás szerint a falut birtokló, a 13. század végén épült Megváltó színeváltozása-kolostor címünnep ikonja lehetett. Az okkerrel festett háttér előtt játszódó jelenet hagyományos kompozíciót követ.²² A Tábor-hegy három sziklás ormán, középen a fehér ruhás Krisztus áll mandorlában, mellette a képi baloldalon az ősz Illés látható tekerccsel kezében előre nyújtott jobbal, jobbra a fiatalabb Mózes csukott könyvvel. Krisztus mandorlájából tüske formájú fénysugarak indulnak, lent három megnyújtott sugár a hegy lábánál lévő három dombon a látványtól megrettenő tanítványokig ér le: Péter felnyújtja karjait, János és Jakab lehanyatlanak. A lényegre törően, nagy formákkal megfestett jelenet jól illusztrálja a korai időszak ikonfestészetének szemléletmódját. Az ikonon több elem eltér a helyi gyakorlattól, inkább a Balkán művészetére jellemző, ilyen a hegyek formája, a könyv Jézus kezében.²³ Ugyanebből az időszakból származik a radruzi grafikus megfogalmazású ikon is.²⁴

Körmotívumokból álló mandorlaformula fordul elő egy sor 15. századi és a 16. század első felére datálható Színeváltozás-ikonon (Zohatyn, Ceperów és Zdwirzen, Lemberg, NML).²⁵ Mindegyik 15. századi ikonon hármas mandorla van, amely körökből és két ráhelyezett elforgatott négyzetből áll, amelyek egyfajta csillagot képeznek. Ez a mandorlatípus Bizáncban a 14. századtól ismert volt, majd a Balkánon és az észak-orosz művészetben is használatos volt. A négy koncentrikus körből álló mandorla is késő bizánci eredetű (Színeváltozás Kuraszról egy másik ikon ismeretlen helyről, MHS), a 15. században terjedt el, majd szintén átkerül az észak-orosz ikonográfiába.²⁶

²¹ JANOSHA, *i. m.*, 2001, 306.

²² Міляєва, Людмила, (за участю/közreműk), Гелитович, Марія): Українська ікона XI–XVIII століть, Київ 2007, 29.

²³ JANOSHA, *i. m.*, 2001, 307.

²⁴ Свенціцька – Откович, *i. m.*, kat. 6.

²⁵ Міляєва – Гелитович, *i. m.*, kat. 25; WINNICKA, K., *Ikon z XVI wieku w Muzeum Historycznym w Sanoku*, Katalog Zbiorów Tom II., Sanok 2013, 100.

²⁶ BISKUPSKI, R., *Ikon w zbiorach polskich*, Warszawa 1991, 30.

A belzi ikonon a fő téma kiegészül a Tábor-hegyre érkezés és elvonulás motívumával, amely Bizáncban a 12. századtól volt ismert, a Balkánon a 14. századtól, a 15. századtól észak-orosz területen, azonban a Kárpát-vidéki ikonon a szokásoshoz képest, amikor balról jobbra bontakozik ki a cselekmény, tükörképesen történik a mozgás bemutatása, ami mintarajzok használatát feltételezi. A kuraszi ikonon szokatlan a Péter kezében tartott tekercs, a dicsfény összetett formájának vlach és moldvai analógiái vannak. A tanítványok szinte minden ikonon azonos módon kerülnek ábrázolásra, jellegzetes a hátrahanyatló János ábrázolása, akinek lábáról lehullik a szandál a Paleologosz korszak művészetben ismert példákhoz hasonlóan.²⁷

A 16. század második felében a Tábor-hegy elveszti korábbi misztikus interpretációját, az isteni fényt egyre inkább földi fény-árnyék viszonyok helyettesítik (Színeváltozás és Mennybemenetel, Potylicz, 16. század utolsó negyede; Weremien, 16. század második fele).²⁸ Az átalakulást a jablonowi ikon megoldása jelzi (1580-as évek), ahol a Kárpátok lankái láthatók előtér-középtér-háttér tagolással, valószínű növényekkel.²⁹

8. Az ünnepsor rendjének alakulása

Skwarzawa Stara templomában, ahol kalligráfiája szerint hitelesnek elfogadott dátum (1508) került elő, későbbi ikonosztázion sorokkal együtt a 16. század közepére datált ikonosztázion ikonjai is fennmaradtak, melyek a közelmúlt restaurálásai nyomán váltak kutathatókká (16. század közepe, Lemberg, Lvivszkij muzej isztoriji relihiji /Lembergi Vallástörténeti Múzeum, és Nacionalnij Muzej/ Nemzeti Múzeum).³⁰ A restaurált ikonok a közelmúltban visszakérültek eredeti helyükre a templomban.

Az együttesbe egy négyzetes táblára festett ikonosztáziont koronázó Keresztrefeszítés tartozik, továbbá a Dicsőséges Pantokrátor ikonja alatta Utolsó vacsora-jelenettel és hat ikontábla, amelyek kettesével apostolokat és alattuk ünnepeket ábrázolnak. Az apostol alakok viszonylag kötött sor-

²⁷ Міляєва – Гелитович, *i. m.*, kat. 144.

²⁸ BISKUPSKI, R., *Ikony ze zbiorów Muzeum Historycznego w Sanoku*, Warszawa 1991, 26.

²⁹ Мисюга, Б., Витоки малярської традиції зображення краєвиду та еволюція образу природи в мистецтві Галичини XVI–XIX ст. Бюлетень Львівського філіалу Національного науково-дослідного реставраційного центру України (Львів) 2008, 1 (10) 32–33.

³⁰ Скоп – Дружюк Г. – Скоп П., *Иконостас XVIII–XVIII століття із села Старої Скваряви, Львів* 2009, 126–156.

rendje lehetővé tette az ikonok elrendezését az eredeti sorrendben, és a háromsoros ikonosztázion rendszerének szerveződéséhez is fontos adalékokkal szolgál.

A bal oldalon szereplő jelenetek balról jobbra: a 12 éves Jézus a templomban, Istenszülő születése, Mária bevezetése a templomba, Örömhírvétel, Krisztus születése, Vízkereszt, Lázár feltámasztása, Bevonulás Jeruzsálembe. Középen a trónoló Pantokrátor tábláján az Utolsó vacsora jelenete kapott helyet. Jobb oldal: Alászállás a poklokra, Mennybemenetel, Szentlélek alászállása, Háromkirályok imádása, Találkozás Simeonnal, Húsvét, Istenszülő elszenderedése, a vak meggyógyítása.³¹

Az így kialakult képi rend sajátos tanulságokkal szolgál. A jelenetek száma összesen huszonegy, azaz kiterjesztett tematikájú ünnepsorként készült. Az egyes jelenetek sorrendje nem felel meg a szokásosan használt liturgikus naptári rendnek, de az evangéliumi rendet sem követi maradéktalanul. Így a baloldal kezdő ikonja a húsvét és pünkösd közötti időszak felezőjeként inkább a másik oldalra tartozott volna. Ezt követően tíz jeleneten keresztül a sorrend az evangéliumi történeti rendet követi. Azonban ezt követően ismét Jézus gyermekségtörténetéhez tartozó jelenetek kerültek, majd a húsvéthoz és azt követő hetek liturgikus rendjébe tartozó jelenetek, melyek közé az Istenszülő elszenderedésének ünnepe ékelődik be. A karácsony ünnepköréből két jelenet is megfestésre került, ahogy a húsvétot is két jelenet ábrázolja, azonban egyik esetben sem sorakoznak egymás mellé.

Mindez arra utal, hogy az ünnepsor tematikájának programja nem tudatosan, teológiailag átgondoltan szerveződött. Inkább az a gyakorlat érvényesülhetett, hogy a festő az általa ismert mintákat, esetleg tulajdonában lévő ünnepsorozatok leírását, vagy rajzaikat pusztán formailag rendezte össze. Azaz rendelkezésére állhatott egy szabályosan megtervezett tízünnepes képsor, amely kisebb ikonosztázionhoz készülhetett, amelynek Deézsisze még nem a tanítványokat ábrázolhatta, hanem a szentek rendjeinek párpait. Ennek kipótlására kényszerült az apostolok száma és a képi rend szimmetriája miatt, így más sorozatokból vette át a további jeleneteket, csak arra figyelve, hogy két teljesen azonos jelenet ne szerepeljen kétszer, és nem ügyelve arra, hogy általános tartalmi átfedések következhetnek be. A képsor alapvető része mégis már az evangéliumi rendet követi rámutatva arra az irányra, amely felé a 17. századi programalkotás haladni fog.

³¹ Uo., 13.

A tematika sajátossága, hogy az együtteshez már az Utolsó vacsora jelenete társul, amit a kutatás korábban inkább a 16. század végén Nyugatról átvett ikonográfiai típusnak tartott az ikonosztázion együttesében.

A jelenetek megfogalmazását számos elbeszélő részlet színesíti, köztük archaikus motívumok, így Jordanus antik folyamisten alakja a Vízkereszt jelenetnél. A festők ugyanakkor jól ismerhették a korabeli közép-európai festészet megoldásait, ahogy erre az építészeti részletek, a beállítások utalnak. A mestereket a kutatás a przemysli ikonfestő körköz kapcsolja.³² Az ünnepsor a 16. századra már tizenkét jelenetessé vált a Kárpátok vidékén, szemben az orosz ikonosztázionokkal, ahol más rendszer volt érvényben.

³² *Uo.*

BAÁN István

Eucharisztikus teológiák Keleten és Nyugaton. Hatásaik hazai görögkatolikus gyakorlatunkra

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Theologia prima – theologia secunda; 3. Eucharisztikus teológia Nyugaton; 4. Eucharisztikus teológia Keleten; 5. Hazai liturgikus gyakorlatunk és teológiai háttere; 6. Összefoglalás.

ISTVÁN BAÁN: Eucharistic Theologies in East and West – Their Influences on Our Greek Catholic Praxis in Hungary

In the twin-concepts theologia prima-theologia secunda, common in liturgical history, the first one denotes an act of speaking addressed to God, i.e. prayer itself, whereas the second one describes an act of speaking of God, i.e. reflection. The two are inseparable. The western Eucharistic theologia secunda slowly moved away from its own source, the Latin theologia prima, and would develop in a clearly individualistic direction. Meanwhile, the controversy vis-à-vis the West, practically still persisting today, has resulted in certain alterations in the eastern theologia secunda, without causing fundamental distortions in it or triggering repercussions for liturgical service forming the basis of reflection, though. Until the Second Vatican Council, Hungarian Greek Catholic Eucharistic praxis evolved against the backdrop of the western theologia secunda, in tension with the Byzantine theologia prima or, in other words, in combination with the liturgy as genuinely experienced by the community. This theologia secunda was radically revised in part by the Council, in part by the research efforts preceding and following the Council, with findings endorsed by the Magisterium of the Catholic Church as well and reinforced in its subsequent documents. Once theoretical clarification has been attained, practical reception gains immediacy with a view to fostering an appropriate sense of identity.

1. Bevezetés

A cím olvastán rögtön felmerülhet a kérdés: beszélhetünk-e egyáltalán többes számban „eucharisztikus teológiákról”, amennyiben eltekintünk a nyugati szakadás, vagyis a reformáció szülte álláspontoktól. Lehet-e „több-féle” legitim teológiát elfogadni egy ilyen központi jelentőségű kérdésben?

A liturgiátörténeti megállapításokat, főként a Nyugattal kapcsolatosakat – szinte szószerint – Josef Jungmannnak, az egyik legnagyobb liturgiatudósnak

(1977-ben magyarul is megjelent) *A szentmise című művéből idézem*.¹ Mivel a II. Vatikáni Zsinat a liturgiával kapcsolatban mind elméleti, mind pedig gyakorlati szempontból jelentős változásokat idézett elő, ezért fejtegetéseim időhatárát 1965-ben jelölném meg. Mindaz, ami azután történt, újabb vizsgálódásokat igényel, jelenleg azonban csak elvétve utalok a „zsinat utáni” időszakra.

2. Theologia prima – theologia secunda

Mielőtt egyszerű igennel vagy nemmel válaszolnánk arra a kérdésre, hogy lehet-e az Eucharisziával kapcsolatban „többféle” legitim teológiát elfogadni, vizsgáljuk meg a címben szereplő kifejezés tartalmát! A liturgikus szaktudósok körében az elmúlt néhány évtizedben elfogadottá vált a *theologia prima* – *theologia secunda* fogalompár alkalmazása.² Ebben az összefüggésben maga a *teológia* szó értelme is kettős: etimológiáját vizsgálva kétféle „beszédet” érthetünk alatta. Az egyik az Istenhez intézett beszéd, vagyis maga az imádság, közelebbről a liturgikus ima, istentisztelet, a másik az Istenről való beszéd, gondolkodás, elmélkedés, primér vagy rendszerhez kötött reflexió. A kettő nem választható el egymástól: „Ha teológus vagy, akkor imádkozol igazán, s ha igazán imádkozol, akkor leszel teológus” – fogalmazta szinte csattanós maximaként a korai szerzetesség tapasztalatának első nagy összefoglalója, egyúttal – a mai pszichológusok szerint – az emberi lélek kiváló ismerője, Evagriosz Pontikosz.³ A reflektív beszéd tehát nem nélkülözheti a doxológiát, Isten dicsőítését, enélkül épp azt veszítené el, ami az értelmét nyújtja, t.i. hogy olyanról nyilatkozik, akivel – megfelelő – kapcsolatban van, tehát *személyesen érintett* ebben a beszédben. Szavának hitelét épp az nyújtja, hogy nem „harmadikként” értekezik. Amennyiben a teológia „szent tudomány”, egyik specifikumát az jelenti, hogy „művelője” nem kívülálló, számára elsősorban nem a világi tudományok szabályainak rideg alkalmazása nyújtja a garanciát, hanem a reflexióját ihlető Szentlélek.

A liturgiátörténet mai ismeretei nyilvánvalóvá teszik, hogy az (eucharisztikus) liturgia szövegei és gesztusai kezdettől fogva, helytől és kortól függően

1 JOSEF A. JUNGMAHN, *A szentmise. Történelmi, teológiai és lelkipásztori áttekintés*, Eisenstadt 1977.

2 A fogalom bővebb magyarázatához vö. DOROTHEA HASPELMATH-FINATTI, *Theologia Prima. Liturgische Theologie für den evangelischen Gottesdienst*, Göttingen 2014. A fogalmat a katolikus teológiában alkalmazza pl. a közelmúltban elhunyt neves liturgiátörténész, ROBERT F. TAFT, „La liturgia nella vita della Chiesa”, in Uő., *A partire della liturgia*, Roma 2004, 63–68.

3 *Az imádságról*, 60. (Baán Izsák ford.), PG 79,1180.

különbözők voltak. Akár a Szentírást, akár a 2. századig terjedő patrisztikus irodalmat vizsgáljuk, a meglehetősen kevés adat egy belsőleg koherens, ám külsőleg változatos eucharisztikus gyakorlatról tanúskodik. Vagyis az *eucharisztikus theologia prima* nem uniformizált, ugyanakkor nem is heterogén. Különbféle nevek takarják ugyanazt a szakrális eseményt: *kenyértörés*, *az Úr asztala*, *lakomája*, *Eucharisztia*, *áldozat*, tartalmilag pedig *az üdvösség egész titkát*, *misztériumát* ölelik át, még ha a hangsúlyok más-más pontra helyeződnek is. Az imák mindig többes számban hangzanak, kifejezve, hogy az Eucharisztia az Egyháznak mint közösségnek a cselekedete, ami egyúttal azt is feltételezi, hogy fizikailag sosem történik „magánakció”, az imát az előljáró püspök (vagy esetleg pap) a közösség jelenlétében mondja. A 4. század előttről fennmaradt szövegek, jóllehet mind görög nyelven, és Rómától Egyiptomig más földrajzi térségben születtek, mégsem bonthatók keleti és nyugati ágakra.

A konstantini korban rögzülnek azok az eucharisztikus imák (anaforák, kánonok), amelyeket a *theologia prima* szempontjából már keleti (jeruzsálemi, antiochiai-konstantinápolyi, örmény, keleti- és nyugati szír, alexandriai) és nyugati (észak-afrikai, galliai, hispániai, római) liturgikus családok alapszövegeiként tartunk számon. Ezek a szövegek egyrészt tükrözik az adott egyháznak a mindennapokban vallott, „hétköznapi” hitét, másrészt az ott kialakult *theologia secundát*, vagyis az üdvösség titkának „helyi” teológiai reflexióját, amely nem spekuláció, hanem a *theologia primának*, a liturgikus szövegnek magyarázata, megerősítése. Elsősorban a katekézisben (pl. Jeruzsálemben Cirill⁴ vagy Milánóban Ambrus⁵) és a homiliákban találkozunk a reflexiókkal, és bár irodalmilag eltérő liturgikus szövegekre támaszkodnak, valójában ezek a szövegek az Eucharisziára vonatkozó közös, szentírási alapokat elemzik: Krisztus üdvözítő cselekedeteit és valóságos jelenlétüket az Egyház liturgiájában. A formailag eltérő *theologia primák* mögött koherens *theologia secundák* állnak, vagyis ebben a korban – a liturgikus szövegeken túl – mind Keleten, mind pedig Nyugaton nagyjából azonos módon fejezték ki az Eucharisziába vetett hitüket.

Nyilvánvaló, hogy a liturgia szövege és teológiája közti kapcsolat nem egyoldalú, hanem kölcsönös. A szertartás központi magja kezdettől fogva nem önmagában állt, hanem különféle imák, olvasmányok és cselekmények

4 Vö. 5. *müstagógikus katekézis*, VANYÓ LÁSZLÓ (kiad.), *Jeruzsálemi Szent Kírilloz összes művei*, (Ókeresztény írók 19.), Budapest 2006, 346–354.

5 4-6. *beszéd a szentségekről; A misztériumokról* 43–59. KÜHÁR FLÓRIS (kiad.), (Ókeresztény örökségünk 8.), Budapest 2004, 91–117; 134–141.

szövetébe ágyazódott, amelyek mind az adott közösség, mind a kor igényeit is tükrözték. (És ez máig is így van.) Ilyen összefüggésben igaz az alapelv: *lex orandi statuitur lex credendi*.

Ezek hatására az eucharisztikus anafora vagy kánon egyes részei, illetve kifejezései lassan eltérő értelmet nyertek, amelyek az egész liturgia értelmezésének hangsúlyait is módosították. Maguk az alapszövegek nem változtak, de a hozzájuk csatolt, járulékos elemek „áthangolhatták” az eredeti felfogást. Ettől kezdve beszélhetünk tulajdonképpeni értelemben keleti és nyugati eucharisztikus teológiákról. (Az egyszerűség kedvéért itt csak a római és a bizánci-konstantinápolyi felfogás alakulásáról fogok beszélni, ott sem minden jellegzetességről, csak néhányról.)

3. Eucharisztikus teológia Nyugaton

Amint Jungmann írja, Nyugaton a *theologia secunda* egyik új hangsúlypontja a felajánlás és az áldozat lesz. A 4–6. századtól az egész közösség rendszeres vasárnapi eucharisztikus istentiszteletével párhuzamosan széles körben is alkalmazták a fogadalmi (votív) misét és vele a magánmisét, azaz kisebb csoportokban mutattak be szentmisét valakiért, áldozatot a halottakért vagy más szándéokra közbenjárásul. A 10. századi adatok feltételezik ugyan egy csoport hívő részvételét, de ez nem jelenti, hogy mindenki áldozott is. Olyan is előfordult, hogy nem volt előírva hívek részvétele, s ezzel az engedménnyel megszületett a magánmise. Ezzel szorosan társult az a fejlemény, hogy a 6. század után ugyanegy időre mindig több mise esett. A misék növekvő száma miatt egy templomban több oltárt is szenteltek, és ott rendszeresen miséztek. A hívek adományaikért cserébe imádságot és szentmisét kértek szándékaikra, ezért pl. egyre több magánmise folyt egyszerre, illetve ugyanaz a pap naponta több misét is bemutatott. A latin mise uralkodó típusa a votívmise lett, a liturgia szükségképpen a papság monopóliumává vált.⁶

Ilyenformán az Eucharisziát immár nem elsődlegesen és kizárólagosan Isten népének gyülekezetéhez való viszonyban látták, amint ez a nép egymással egyesülve, Krisztusban Isten elé lép az istentisztelet és az imádat szellemében. Inkább az emberi szükség egy-egy meghatározott esetéhez való viszonyában értékelték, ami egyre több esetben csupán a celebráló papra és a ministránsra szorítkozott, utóbbi a misét kérőket képviselte. A késő közép-

6 Vö. JUNGMAN, *op. cit.*, 66–70.

korban alakult ki a mise *gyümölcseiről* szóló tanítás, abból a hitből fakadóan, hogy a szentmiseáldozat szükségképpen és mindig lelki nyereséget hoz a résztvevőnek. Megszilárdult a gyümölcsök véges voltáról szóló tanítás, különösen a „sajátos gyümölcsöké” (*fructus specialis*): ezek azt a személyt illették, akiért a misét mondták, minek következtében még inkább megszaporodott a misék száma. A celebrálásban a figyelem központjába került az *intenció*, a gyakorlatban pedig az ehhez kötődő *stipendium*.⁷ Az eredeti személyes szándék a 19–20. században anonímmá vált (*ad intentionem dantis*), ezzel párhuzamosan elszakadt a szándék kérőjétől és a helyi egyháztól, átruházhatóvá alakult, a világ más-más pontján „végezték el”. Főleg a papok gondolatvilágában a stipendium hordozta a misét, az anyagi oldal és annak elszámolása csak növelte a szentmise lelki felfogásának torzulását.

A felajánlás jelentőségének növekedésével az *oblatiót* mindenekelőtt a *konszekrációban* látták, a pap sajátos tevékenységében, aki végrehajtja az eucharisztikus színek átalakítását „Krisztus erejével és szavaival”. A 9. századtól kezdték úgy értelmezni a misét, hogy az Krisztus megváltó szenvedésének emlékezte. Viták indultak arról: vajon Krisztus valóságos, történelmi teste van-e jelen az Eucharishtiában, vagy a kenyér és a bor ennek csak szimbóluma, jelképe, Isten bizonyos mértékű erejével ellátva. Maga a *szimbólum* fogalma veszítette el eredeti jelentését: már pusztán külső jelként értelmezték. Ugyanettől az időtől kezdték használni a misében a kovásztalan kenyeret is az Oltáriszentség iránti fokozottabb tiszteletből.⁸ A borba öntött víz mennyiségét minimálisra csökkentették, és a szent vérhez nem lehetett vegyíteni. Később az érett skolasztika a valóságos jelenlét módját az arisztotelészi kategóriák alkalmazásával vélte megoldani a *transsubstantiatio* fogalmában: a kenyér és a bor lényege alakul át Krisztus testévé és vérévé, a külső színek megmaradnak mint járulékok. A test és a vér „együttes jelenlétének” tanítása pedig könnyebbé tette az egy szín alatti áldozás bevezetését: a kehelyben csak a papnak kell részesülnie.⁹ A racionális magyarázat nem a hívek számára készült, akiknek áhítata más kifejezési formák után vágyott.

Krisztus testének fölemelése az átváltozáskor az Eucharisztia különös tiszteletének első megnyilvánulása volt, egyben bátorítás az egyre bensőségesebb tiszteletre. A 13. század közepe után új liturgikus formák jelentek meg. Úrnapijának a század folyamán bevezetett ünnepe magával hozta az Oltáriszent-

7 Vö. *uo.*, 145–148.

8 Vö. *uo.*, 70–72.

9 Vö. *uo.*, 141.

séggel tartott körmenetet, a szentségkitételt és a szentségi áldást. Egyre nőtt a tisztelet az Oltáriszentség iránt. Miközben a hívek csak ritkán merészkedtek szentáldozáshoz járulni, kielégülést találtak abban az új lehetőségben, hogy rátekinthetnek a Szentostyára.¹⁰

A reformáció ellenhatásaként még inkább a konszekrációra irányult a figyelem, Jézusnak a pap ajkával kimondott alapítási szavaira. Ebből profitált a Trentó utáni kazuisztikus morális, megkülönböztetve a mise fő- és mellékreszeit. Az eredmény leegyszerűsítve: aki mulasztásból a konszekráció után vett részt a misén, súlyos bűnt követett el, aki az azt megelőző részből mulasztott, a bocsánatos kategóriába esett.¹¹

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a nyugati eucharisztikus *theologia secunda* több mint egy évezreden át lassan eltávolodott saját forrásától, a latin *theologia primától* (melynek szempontjai teljes összhangban voltak a hagyományos ortodox teológiával),¹² és határozottan individuális irányban fejlődött.

4. Eucharisztikus teológia Keleten¹³

A keleti eucharisztikus *theologia secunda* Nüsszai Gergely szavaival foglалható össze:

„Mivel az Istent magába fogadó test saját fenntartására a bort is felhasználta, a megjelent Isten pedig teste által egyesült a mulandó emberi természettel, hogy azt az istenséggel való közösségben átistenítse, a kegyelem osztásában ezért hinti szét magát teste által minden hívőben. Teste kenyér és bor, mely egyesül a hívők testével, hogy a halhatatlannal egyesülve romolhatatlan legyen az ember. Az áldás erejében adja mindezt, az érzékileg felfogható természetet halhatatlanra változtatva át.”¹⁴

Nikolaosz methónéi püspök és az őt támogató zsinat 1156–1157-ben a kerubének előtti ima szavait: „Mert Te vagy a feláldozó és aki feláldoztatol,

¹⁰ Vö. *uo.*, 82–83.

¹¹ Vö. POLICARPUS RADÓ (concinnavit), *Enchiridion liturgicum complectens theologiae sacramentalis et dogmata et leges iuxta novum codicem rubricarum*, Romae – Friburgi Brisg. – Barcinone 1961, t. I, 345.

¹² Taft, *uo.*, 68.

¹³ Vö. MEYENDORFF, J., *A bizánci teológia*, (Bizantinológiai Intézeti Alapítvány), Budapest 2006, 304–320.

¹⁴ *Nagy kateketikus beszéd* 37., VANYÓ LÁSZLÓ (kiad.), *A kappadókiai atyák*, (Ókeresztény Írók 6.), 566.

az elfogadó és aki kiosztatol, Krisztus Istenünk” kifejtve kiemeli Krisztus főpapi szerepét:

„Nem mi járultunk Őhozzá (hogy áldozatot mutassunk be neki), hanem Ő ereszkedett le hozzánk, és vette fel a mi természetünket, nem a kien-gesztelődés feltételeként, hanem azért, hogy a testben nyíltan találkozzék velünk”.¹⁵

Jóllehet csak a 14. században a latin-görög polémia során vetődik fel az epiklézis kérdése, a korábbi századok pneumatológiai eredményeire támaszkodva a bizánciak töretlenül ragaszkodnak a Szentléleknek mind az adományokat, mind pedig az abban részesülőket átváltoztató szerepéhez.

Keleten sosem merült fel problémaként Krisztus valóságos jelenléte az Eucharishtiában, sem a jelenlét módjának racionális magyarázata, számuk-ra elégséges volt a *theologia prima* ismételése.

A *theologia prima* szoros értelmű magyarázatát támogatja a liturgikus fegyelem és a bizánci egyházjog is, amely igyekszik megvédeni az Eucharisztia egyesítő, katolikus karakterét. Egy oltáron egy nap csak egy Eucharisztia ünnepelhető, s a papoknak vagy a püspököknek sem engedik meg, hogy ugyanazon a napon két liturgiát végezzenek. Mindenkinek ugyan-abbban az időben ugyanazon oltár előtt és ugyanazon püspököt körülvéve kell ott lennie, mert csak egy Krisztus, egy Egyház és egy Eucharisztia van. Az eucharisztikus liturgia mindig ünnepi esemény, mely – legalább elvben – magában foglalja az egész Egyházat.¹⁶ (Mai helyzetünkben talán ennek az ideális elvnek reális alkalmazását lekipásztori szempontból abban látnám, hogy a katekézis során – és azon kívül is – a hangsúlyt a liturgia tényleges közösségi jellegére helyezzük, növelve a hívek igényét a másikkal való együttlétre. Ez arra is alapot nyújt, hogy a szertartás után is együtt maradjanak, beszélgessenek, a gyerekek játsszanak, újabb személyes kapcsolatok alakuljanak. Az ünnepélyes – de nem elnyújtott! – végzéssel növelhető a liturgikus „élmény”, amely háttérbe szorítja azt az individuális szempontot, hogy saját érdekemből minimalizáljam az erre fordított időt. A nagyobb paróchiákon a több, elaprózott miscidőpont helyett legfeljebb kettőt vagy hármat kellene kiválasztani, és arra koncentrálni, ami a hívek tényleges többségének is megfelel, de nem ad egyforma eshetőséget arra, hogy kisebb csoportok külön-külön időpontot igényeljenek maguknak.)

¹⁵ MEYENDORFF, J., *Krisztus az ortodox teológiában*, Budapest 2003, 310.

¹⁶ MEYENDORFF, *A bizánci teológia*, 318.

Az üdvösség misztériumának ünneplésekor az isteni valóság eszkatológus jelenléte mellett egyre erőteljesebben érzékelték annak szimbolikáját is, ami a 6. századtól kezdve a teológusok írásaiban, a liturgiakommentárokban bontakozott ki. Ennek alapja elsősorban a krisztológiai tipológiában keresendő, amely az üdvtörténet látható eseményeiben s az azt reprezentáló liturgikus akciókban, kultikus tárgyakban a láthatónál mélyebb értelmet, a mennyei valóság megtapasztalását látta. A szimbólum az isteni valóság megnyilvánulása olyan érzékelhető formában, amelynek révén az ember felemelkedhet az emberi logikát meghaladó, másképpen megismerhetetlen igazsághoz. A proszforában a magát feláldozni készülő Krisztus előképét látták már a 4. század óta, amit Szent Bazil liturgiájának anaforája antitüposznak nevezett. Az Areopagita Dénes nevét használó szerző szemléletmódja mélyítette el a képteológiát, azonban kétértelműséghez is vezethetett. A 754-es hierieai zsinaton a képromboló V. Konstantin császár azzal érvelt, hogy Krisztus egyetlen elismerhető „képe” az, amit Ő maga alapított: az ő eucharisztikus Teste és Vére. Sztudioszi Teodor szerint azonban a szentség nem „tüposz”, hanem maga az „igazság”, az a „misztérium, mely egybefoglalja az (isteni) üdvigondozás egészét.” Az Eucharisztia valóságának védelmezői a képrombolókkal szemben megerősítették, hogy az mindig olyan misztérium maradt, melyet enni és inni kell, nem pedig testi szemmel „látni”. A látást a kinyilatkoztatás egy másik csatornája nyújtja, mégpedig az ikonok. „A Szent Adományok nem megmutatják, hanem átadják Krisztust. Az Eucharisztia valóságának látható oldala a kép, amelyet sohasem helyettesíthet a képzelet vagy a Szent Adományok nézése.”¹⁷ Az ikon ily módon természetesen kapcsolódik az Eucharisziához.

Az eucharisztikus kenyér kovászos voltának hangsúlyozása először az örményekkel a 6. század óta folytatott vitában kezdődött, mivel a kovásztalanban judaista tendenciát véltek felfedezni. Később, a 11. században ilyen előzményekre támaszkodott a latin ellenes polémia, itt azonban már a szimbolikus magyarázat került előtérbe: a kenyér Krisztus lélekkel rendelkező emberségének előképe, a kovász pedig az emberi természetet átjáró lélek, enélkül a kenyér „halott”. Eszerint a latin felfogás apollinarista, gyakorlatilag tagadja, hogy Jézusnak emberi lelke lett volna.¹⁸ Igaz ugyan, hogy a polémia felerősítette az ellentétek kiélezését, s nem azok feloldására, hanem hangsúlyozására törekedett. Ugyanakkor nem szabad figyelmen

¹⁷ *Uo.*, 310.

¹⁸ *Uo.*, 145–146.

kívül hagyni a biblikus megalapozást: a Szentírás mindig az artosz (kenyér) szót használta az Eucharisziával kapcsolatban, sosem a kovásztalant (ostyát) jelentő azümát. (Ma a kenyér jelentőségét is kiemelendő lelkipásztori szempontból hasznos lenne, ha a proszforát egy-egy család készítené, ezzel is szorosabbra vonva a liturgiával való fizikai kapcsolatot.)

Keleten a *theologia prima* szintjén jelenik meg a képteológia: a legkésőbb a 6. század óta a szent vérhez töltött *zeonban*, a Szentlélek forráságát jelképező vízben, és a diszkoszon a Bárány körül felsorakozó, szentekről, előkről és elhunytakról megemlékező részecskében, melyek a 10–11. század óta láthatólag is kiegészítik a felajánlást.

A Nyugattal a Bizánc bukása utáni korban szinte mindmáig folytatott kontroverzia bizonyos módosulásokat eredményezett a keleti *theologia secundában*, amit George Florovsky „a keleti teológia nyugati fogságának” nevezett. Az átlényegülés skolasztikus magyarázati kísérlete (metasztotikheioszisz¹⁹) és az epiklézis egyoldalú kiemelése azonban alapvetőleg nem torzította a keleti *theologia secundát*, és nem hatott vissza a reflexió alapját képező liturgikus szertartásra.

5. Hazai liturgikus gyakorlatunk és teológiai háttere

Mindezek után vizsgáljuk meg a tények tükrében, hogyan hatottak az említett eucharisztikus teológiák hazai görögkatolikus gyakorlatunkra.

Papjaink túlnyomó többsége Trianonig Ungváron és Eperjesen nevelkedett, 1918 után Esztergomban, majd Budapesten, rövid ideig Ungvárrott is, végül 1950-től Nyíregyházán. Tanulmányaik során a nyugati eucharisztikus *theologia secundát* sajátították el mint az egyetlennek tartott, katolikus doktrínát. Ezt tükrözi Rusznák Miklós 1915-ös „A keleti egyház miséi” c. könyve, amelyet tankönyvként használtak, majd a Szántay-Melles-Kozma-féle „Görögkatolikus szertartástan iskolai és magánhasználatra” (Budapest 1924). A nyugati szemlélet bizonyos pontokon már régebb óta érvényesítette hatását a liturgikus szövegekben: a *zeon* szertartása, amely még olvasható a Kricsfalussy- és Krucsay-féle fordításokban,²⁰ 1879-ben már nem szerepel a Debrecenben nyomtatott liturgikonban. Ugyanígy ki-

¹⁹ Uo., 309.

²⁰ SZABÓ JENŐ, *A görög-katholikus magyarság utolsó kálvária-útja*, Budapest 1913, 495.; IVANCsó I. (kiad.), *Liturgia – Krucsay Mihály munkács megyei kanonok 1793-ban készült munkája*, Nyíregyháza 2003.

marad az epiklézis utáni hármás „Amen”, jóllehet a párhuzamos görög szövegben még megvan. Az anaforába viszont bekerül a „Szent, Szent, Szent” után rubrikaként: „Itt a pap a szent szolgálat bemutatásának szándékáról ájtatosan elmélkedik, s ezután csendesesen mondja az imát” (32. o.). A képiség háttérbe szorulásával nő a félelem, hogy tagadásba megy a valóságos jelenlét, illetve tért nyerhet az epiklézis konszekrációs értelme, ezért 1954-ben Dudás püspök elrendeli, hogy a liturgikonokban ki kell javítani a görög *antitypon* eddigi magyar fordítását: „fölmutatva azokat, amik a te Krisztusod szent testét és vérért ábrázolják”, s helyette be kell írni: „Fölmutatva Krisztusod szent teste és vére előképeinek megvalósulását”.²¹ Jóllehet a liturgia nyomtatott szövegén a papok nem változtattak, de a konszekráció elsődleges fontosságát és a lelkipásztori érdekeket hangsúlyozva, amennyiben több liturgiát is végeztek, csendes imákat ugrottak át („szemmel lefénnyépezték”).

A gyakorlat igen sokszor szintén a nyugati *theologia secunda* elveit követi. Bár a katekézisben említést nyer a szimbolizmus, mégis a legfontosabb az érvényesség, amely elsősorban az alapítási szavakkal történő konszekráció körülményeitől függ. Előtte fel kell újítani az intenciót, amely egyúttal a diszkoszon levő összes kenyérre is irányul, meg kell vizsgálni az adományokat, a bort a kehelytakaró levételével, majd visszatételével. A kenyeret kézbe veszik, felemelik, háromszor megáldják, a kenyér és a kehely fölé hajolva ejtik ki az alapítás szavait, a „Tieidet a tiedből”-re magasra emelik az adományokat, mint az úrfelmutatáskor, az epiklézis után már nem hajolnak meg. Fontossá vált, hogy a hívek jobban láthassák a papot, emiatt több helyen lebontották a csak takaróként értelmezett ikonosztázt.

Az ének a közösségi ünneplés elengedhetetlen feltétele, ugyanakkor más alkalmakkor csökkenhet, el is maradhat, mintha elhanyagolható lenne. Kialakul a „félig énekes” liturgia és az olvasott mise (ezt magyarázhatja az is, hogy a 19. században a magyar nyelv becsempészésére párhuzamot vontak a latin mise népénekei és a bizánci liturgia liturgikus énekei között), illetve a magánmise ministránssal. Elhagyható „sallangként” értelmezik a tömjénezést. Van úgy, hogy a proskomidia után eleve az oltár bal sarkára teszik az ajánlatokat, ezzel is egyszerűsítve a mozgást, ugyanígy a kisbemenetet is imitálva. Nagyobb templomokban több mellékoltárnál több pap külön-külön misézett, kiemelve „saját papi hatalmát” a konszekrációval.

21 1954/XIII. 819., in IVANCSÓ I. (kiad.), *A magyar görögkatolikusság körlevélben közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 1998, 186.

Valódi koncelebráció csak búcsúi alkalmakkor volt, minden pap hangosan, egyszerre mondta az alapítási szavakat, ebben látva miséjének-intenciójának érvényességét. Gyakran előfordult ún. „száraz koncelebráció”, amikor a liturgikus ruhába öltözött papok közül nem mindenki „misézett”, vagyis csak a rájuk bízott fennhangokat mondták, a konszekrációt nem.

A liturgia lényegét elsősorban az Eucharisztia „létrehozásában” látták. A 20. században – a mise hétköznapivá és egyre prózaibbá válásával – nyugati, illetve galíciai bazilita hatásra elterjedt a rövid, de szirupos dallamvilágú szentségimádás, amely sokszor kiszorította a vecsernyét. Egyes helyeken – bár ritkán – még „szentséges misét” is végeztek, szögletes monstranciába kitett oltáriszentséggel. (Ezt az is lehetővé tette, hogy a proszforából eleve aránylag kicsi és vékony Báránnyt vágtak ki, viszont a részecskék sokkal nagyobbak voltak, amelyekkel szintén áldoztattak, mivel a pap „konszekrációs hatalmával” a Baránnal együtt azokat is átváltoztatták. Emellett gondosan ügyeltek arra, hogy a proszkomidiában csak egy csepp vizet öntsenek a borral teli kehelybe. Voltak, akik csak fehérbort alkalmaztak, mást „kétes anyagnak” minősítettek.) A konszekráció által a pap számára „specialissime modo” jutó, személyes gyümölcsök miatt általános a mindennapi misézés, eltűnik az előszenteltek liturgiája, elképzelhetetlenek az aliturgikus napok.

A közösségi ünneplés helyett egyre fontosabb az adományozó szándéka (és anyagi hozzájárulása). A „gyümölcsök” az adományozó „birtokává” válnak: egy halottas liturgián elképzelhetetlen egy betegről való megemlékezés. A proszkomidiában csak egy részecskét tesz a pap *ad intentionem dantis*, ez kizár más személyeket. A háború után a megélhetési nehézségek miatt előnyt élvez a külföldről szerzett intenció, amely egyúttal fizetőeszköz is (pl. autóért).

A hívek eucharisztiahoz járulását lényegesen befolyásolja az épp aktuális latin áldoztatási gyakorlat. Csak értelmük használatára eljutottak áldozhatnak, csecsemők nem.

6. Összefoglalás

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a II. Vatikáni Zsinatig hazai görögkatolikus eucharisztikus gyakorlatunkban háttérként (és gyakran előtérbe kerülve is) a nyugati *theologia secunda* érvényesült, feszültségben

a bizánci *theologia primával*, vagyis a megélt liturgiával karöltve, s ezzel sajátos egyveleg alakul ki, magát a feszültséget azonban épp az érintettek nem érzékelték. Ennek a *theologia secundának* gyökeres revízióját végezte el részben a zsinat, részben pedig az azt már megelőző, illetve követő kutatás, amelynek eredményeit a Katolikus Egyház Tanítóhivatala is elfogadta, és későbbi dokumentumaiban megerősítette.²² Az elvi tisztázás után pedig a gyakorlati recepció fontos, elodázhatatlan lépés a helyes azonosságtudat kimunkálásában.²³

22 A KELETI EGYHÁZAK KONGREGÁCIÓJA: *Instrukció a Keleti Egyházak Kánonjainak Törvénykönyve liturgikus előírásainak alkalmazásához*, 1996. január 6., Budapest 2010. <https://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=448>

23 Vö. TAFT, *uo.*, 85–89.

Eucharisztia és Szentháromság

Az eszkatológia egyik legismertebb paradoxona „a már igen és még nem” egyidejű tapasztalatából született. Feszültséget érzékelünk aközött, ami már megvalósult és aközött, ami még csak eljövendő. Isten jelenléte önmagában is feszültséget teremt, mert feszültséget hordoz önmagában mindenekelőtt a szeretet örök odaadásának és elfogadásának, valamint a lényegi egység és a személyi hármasság feszültségét. Isten, a Teremtő, annyival több és annyira más, mint az általa teremtetett világ, hogy izgatottság és feszültség keletkezik minden esetben, amikor Isten közelsége és jelenléte már érzékelhetővé válik. Mondhatjuk, hogy amikor megteremtette a tőle sok mindenben különböző világot, akkor ezzel párhuzamosan feszültséget is teremtetett. Az istentapasztalatok legősibb paradox tapasztalata a közelség vagy immanencia megtapasztalása, amelyben Isten mindig elérhetetlenül távoli és minden teremtetett kategóriát meghaladó transzcendencia is marad. Mindenben jelen van és mindent bensőleg tart fenn, ugyanakkor mindennek fölötte is áll és uralma alatt tart, amit alkotott.

Figyelmünk közvetlen középpontjában most az Eucharisztia misztériuma áll, ami nyilvánvalóan szintén magában hordozza ezt az eszkatológiai feszültséget. Már most köztünk van Isten asztala, rajta Isten eledele és az örök élet itala, elrejtőzve a mi földön termett kenyérünk és a borunk színeiben. Szent útravaló, amit azért kapunk, hogy ne haljunk éhen az Isten Országába vezető úton,¹ ugyanakkor a megérkezettek eledele is, az új kenyér és a szőlőtőke új termése, amiben már a feltámadott Úrral együtt részesülhetünk. A keresztény eszkatológia, amely főképpen a végső dolgokra vonatkozó kérdésekkel (mint halál, ítélet, feltámadás üdvösség, kárhozat, örök élet stb.) foglalkozik, és a teremtetett lét irányulását, célját, értelmét, beteljesedését kutatja a kinyilatkoztatás fényében, szüntelenül visszautal az eredetre is. Ilyen módon a kezdetek és a végső dolgok teológiája ugyanannak az éremnek a két oldala a keresztény hitben, egyik oldala sem ismerhető meg igazán a másik megértése

¹ „Az Eucharisztia az úton lévő embernek szóló ajándék”. Lásd XVI. BENEDEK, *Sacramentum Caritatis*, 30.

nélkül. A kezdetek legfontosabb üzenete, hogy azok a dolgok, amelyeket az Isten létrehozott, mind határozott és maradandó céllal és okkal jöttek létre és mindaz, amit Isten ma tesz értük és velük, az szintén erre a kezdetben ki-tűzött végső célra irányul.

A teremtett lét alfája és ómegája ugyanaz az Isten.² Azért idézem most újra föl ezt az eszkatológiai szempontból nagyon izgalmas témát, mert meghatározó jelentősége van annak a ténynek, miszerint a teremtett létnek nemcsak a kezdete és eredete, hanem a beteljesedése is egyedül Isten,³ konkrétan nem akármilyen Isten, hanem a Názáreti Jézusban Szent Lelke által önmagát kinyilatkoztató Hárm-as-Egy Isten. Ezt a szentháromságos egységet jeleníti meg a szentéletű orosz ikonfestő szerzetes, Andrej Rubljov kanonizált, *Szentháromság* ikonja is, amelyről a VII. Egyetemes Zsinat tanításának fényében mindannyiunknak tudnunk kell, hogy nem magától értetődően ábrázolható.



A képrombolást lezáró egyetemes zsinat kánoni szabályai ugyanis egyedül a Megtestesült Ige és a szentek ábrázolását engedélyezi, aki emberi testben is köztünk élt, és Szent Pál tanítása szerint Maga a mindenható Isten képmása, Teológus Szent János szavaival pedig a Mindenható Isten Logosza, akiben benne lakik az Istenség teljessége. Mivel Istent soha, senki nem látta, egyedül csak az egyszülött Fiú, aki öröktől fogva az Atya ölen van, azért rajta kívül csak azok ismerhetik, akiknek Ő kinyilatkoztatja.⁴ Az örök Atyáról tehát

² KRUPPA TAMÁS, „A keresztény remény alfája és ómegája”, in „*Ad fontes liturgicos*”. Nemzetközi Konferencia, SZAGKHF, Nyíregyháza 2016. október 25–26.

³ Vö. SCHMEMANN, *A világ életéért*, 31.

⁴ Jn 1,18

csakis a Fiú által a Szentlélekben alkothatunk hiteles képet.⁵ Mindemellett a Szentlélekről alkotott fogalmaink sem feltétlenül emberarcúak – tűzre, vízre, galambra, szélre, sok mindenre hasonlít a Szent Iratokban, de láthatóan nem mellékes kérdés, hogy mennyire van jogunk a Szentháromság személyeit emberi vagy angyali alakban ábrázolni. Rubljov az ősi mamrei jelenés eseményét felidézve, angyali látogatókat ábrázol, akiknek az alakjában az egyházatyák közös tanítása szerint maga Isten látogatta meg Ábrahámot, és tett neki „világra szóló” ígéreteket.

Amint arról az „Ecsettel a Szentháromságról” című munkánkban megemlékeztünk,⁶ Andrej Rubljov ikonja elsősorban a Magasságbeli Isten Melkizedek rendje szerinti örök főpapi áldozatát bemutató Krisztusnak az ábrázolása, aki a keresztt oltárán önmagát feláldozva örök megváltást szerzett, és áldást hozott a korábban Ádám bűne miatt átkozottá vált világra. Nem véletlen, hogy Rubljov „Szentháromság”-nak nevezett ikonját, mint Isten rendes ikonját szokásos helyén, a királyi vagy cári kapu jobb oldalán helyezték el a Troica-Szentháromság kolostor Moszkva melletti főtemplomának ikonosztázióján. El kell ismernünk, hogy nem szokványos Krisztus-ábrázolás ez, hiszen mindmáig a Krisztust nyitott vagy csukott könyvvel ábrázoló ikontípus található máshol ezen a helyen. Ennek az ábrázolásnak is van félelmetes eszkatológiai üzenete, mert izgatottan gondolunk mindig arra a napra, amikor majd az ítéleten felnyitvatnak a könyvek, hogy mi áll majd akkor azokban. „Jöjjetek atyám áldottai!”, vagy „távozzatok tőlem ti gonosztevők!” Nyugtalanító és félelmetes különbség, mert Isten Igéjének szájából tör majd elő, mint a kétélű kard, amely elvégzi dolgát, mielőtt visszatér hüvelyébe.⁷

Eszkatológiai feszültség érzékelhető az Eucharisztia ünneplésében is. Egyfelől diadalmas húsvéti öröm, aminek talán félünk is teljesen átadni magunkat, mert tudjuk, hogy ez öröm csak akkor lehet majd az embernek a sajátja, ha „már” minden rossz örökre véget ért. Keresztény emberként is nyomasztó megélni azt, hogy amíg a világban olyan sok szomorúság

⁵ A Lélek is a végső idők adománya 1Kor 10,3; Didakhé 10,3.

⁶ Ter 14,18; vö. KRUPPA TAMÁS, *Ecsettel a Szentháromságról*, Nyíregyháza 1998.

⁷ Iz 55,10–11: „Mert amint lehull az eső és a hó az égből, és nem tér oda vissza, hanem megitatja a földet, termékennyé és gyümölcsözővé teszi, magot ad a magvetőnek és kenyeret az éhezőknek, úgy lesz az én ígém is, mely számból kijön: nem tér vissza hozzám eredménytelenül, hanem megteszi, amit akarok, és véghezviszi, amiért küldtem”. – Jel 1,16: „Jobbjában hét csillagot tartott, szájából kétélű hegyes kard tört elő, arca pedig olyan volt, mint a teljes erejében ragyogó nap”. – Jel 2,12: „A pergamoni egyház angyalának ezt írta: Ezt mondja, aki a kétélű hegyes kardot tartja: Tudom hol lakol”.

igazságtalanság, bűn és szenvedés lakik, addig van-e jogunk és felhatalmazásunk ilyen felhőtlenül örvendezni. Bizonyára meghatározó ez a szomorúság a böjti időszakok tudatosan alakított visszafogottságában is. Nincs még itt a Kánaán, nincs még minden elrendezve, nincs jogunk ilyen optimizmusra, annak ellenére, hogy ha Istenre tekintünk, akkor pedig úgy érezzük, hogy mégis van.⁸ Ha Isten tetteire, Krisztus művére, a legyőzött halálra, a bűnre, a meggyógyult sebekre, a bűnök megbocsátására és Krisztus megdicsőülésére gondolunk, akkor azt mondhatjuk, hogy már most és mindörökké mérhetetlenül nagyobb okunk van az örvendezésre, mint a bánatra, és ennek a diadalnak a fényében talán egyáltalán nem is lenne szabad szomorkodni!⁹

Ezt a feszültséget – a „már igen és még nem” eszkatológiai feszültséget – az Eucharishtiához járulva is átérezzük, tapasztalatom szerint alapvetően kétféle formában. Amikor nagy ritkán olyan tiszták vagyunk, mint az újonnan keresztekelt nagyszombaton, eltele Szentlélekkel a bérálás szentségében, és így részesülve a mennyei eledelben, akkor azt érezzük, milyen jó lenne ebben a pillanatban Krisztus félelmetes ítélőszéke elé járulni. Máskor pedig, amikor inkább méltatlannak érezzük magunkat, azt reméljük, hogy hátha kicsit késik még az Emberfia. Sok felmérés és tanulmány mutatja, hogy egyesek szívesen és gyakran járulnak az Eucharishtiához, mások pedig ritkán és nagy félelemmel.¹⁰ Vannak, akik az igazak jutalmát látják az Eucharishtiában, ezért saját méltatlanságuk tudatában sokszor távol maradnak. Mások úgy gondolják, hogy bár „senki sem méltó” önmagában erre az ajándékra, de a kiengesztelődés Krisztusára tekintve, aki a bűnösökkel és vámosokkal is asztalhoz ült és megosztotta velük a kiengesztelődés kenyerét – Krisztus parancsának és a diakónus fölszólításának engedelmeskedve „Istenfélelemmel, hittel és szeretettel” közeledve ugyan, de gyakrabban áldoznak. Vétkezhet a szentség ellen, aki bár részesülhetne az Eucharishtiából, de hanyagságból nem törekszik engedelmeskedni a részesülésre hívó krisztusi parancsnak, és van olyan is, aki nem részesülhetne, mégis odajárul. Ez utóbbit nevezzük kifejezetten szentségtörésnek.

Parancsszerűen hangzanak el Jézus Krisztus szavai az utolsó vacsorán, kiegészítve azzal, amit Szent János evangélista tesz hozzá evangéliumában,

8 Vö. ALEXANDER SCHMEMANN, *A világ életéért*, Budapest 2001, 26–27.

9 Fil 4,4: „Örüljete az Úrban szüntelenül! Újra csak azt mondom, örüljete!”.

10 MICHAEL ZHELTOV, „Eucharisztia az orosz ortodox egyház lelkipásztori és liturgikus gyakorlatában”, in *Eucharisztikus Tudományos Konferencia előadás, Esztergom, 2018. 11. 28.*

Jézus eucharisztikus beszédében: „Ha nem eszitek az Emberfia testét és nem isszátok az ő vérét, nem lesz élet bennetek” (Jn6,53). Nem egykönnyen nélkülözhető eledel tehát az, ami a mennyből szállt alá, és amivel Isten táplál bennünket. Jézus egyértelművé teszi, hogy Ő maga az élet kenyere, aki a Mennyből szállt alá, Isten kenyere, amit az Atya tört meg és ad a világnak.¹¹ Jézus Krisztus minden tetteben szüntelenül az Őt küldő szerető Atyára mutat, az Eucharishtiában is, aki maga is szeret minket,¹² ezért maga részesít bennünket Fiával együtt mind azokban a javakban, amit a teremtés kezdete óta nekünk szánt.

„Istenfélelemmel és hittel” közeledjetek! – Több régi liturgikus könyvben csak ezzel a két határozóval találkozunk, de teológiai értelemben igen fontos kiegészítés, hogy Isten szeretetből fakadó ajándékára nem adhatunk őszintén hálát, ha ezt nem szeretetben tesszük azt. Azon túl, hogy félem az Istent, és hiszek Jézus Krisztusban, aki nem ítéletemre és kárhozatomra hívott meg engem asztalához, és áldozta fel testét és vérét értem eledelül,¹³ hanem bűneim bocsánatára, és az örök életre segítő, ahhoz nem közeledhetek őszintén, ha nem tudok bizalommal és minden teremtményi eredetű félelmet magam mögé utasítva szeretettel közeledni. „Krisztus eucharishtiájának tartalma a Szeretet. Csak a szereteten keresztül léphetünk be ebbe az eucharishtiába, és csak a szereteten keresztül részesülhetünk belőle.”¹⁴

Nagyon izgalmas része a Szeretet az Eucharishtiának, sok egyházatya foglalkozik vele, de annyira gazdag az Eucharisztia egész jelentése, hogy ez egyáltalán nem csoda! A legnagyobb vitákat talán épp az váltotta ki, hogy milyen csodálatos gazdagsága a szimbólumoknak az Eucharisztia, és ugyanakkor milyen felfoghatatlan valósága is az isteni jelenlétnek! A jelenlét valóságáról és a megvalósulás szimbólumáról való vita a patrisztikus gyökerektől eltávolodott egyházakban – sajnos – sok esetben dilemmaként jelent meg.¹⁵ Valóságos-e Isten jelenléte az Eucharishtiában, vagy szimbo-

11 Jn 6,33: „Jézus így szólt hozzájuk: Bizony, bizony, mondom nektek: ha nem eszitek az Emberfia testét, és nem isszátok a vérét, nincsen élet tibenetek”.

12 Jn 16,27: „mert az Atya maga is szeret titeket, mivel ti is szeretettek, és hittétek, hogy az Atyától jöttem”.

13 Gal 2,20: „Élek, de már nem én, hanem Krisztus él énbennem. Minthogy azonban most még testben élek, Isten Fiának hitében élek, aki szeretett engem és feláldozta magát értem”.

14 SCHMEMANN, *A világ életéért*, 44.

15 FRANZ-JOSEF NOCKE, „Részletes szentségta”, in THEODOR SCHNEIDER (szerk.), *A dogmatika kézikönyve II.*, Budapest 2002, 301.

likus? Az egyházatyák meggyőződése még az volt, hogy mindkettő. Nem pusztá jel, hanem Istentől kapott valóságos jel. Reálszimbólum, vagyis amit jelez, az meg is valósul benne. Természetesen az sem mindegy, hogy milyen módon valósul meg ez a jelenlét a jel alatt. A szentségi jelenlétben mindig van elrejtettség és feltárulkozás is, mint mindenben, ami az isteni lét misztériumához tartozik.

Mint tudjuk, voltak viták, és ma is vannak a kenyérről is, hogy kovászos vagy kovásztalan legyen, hogy mit jelent az, amit Szent Pál mond, hogy véget ért a régi. Krisztus után, aki maga a mi legtisztább Pászkánk, érvényes-e még a kovásztalan pászka mózesi előírása? Krisztus maga az Isten Országának téstáját megkelesztő kovász, és nem a romlottsága vagy a képmutatásé.¹⁶ De arról is folytak helyi egyházakban komolyabb viták, hogy csak kenyérrel és borral emlékezhetünk-e az Úr vacsorájára, vagy esetleg más eledelkel mint tejjel vagy sajttal is.

Nagyon izgalmas történet a kenyérnek és a bornak, mint az Eucharisztia anyagainak a kiválasztása is, és itt különösen is egy fontos eszkatológiai jelentőségű dologra szeretnék rámutatni. A patrisztikus krisztológia jól ismert alaptétele szerint Krisztus azzá lett, ami mi vagyunk, azért, hogy mi azzá lehessünk, ami ő. Ez az egész teremtetést érintő tudásunk, hiszen Jézus Krisztus – ahogy Szent Pál mondja – minden teremtmény elsőszülöttje, és általa, benne és érte teremtetett mindent az Isten.¹⁷ Az Eucharisziára is vonatkozik tehát ugyanez, mint minden másra, amit Isten teremtetett. Szent János apostol és evangélista meri azt mondani, hogy Krisztus az Isten kenyere, aki alászállt a Mennyből, ezért Ő maga „az Élet kenyere”.¹⁸ Ezzel arra mutat rá, hogy az ember által éhezett táplálék, amely valóban betöltheti, és kielégítheti a benne lévő fájdalmas éhséget, az csakis az Istentől származhat.¹⁹ De hogy mindez Isten ajándéka, ami emberi eledel és ital színe alatt jelent meg, azért fontos látnunk, mert ez is Krisztus csak megtestesülése miatt lehetséges. A kenyér soha, semmilyen csoda folytán nem lehetne

16 Mt 13,33: „A mennyek országa hasonlít a kovászhoz”. – Lk 12,1: „Óvakodjatok a farizeusok kovászatól, vagyis a képmutatástól”.

17 Kol 1,16: „Mert benne teremtetett mindent a mennyben és a földön: a láthatókat és a láthatatlankat, a trónusokat, uralmakat, fejedelemségeket és hatalmasságokat. Mindent általa és érte teremtetett”.

18 Jn 6,35: „Én vagyok az élet kenyere – felelte Jézus. – Aki hozzám jön, többé nem éhezik, s aki bennem hisz, nem szomjazik soha”.

19 Simone Weil: „Hazugság, hogy van földi eredetű táplálék, mely az ember éhségét csillapíthatná”.

Krisztussá,²⁰ ha Krisztus előbb nem lett volna csodálatosan kenyérré. Tehát az Eucharisztia misztériumában is megmutatkozik Krisztus megtestesülésének minden teremtményt érintő célja, az egész teremtést érintő felemelő kegyelme. A patrisztikus tétel azonban nemcsak azt tanítja, hogy Krisztus emberré és kenyérré lett azért, hogy a kenyér és mi is azzá lehessünk, ami Ő, hanem azt is hangsúlyozza, hogy eközben nem szűnt meg annak lenni, ami volt, vagyis Istennek, és mi sem szűnünk meg ebben az egyesülésben annak lenni, amik éppen az ő akaratából vagyunk, azaz embernek illetve kenyérnek.²¹ A teremtett világ végére vonatkozó eszkatológiai dogmában azt is megvallja egyházunk, hogy az Isten által jónak teremtett világnak ugyan vége lesz egyszer, de nem megsemmisülés, hanem megújulás által, miközben eléri Istenben a neki rendelt teljességet.²²

Ezért sem mindegy, hogy az Eucharisztia anyaga micsoda. A *transsubstantiatio*, mint átlényegülés fogalmának a bevezetése abból a nem kívánatos, mesterségesen támasztott feszültségből fakad, hogy a valódi jelenlétet és a szimbolikus tartalmakat helyenként ontológiai ellentmondásként kezelték, azaz, ha valami valóságos, akkor nem lehet szimbolikus, ha meg szimbolikus, akkor nem lehet valóságos. Ez a nyugati egyházszakadás provokatív eucharisztikus vitája. Persze, ha valami ehetetlen, vagy mérgező anyag változna ehetővé, az látványos csoda lenne, és kellene is, hogy látható legyen, hogy enni és inni merjünk belőle. Az Eucharisztia, mint Isten egyetlen cselekedete sem mágia, vagy varázslat, hanem Isten önmagához illő tette, ami összhangban van lényegével minden mással, amit cselekszik. A kenyér önmagában is étel, és a bor önmagában is ital, ugyanúgy, mint Krisztus teste és vére is a szeretett tanítvány szerint.²³

Azért olyan kiemelkedő jelentőségű dolog ez, mert a teremtés keresztény eszkatológiai szemlélete szerint mindent meghatározó tény, hogy Istenben a teremtés jósága nem megszűnik, hanem a testté lett Ige által igazi és tökéletes önmagává válik, amivé csak az Istennel való tökéletes egységben

20 „Nincs olyan kenyér és nincs olyan bor, amely Krisztus testévé válhatna” – SCHMEMANN, *A világ életéért*, 51.

21 „Isten és szentjei nem lényegileg egyesülnek, mint a Szentháromság személyei. Bár ők is átiténülnek, de nem lesznek a Szentháromság további személyei. Isten Isten marad, egy ember pedig ember. Az ember legföljebb kegyelemből lesz istenné.” – KALLISTOS WARE, *Az ortodox út*, Budapest 2002, 201.

22 FILA BÉLA, *A kegyelem beteljesedése*, Budapest 1992, 235. Vö. Iz 65,17; 66,22; Mt 19,28; ApCsel 3,21; Róm 8,19–22; 1Kor 7,31; Zsid 2,5; 2Pt 3,12–13; Jel 21,1–5.

23 Jn 6,55: „A testem ugyanis valóságos étel, s a vérem valóságos ital”.

válhat. Isten Fia ezért az egész világ üdvözítője, és nem csak az embereké.²⁴ A kenyér sem úgy változik át Isten kezében, hogy megszűnik annak lenni, ami, vagyis kenyérnek, hanem elérve saját lényegének teljességét Isten kenyerévé lesz, amely által Isten maga táplál minket.²⁵ Ezért is kell megkülönböztetnünk ettől a pillanattól fogva minden más földi eledeltől, még akkor is, ha ez itt a Krisztus által az Atyától kért „mindennapi kenyerünk” is.²⁶ A katekumeneket régebben addig nem tanították meg a „Miatyánk” imádkozására, amíg nem áldozhattak, mert úgy gondolták, hogy csak azok mondhatják hitelesen atyjuknak az Istent, akik a Krisztussal való közösségben nevezik így.²⁷ Csak a világ minden tájáról összegyűjtött gabona-szemekből őrölt lisztből készült egyetlen kenyérben részesülők nevezhetik így Őt, akik a Krisztusban keresztkedettek és Krisztusba öltöztetettek közösségének is részesei. Az áldozás fogalma pontosan a Krisztus életében és életadó áldozatában való részesedést jelenti.²⁸

A korai reformátorok sérelmezték, hogy az egy szín alatti áldozásban a római katolikus egyházban megfosztják a híveket az Eucharisztia teljességéből való részesedéstől, amit részben elismert a katolikus teológia és igyekezett korrigálni ezt, arra biztatva papjait és híveit, hogy az ősi hagyomány szerint lehetőleg két szín alatt áldozzanak (*DS* 1731). A nyugati egyházszakadás polémiái azonban sokáig presztízskérdést csináltak ebből az ügyből,²⁹ így a katolikusok legtöbb esetben csak egy szín alatt áldoztak, a protestánsok és a keletiek, meg „régimódián” két szín alatt. Végül is az egy és oszthatatlan Krisztus mindkét szín alatt jelen van a hit tartalma szerint. Megfigyelhető azonban, hogy amikor valahol egy szín alatt áldoztatnak, akkor mindig csak azt a színt említik áldoztatás közben, amit ki is osztanak az áldozónak: Krisztus Teste, vagy Krisztus Vére, ahol pedig két szín alatt, ott mind a kettőt. Annyi bizonyos, hogy a kinyilatkoztatás folyamatában a vérnek is meg van a teológiája. Értkezés közben azért iszunk, hogy ne akadjon torkunkon a szilárd eledel.³⁰ A vér teológiája, azon túl, hogy

24 Jn 4,42: „Magunk is hallottuk, és most már tudjuk, hogy valóban ő a világ Üdvözítője”.

25 Vö. NÖCKE, „Részletes szentségta”, 313.

26 *Didakhé* 14,1sk, in *Ökeresztény Írók* III., 100. Vö. Mt 6,11

27 Jn 13,8: „Ha nem moslak meg – felelte Jézus –, nem lehetsz közösségben velem”.

28 1Kor 10,16: „Az áldás kelyhe, amelyet megáldunk, nemde a Krisztus vérében való részesülés? S a kenyér, amelyet megtörünk, nemde a Krisztus testében való részesedés?” Vö. SCHMEMANN, *A világ életéért*, 42.

29 NÖCKE, „Részletes szentségta”, 304.

30 Ez biológia!

kezdettről hirdeti egyedül Isten az élet Ura, Jézus Krisztus óta azt is tanítja, hogy Isten nemcsak maga az élet, hanem minden élet forrása is (*DS*). Akik tisztára mosták magukat a Barány vérében, azok valóban tiszták,³¹ azoknak biztosan nem akad torkán a szilárd mennyei eledel sem! Krisztus parancsa nem csak az evésre, hanem a kehelyből való részesedésre is felszólít. Ezen nincs mit vitatkozni!³² Tudjuk, hogy milyen szigorú előírás tiltotta a zsidók számára, hogy részesüljenek a vérből, de ennek a hosszú böjti időnek és várakozásnak a végét is jelzi, mikor az Úr a vacsora végén nem csak megengedi, hanem kifejezetten parancsolja, hogy „Igyatok ebből!” Nem beszélve az új, örök szövetségre való utalásról, amiről a Zsidókhoz írt levél szerzője is beszél, hogy vér által kötnek, minden szövetséget,³³ mert vérontás nélkül nincs bűnbocsánat.³⁴

Az Eucharisztia eszkatológiája azt is tanítja, amit Aranyszájú Szent János és Nagy Szent Bazil isteni liturgiája is megjelenít, hogy benne jelen van a múlt, a jelen és az is, ami eljövendő. Az Eucharishtiában nemcsak az van jelen, ami megtörtént, és nem csak arról emlékezünk meg, amit Jézus korábban tett, hogy megtestesült, szenvedett és eltemették, hanem arról is, hogy föltámadt és örökké él, felment a mennybe, és újra eljön majd dicsőségében, ítélni élőket és holtakat. Különös, hogy János evangéliumában olyan hagyományos eucharisztikus-vacsora leírással nem is nagyon találkozunk, mint a szinoptikusoknál, hanem tanúsága szerint, amikor Jézus elköltötte vacsoráját a tanítványaival, akkor a vacsora után megmosta a tanítványai lábát (Jn 13,4), és azt mondja a tiltakozó Péternek, hogy ha nem mossa meg, akkor nem lehet közösségben az Úrral. Tehát nagyon

31 Jel 7,14–17: „Ezek a nagy szorongatásból jöttek, ruhájukat fehérre mosták a Barány vérében. Ezért állnak Isten trónja előtt, s éjjel-nappal szolgálnak neki a templomában. A trónon ülő közöttük lakozik. Nem éheznek és nem szomjaznak többé, a nap nem égeti őket, sem más fajta hőség, mert a Barány, aki a trón közepén áll, legelteti, és élő vizek forrásához tereli őket, az Isten pedig letöröl a szemükről minden könnyet”. – Jel 22,14: „Boldogok, akik megmossák ruhájukat (a Barány vérében). Hatalmuk lesz az élet fája fölött, és a kapukon mennek be a városba”.

32 Jn 6,53: „Aztán fogta a kelyhet, hálát adott, és ezekkel a szavakkal nyújtotta nekik: „Igyatok ebből mindnyájan (Mt 36,27). – „Jézus ezt mondta rá: „Bizony, bizony, mondom nektek: Ha nem eszitek az Emberfia testét és nem isszátok a véré, nem lesz élet bennetek”.

33 Zsid 9,18: „Ezért az első szövetséget sem kötötték vér nélkül”.

34 Zsid 9,22: „Sőt, a törvény szerint majdnem mindent vérral tisztítanak meg, és vérontás nélkül nincs bűnbocsánat”. – Lk 22,20: „Ugyanígy a vacsora végén fogta a kelyhet is, és azt mondta: „Ez a kehely az új szövetség az én véremben, amelyet értetek kiontanak”. – 1Kor 11,15: „Ugyanígy vacsora után fogta a kelyhet, és így szólt: „Ez a kehely az új szövetség az én véremben. Ezt tegyétek, valahányszor isztok belőle, az én emlékezetemre”.

fontos üzenet, hogy nem lehet közösségben lenni Istennel, csak úgy, hogyha Krisztus az Isten Báránya tisztára mos minket. A vér teológiája mutatja, hogy ami egykor tiltott volt, az most hozzáférhető lett ugyanúgy, mint az Istennel való együttélés a Paradicsomban. Egészen nyilvánvaló, hogy Isten ajándékként a Krisztus vérében való részesedés alapvetően a meghalt test feltámadását is jelenti, ahogy krisztus feltámadását jelzi és hordozza a két szín egyesítésében a kehelyben az Eucharisztia. Nem mindegy, hogy ez a test egy holttest, vagy élő test, maga az örökké élő feltámadt Krisztus. Azért tud életet adni és visszaadni, mert maga is élő és életadó.

Szent Pál apostol azt írja az első Korinthusi levelében, hogy „mindnyájan ugyanazt a szellemi italt itták és ugyanazt a szellemi ételt ették” (1Kor 10,3–4) aki maga Jézus Krisztus. Ittak ugyanis abból a lelki sziklából, amely kísérte őket, és aki maga Krisztus volt.³⁵ Az Eucharisziában Krisztus átadta magát értünk. Szent Ágostontól kezdve sokan érvelnek úgy, hogy erre csak a közösség Ámenje lehet a válasz, aminek jelentése, hogy mi is átadjuk magunkat Neki, mert közösség másképp nem is születhet.³⁶ Mégis nagyon fontos az ember erre adott válasza. Az Eucharisztia szimbolikája erre is rámutat, mert a mi beteljesedésünk és célba érkezésünk nem más, mint a Fiú által a Szentlélekben megérkezni az Atya mennyei hajlékába, vagyis a Szentháromság közösségébe. Andrej Rubljov Szentháromság-ikonjának fordított perspektívájú szerkesztése is eléri, hogy bennünk fussanak össze a távolról induló vonalak, bevonva minket a közös asztal körül helyet foglaló Örök Tanács szerető közösségébe. Az Eucharisztia ünneplése és magunkhoz vétele a keresztény keleten határozottan jelzi, hogy a Krisztus megtört teste az Eucharisziában nem hús, hanem Isten kenyere, amit az Atya tört meg Szent Lelke által a világnak. A kenyér és a bor benső átváltozásával az Eucharisztia a jele és eszköze lesz a mi benső átváltozásunknak is, az oszthatatlan és szentháromságos isteni természetben való részesedésünknek.³⁷

Erre emlékeztet a Bárány balján az Istenszülő partikulájának háromszögűre való kivágása, majd a szentek kilenc karának szintén háromszögű

35 1Kor 10,4: „Ittak ugyanis a lelki sziklából, amely kísérte őket, s a szikla Krisztus volt”.

36 „Légy tagja Krisztus testének, hogy igaz legyen az Ámen-ed” Szt. Ágoston, *Serm*, 272. Ágoston nem a kenyér és bor átváltozására mondott válasznak tekinti a közösségben kimondott Áment, hanem a Krisztussal és egymással való közösségre mondott igenként. Vö. Nocke, „Részletes szentségtan”, 299.

37 Nocke, „Részletes szentségtan”, 312.

partikulái a Barány jobb oldalán,³⁸ valamint újabban a görög ortodox liturgikus hagyományban az élőkért és holtakért, valamint a liturgiát végző papért felajánlott háromszögűre vágott részecskék is a Barány alatt. A Szent Vérből ugyanezért a papság háromszor kortyol. Valljuk, hogy Krisztus vére az örök élet itala, ami az Élet forrásából, az Életadó Istentől származik, aki konkrétan a Háromságban élő Egy Isten.



Krisztus vére nyilvánvalóan ugyanaz akkor is, ha csak egyet kortyolunk belőle, és a teljes Eucharishtiában részesülnek a hívek is, amikor a már egyesített színekben egyszerre részesülnek, mégis nagyon fontosnak tartjuk mi keletiek ezt a Szentháromságos hivatkozást. „A testem ugyanis valóságos étel, s a vérem valóságos ital” (Jn 6,55) – mondja maga az Úr. Mint ilyen, nemcsak „kenyér”, hanem „az Ige is, ami az Isten szájából származik” (Mt 4,4). Az Eucharisztia ünnepléséből ezért nem hiányozhat a krisztusi tanítás sem. A hitjelöltek liturgiája, az Ige és a tanítás liturgiája, a hívők liturgiája pedig az áldozat liturgiája, amiben azok részesülnek, akik már teljes jogú tagjai a közösségnek. De igaza lehet Alexander Schmemannak, amikor azt állítja, hogy „a kettő szorosan átjárja egymást. Az Ige is *par excellence* szentségi aktus, ugyanis átalakító erővel rendelkezik..., a szentségi liturgia viszont evangéliumi. Ezért csak az Ige és a szentség közötti hamis kettősség legyőzése révén leszünk képesek megragadni az Ige és szentség valódi értelmét.”³⁹

Rubljov Szentháromság-ikonján Krisztus angyala az Atyáéhoz fordul, miközben a Lélek angyalára mutat, hogy János pünkösdi leírása szerint kérje az Atyát, hogy küldje le ránk és a felajánlott adományokra⁴⁰ Szent Lelkét és tegye a kenyeret az Ő megtört testévé, és ami a kehelyben van kiontott vérévé, átváltoztatván Szent Lelkével.⁴¹ Rubljov ikonján a három

38 Vö. NICOLAE PREDA, „A Szent Liturgia és az Eucharisztia gyakorlata a román ortodox egyházban”. (Az Eucharishtiában használt kenyérről), *Eucharisztikus Tudományos Konferencia előadás, Esztergom, 2018. 11. 28.*

39 SCHMEMANN, *A világ életéért*, 39.

40 Aranyszájú Szent János Liturgiája (Áldozás előtti ima), in *Liturgikon*, Nyíregyháza 1920, 139.

41 *Uo.*, 139.

angyal három felállított trónon ül az asztal körül, és ítéletet is tart a világ felett. Mi is ott állunk mindnyájan előttük, istenfélelemmel, hittel és szeretettel várakozva, hogy Isten üdvhozó ítélete által részesüljünk az örömhírben, az örök élet elveszíthetetlen ajándékában.⁴² Adja Isten, hogy közülünk ezekben az ajándékokban senki ne részesüljön ítéletére vagy kárhozatára, hanem bűnei bocsánatára és az örök életre!⁴³

42 Vö. JOHN D. ZIZIOULAS, *The Eucharist and the Kingdom of God in Eucharist and The World*, London, 41–43.

43 Vö. Aranyszájú Szent János Liturgiája, in *Liturgikon*, Nyíregyháza 1920, 150.

IVANCSÓ István

Papp Antal püspöki tevékenységének néhány liturgikus vonatkozása.
150 éve született Papp Antal címzetes küzikei érsek, munkácsi püspök, miskolci apostoli adminisztrátor

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Papp Antal életútja; 3. Papp Antal, a miskolci apostoli kormányzó és az imakönyvek; 1/ A papi zsolozsmáskönyv; 2/ Az „Énekeljete mi Istenünknek!” című énekeskönyv; 3/ A „Mindennapi kenyér” című imakönyv; 4/ „Szívünk vigasztalója” című imakönyv; 5/ Szent Jozafát liturgikus tisztelete; 4. Összegzés.

ISTVÁN IVANCSÓ: Some Liturgical Implications of the Episcopal Activity of Antal Papp – Commemorating the 150th Anniversary of the Birth of Antal Papp, Titular Archbishop of Cyzicus, Bishop of Mukacheve (Munkács) and Apostolic Administrator of Miskolc

Fifty years ago, due to the ideological oppression, commemorating the centenary of Antal Papp's birth was not possible. His 150th anniversary could, however, be duly observed. In addition to the liturgical and prayerful commemorations held in churches, two major events paying tribute to this outstanding senior clergyman may be noted: An exhibition was organised in his native Nagykálló, and an academic conference was hosted in the 'city of his see', Miskolc. The present article is meant to be a supplement to the latter, for not a single one of the eleven talks delivered there dealt with the liturgical aspects of the episcopal activity of Archbishop Antal Papp, Apostolic Exarch of Miskolc. Now an effort is made to compensate for this omission – at least in retrospect. To this end, five prayer- and chant-books published during his tenure as Exarch have been considered. Three of these five even feature his name: The imprimatur for printing was granted by him; two of them contain a general approval without mentioning the name of the Exarch but with an explicit reference to the Administration. In reviewing the liturgical implications of Antal Papp's activity as bishop, two additional areas may be worth further investigation. On the one hand, the booklet prepared for his episcopal ordination could be explored. However, this would not include his service in Miskolc yet because he was ordained Bishop of Mukacheve in 1912. The other area, on the other hand, is in fact associated with Miskolc: From his circulars issued there, liturgical ordinances – not restricted to the publication of works of a liturgical character but covering every aspect of liturgical life – could be gleaned. Both themes appear promising, and

their exploration would certainly be helpful in attaining a more nuanced picture of Antal Papp, Archbishop of Cyzicus and Apostolic Administrator of Miskolc, as reconstructed on the basis of all the ordinances he issued relative to liturgical questions.

I. Bevezetés

Ötven esztendővel ezelőtt – az ideológiai elnyomatás idején – nem lehetett megemlékezni Papp Antal születésének centenáriumáról. Olyan korszak volt ez, amelyben a környező országokban betiltották a görög katolikus egyház működését.¹ Hazánkban is jelentősen korlátozták azt – az egyházi élet minden megnyilvánulási formájával együtt –, bár a görög katolikusoknak külön diszkriminációt nem kellett elszenvedniük.²

Méltó és igazságos volt tehát, hogy a százötven éves születési évforduló mellett nem mentünk el szórtanul. A templomokban történt liturgikus és imádságos megemlékezések mellett két nagy eseményt tudunk felmutatni, amelyek méltó emléket állítottak a nagy főpaprak.

Az egyik egy *kiállítás* volt szülővárosának, Nagykállónak a múzeumában (2017. november 17-től december 15-ig).³ A gondosan összeállított kiállítás tárgyai között külön szekciót képeztek a püspökhöz kötődő liturgikus tárgyak (kereszt, kehely a tartozékaival, miseruha, püspöki ornátus), valamint a személyéhez kapcsolódó, illetve általa jóváhagyott liturgikus, ima- és énekeskönyvek.⁴

1 Ukrajna (Kárpátaljával együtt): 1949-ben – Csehszlovákia (Felvidékkel együtt): 1950-ben – Románia (Erdéllyel együtt): 1948-ban.

2 Vö. ISTVÁN IVANCSÓ, „La Chiesa greco-cattolica ungherese”, in CONGREGAZIONE PER LE CHIESE ORIENTALI, *Fede e martirio. Le Chiese orientali cattoliche nell'Europa del Novecento. Atti del Convegno di storia ecclesiastica contemporanea*, (Città del Vaticano, 22–24 ottobre 1998), Città del Vaticano 2003, 221–238.

3 https://www.google.hu/search?q=nagyk%C3%A1ll%C3%B3+ki%C3%A1ll%C3%ADt%C3%A1s+papp+antal&rlz=C1GGGE_huHU382&oq=nagyk%C3%A1ll%C3%B3+ki%C3%A1ll%C3%ADt%C3%A1s+papp+antal&aqs=chrome..69i57j14723j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8 [letöltve: 2018. 05. 18.]

4 Sőt, bemutatták azt a kéziratos könyvet is, amelyet Papp Antal édesapja még végzős kispap korában másolt le (1854-ben), amely így az egyik liturgiafordításunk gyanánt maradt az utókorra. Vö. IVANCSÓ ISTVÁN, *A „Hajdúdorogi névtelen” liturgiafordítás Papp Antal 1854-es kéziratában*, (Athanasia Füzetek 14.), Nyíregyháza 2008.

A másik rendezvény egy *tudományos konferencia* volt Miskolcon (2017. november 16-án),⁵ Papp Antal „székvárosában”, ahonnan a Miskolci Apostoli Exarchátust irányította, annak ellenére, hogy ez a város csak a nevét adta az egyházkormányzati egységnek, területileg nem tartozott hozzá, egészen a Miskolci Egyházmegye (2015-ben történt) megalapításáig.⁶

Ez utóbbi rendezvényen összesen tizenegy tudományos előadás hangzott el. Az ezek anyagát tartalmazó konferenciakötet⁷ dicséretes gyorsasággal meg is jelent, de – sajnálatos módon – egyetlen írás sem foglalkozik benne Papp Antal érsek, miskolci apostoli kormányzó főpapi tevékenységének liturgikus vonatkozásaival, minthogy magán a konferencián sem hangzott el ilyen jellegű előadás. Jelen írásunkban ezt a hiányt próbáljuk meg – legalább utólagosan – pótolni.

Előtte azonban – legalábbis vázlatosan, nagy vonalakban – össze kell foglalnunk Papp Antal életét, amely egy személyes karrier ígéretes indulásaként, keserves áldozatvállalásaiként, végül tragikus sorsként az egész magyar görög katolikus egyház hányattatott sorsát tükrözi és leképezi.

2. Papp Antal életútja

Papp Antal Nagykállóban született 1867. november 17-én. Édesapja görög katolikus pap volt,⁸ édesanyja Karczub Klementina papseleány. A család tizenegy gyermeke közül még három lett pap, két leány pedig papné. Iskoláit Napkoron, Ungváron, Lőcsén (a német nyelv tanulása érdekében), majd ismét Ungváron végezte, ahol 1885-ben jelesen érettségizett.⁹

Mivel a papi hivatást választotta, teológiai tanulmányai végzésére a budapesti egyetem hittudományi karára küldte a püspöke, illetve a központi

5 <https://www.magyarokurir.hu/hazai/150-eve-szuletett-papp-antal-gorogkatolikus-ersek> [letöltve: 2018. 05. 18.]

6 Ferenc pápa „In hac suprema” kezdetű bullájával 2015. március 19-én az addigi Miskolci Apostoli Exarchátust egyházmegyei rangra emelte, s azóta Miskolci Egyházmegye néven működik.

7 PAPP ANDRÁS (szerk.), *150 éve született Papp Antal c. küzikei érsek. Nagykálló, 1867. november 17. – Miskolc, 1945. december 24. A Miskolcon 2017. november 16-án megtartott egyháztörténeti konferencia előadásai*, Miskolc 2017, 117 p. ISBN 978-615-00-1022-9 – A kötetről készített recenziónkat lásd *Athansaiana* 46 (2018) 154–158.

8 Vö. DIÓS ISTVÁN, „Papp Antal”, in DIÓS ISTVÁN (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 2005, X. köt., 590.

9 Vö. PAPP ANDRÁS, „Papp Antal c. küzikei érsek munkácsi püspök, miskolci apostoli kormányzó (Nagykálló, 1867. november 17. – Miskolc, 1945. december 24.)”, in PAPP, *150 éve született Papp Antal* (7. lábj.), 7.

szemináriumba, ahol 1887 és 1891 között tanult. Ezt követően Firczák Gyula megyéspüspök Ungváron, 1893. december 24-én¹⁰ szentelte a munkácsi egyházmegye papjává. Előbb egyházmegyei írnok volt 1893-tól 1897-ig, majd püspöki titkár lett 1897 és 1901 között, aztán pedig az egyházmegyei irodaigazgatói tisztséget töltötte be 1901-től 1912-ig.

Ferenc József apostoli király 1912. április 3-án utódlási joggal munkácsi segédpüspökké nevezte ki, amit (Szent) X. Piusz pápa 1912. április 29-én prekonizált. Drohobeczky Gyula kőrösi megyéspüspök Ungváron, 1912. október 14-én szentelte püspökké. Elődje, Firczák Gyula¹¹ halála miatt még ebben az esztendőben átvette a munkácsi egyházmegye kormányzását. Ugyancsak ebben az évben (november 17-én) a hajdúdorogi egyházmegye apostoli kormányzója is lett,¹² és megkezdte az új egyházmegye megszervezését. Ezt a tisztségét 1913. november 5-ig töltötte be, amikor Miklósy István felszentelése megtörtént, és ő átvette az egyházmegye kormányzását.¹³

A trianoni békeszerződés után XI. Piusz pápa 1924. július 14-én felmentette a munkácsi püspöki székből, és küzikei címzetes érseki címmel kinevezte a Miskolci Apostoli Exarchátus kormányzójává,¹⁴ melynek kormányzását 1925. október 27-én vette át.¹⁵ Előtte ugyanis a cseh hatalom erőszakosan el-

10 Vö. SZÁNTAY-SZÉMÁN ISTVÁN, „A Miskolci Apostoli Kormányzóság első tizenöt éve (1925–1940)”, in *A Miskolci Görög Szertartású Katolikus Apostoli Kormányzóság története, területi és személyi adatai fenállásának 15. éves évfordulóján*, Miskolc 1940, 24.

11 Firczák Gyula (Horlyó, 1836. aug. 26. – Ungvár, 1912. jún. 1.). – Apja görög katolikus pap volt. A teológiát Bécsben végezte, teológiai doktorátust szerzett. Pappá 1861-ben szentelődött, és ungvári teológiai tanárként kezdte a munkáját; 1876-ban a szeminárium rektora és kanonok lett, 1886-ban pedig nagyprépost. 1887-ben a nagybreznai kerület országgyűlési képviselőjévé választották. 1891-ben munkácsi megyéspüspök lett és főrendiházi tag. Egyházmegyéjében több szociális intézményt alapított, az egész Kárpátalját segítette. Dogmatikai tankönyvet és teológiai tanulmányokat írt. Vö. PIRIGYI ISTVÁN, „Firczák Gyula”, in DIÓS ISTVÁN (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 1997, III. köt., 676.

12 VÉGHSEŐ TAMÁS (szerk.), *Görögkatolikus papok történeti névtára. 1. kötet: A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus 1850 és 1950 között felszentelt papjai*, (Collectanea Athanasiana, V. Varia, vol. 1.), Nyíregyháza 2015, 58.

13 Vö. PIRIGYI ISTVÁN, „A Hajdúdorogi Egyházmegye története”, in TIMKÓ IMRE (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve 1912–1987*, Nyíregyháza 1987, 19.

14 Vö. VÉGHSEŐ TAMÁS, „Trianon, Miskolci Apostoli Exarchátus”, in PAPP, *150 éve született Papp Antal* (7. lábj.), 53–58.

15 Vö. SZÁNTAY-SZÉMÁN, „A Miskolci Apostoli Kormányzóság” (10. lábj.), 24. Igaz, hogy – amint ugyancsak ő írja, 1925. október 27-ig, „amíg Miskolcon székhelyét elfoglalhatta, vicarius által kormányoztatta, azóta pedig ő maga kormányozza a történelmileg ősi, jogi formájában azonban új egyházi területet”. Lásd Sz. I. dr., „Tízéves a Miskolci Apostoli Adminisztratura”, in *Keleti Egyház* 6 (1934) 201.

távolította Ungvárról, és 1925. szeptember 11-én kitoloncolta Kárpátaljáról, a határon átadva őt a magyar hatóságoknak.¹⁶

Az érsek Miskolcon hunyt el 1945. december 24-én. Utóda – apostoli kormányzóként – Szántay-Szémán István lett.¹⁷

3. Papp Antal, a miskolci apostoli kormányzó és az imakönyvek

Jelen írásunk címében Papp Antal püspöki tevékenységének néhány liturgikus vonatkozását jeleztük. Így jogos lenne, hogy az egyik legjelentősebb témával is foglalkozzunk ezen a téren, mégpedig a naptáregyesítés kérdésével. Ám ez a jelen keretekbe nem fér bele, így csak röviden utalunk a tényre. Miután 1916. május 4-én Miklósy István hajdúdorogi, Papp Antal munkácsi és Novák István eperjesi megyéspüspök tanácskozott a naptárreformról, elhatározták, hogy 1916. június 24-étől bevezetik egyházmegyéikben a Julián-naptár helyett a Gergely-naptárt.¹⁸ Ez meg is történt. A hajdúdorogi egyházmegyében így is maradt a helyzet.¹⁹ Az eperjesi egyházmegyében később fakultatívvá vált a Gergely-naptár használata. A munkácsi egyházmegyében viszont Papp Antal a hívek lázongása miatt 1918. november 21-én kénytelen volt visszaállítani a Julián-naptárt.²⁰ – Mindez még a munkácsi püspöki tevékenysége idejére esett.

A következőkben viszont inkább a miskolci apostoli kormányzóként való működésének idejére koncentrálnunk, s ezen a téren kíséreljük meg felvázolni tevékenységének liturgikus vonatkozásait. Mindazonáltal itt is szűkítenünk kell a kört: csupán a liturgikus könyvek kiadására, illetve jóváhagyására fordítjuk a figyelmünket, mégpedig azokra, amelyek ténylegesen Papp Antal apostoli kormányzó égisze alatt láttak napvilágot. Ugyanis egy összefoglaló

16 Vö. PIRIGYI ISTVÁN, *A magyarországi görögkatolikusok története*, Nyíregyháza 1990, II. köt., 208.; SZÁNTAY-SZÉMÁN, „A Miskolci Apostoli Kormányzóság” (10. lábj.), 4–5.

17 Vö. MÁTÉ CSABA, „Szántay-Szémán István élete és munkássága (Abaújszántó, 1880. július 5. – Miskolc, 1960. december 22.)”, in PAPP, *150 éve született Papp Antal* (7. lábj.), 91–100.; PIRIGYI ISTVÁN, *Görög katolikus papi sorsok*, Debrecen 1999, 57–73.

18 Vö. PIRIGYI ISTVÁN, *A görögkatolikus magyarság története*, Nyíregyháza 1982, 143–144.

19 Nagyapám a világon egyedülálló módon egy olyan kalendáriumot állított össze és jelentetett meg, amely nem a polgári újévvel (január 1-jével) és nem is az egyházi újévvel (szeptember 1-jével) kezdődik, hanem az új naptár bevezetésének napjával, június 24-ével! Lásd IVANCSÓ JENŐ ÖDÖN, *Első görög katolikus új-naptár. Egyetemes magyar kalendárium az 1916-ik szökö esztendő második felére*, Nyíregyháza 1916.

20 Vö. DIÓS, „Papp Antal” (8. lábj.), 590.

vélemény ezt mondja: „Az exarchátusban számtalan liturgikus kiadvány jelent meg. Ezek közül az egész görög katolikus magyarság számára a legjelentősebbek”²¹ éppen azok, amelyekkel foglalkozni kívánunk.

Ténylegesen tehát öt műnek a jóváhagyási processzusáról van szó. A következőkben tehát ezeket vizsgáljuk meg.

3.1. A papi zsolozsmáskönyv

Csak kevesen figyelnek fel arra a tényre, hogy a papi zsolozsmáskönyvünk – mely nemzedékek görög katolikus papságának lelki neveléséhez járult hozzá, és még ma is használatban van – kétféle évszámmal jelent meg. A két kiadás között tartalmának tekintetében semmi különbség nincs. A könyv címlapja viszont világosan elárulja, hogy két kiadásról van szó: az egyik 1934-es évszámmal látott napvilágot, és a *Chrysostomos Társaság* adta ki, a másik pedig 1938-ban jelent meg a *Keleti Egyház* című folyóirat kiadásában. Mindkét könyv címlapján ez olvasható:

Dicsérjétek az Úr nevét! Görögszertartású katolikus ima- és énekeskönyv. Tartalmazza a mindennapi egyházi zsolozsma állandó részeinek magyar fordítását az Apostoli Szentszék által kiadott hiteles egyházi szövegek nyomán, az egyházi év nevezetesebb alkalmaira szóló változó részekkel, – különös tekintettel a magyar nyelvterületen érvényes liturgikus gyakorlatra és közhasználatú szövegekre.²²

Formátumában és szövegében tehát teljesen azonos a két könyv, csupán a címlapon, illetve a püspöki approbációban láthatók eltérések.

21 PIRIGYI, *A magyarországi görögkatolikusok története* (16. lábj.), 210.

22 A mű teljes körű leírását és bemutatását lásd IVANCSÓ ISTVÁN, *Görög katolikus liturgikus kiadványaink dokumentációja I. Nyomtatásban megjelent művek*, (Szent Atanáz Gör. Kat. Hit tudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 14.), Nyíregyháza 2006, 547–570. (A továbbiakban: *Dokumentáció*.) Lásd továbbá IVANCSÓ BAZIL, „A »Dicsérjétek az Úr nevét« (Zsolt 134,1) című zsolozsmáskönyvünk jelentősége és annak bemutatása”, in IVANCSÓ ISTVÁN (szerk.), *A Dicsérjétek az Úr nevét című zsolozsmáskönyvünk 80. évfordulója alkalmából 2014. november 20-án rendezett szimpozion anyaga*, (Liturgikus Örökségünk XIV.), Nyíregyháza 2014, 71–80.

	1934-es	1938-as
1.	A címléírásban a „változó” és a „liturgikus” szavakat ritkított betűvel szedték	A címléírásban a „változó” és a „liturgikus” szavakat nem ritkított betűvel szedték
2.	Az évszám: 1934	Az évszám: 1938
3.	A kiadó: Chrysostomos-Társulat	A kiadó: Keleti Egyház
4.	A nyomda: Ifj. Ludvig István könyvnyomdája, Miskolc	A nyomda: Ludvig István könyvnyomdája, Miskolc, Rákóczi-utca 18.
5.	A „Nihil obstat” és az „Imprimatur” szövegében a nevek nem vastag betűsek	A „Nihil obstat” és az „Imprimatur” szövegében a nevek vastag betűsek

Eme ismertetőjegyek alapján lehet tehát megkülönböztetni a két változatot. Mindenesetre Papp Antal érsek felbecsülhetetlen jelentőségű intézkedést hozott, amikor 1934. június 18-án az „imprimaturrel” megadta az engedélyt a zsolozsmáskönyv kinyomtatására:

„Nihil obstat.

I. Constantinus Zapotoczky, S. Sanct. Cam., consultor censor.

Nr. 700/1934.

Imprimatur!

Miskolcini, die 18. Junii, 1934.

Antonius, Archiepiscopus Cyzicensis, Abbas SS. Petri et Pauli de Tapolca, Administrator Apostolicus.”²³

Ez a rendelkezése pedig – mint a fentebbi táblázatból látható – a könyv mindkét változatára érvényes. Mielőtt azonban a mű jelentőségéről tárgyalnánk, szükségesnek látszik tisztázni, hogyan és miért van két különböző kiadásról szó.

[1.] *Hogyan* – Miután Szántay-Szémán István és Kozma János áldozatos munkájának gyümölcseként a mű megkapta a kinyomtatásához szükséges engedélyt, a nyomda elkezdett rajta dolgozni. A *Keleti Egyház* című tudomá-

²³ A *könyvben*, a [2.] számozatlan lapon.

nyos folyóirat már 1934-ben meghirdette – mégpedig feltűnő módon, keretbe foglalt hirdetéssel –, hogy a jövő év elején (tehát 1935 első napjaiban) megjelenik a zsolozsmáskönyv.²⁴ Ez azonban nem valósult meg. Az új évben is két alkalommal még csupán arról szól a hirdetés, hogy „nemsokára” megjelenik a mű.²⁵ Majd a folyóirat – szintén 1935-ben – hozza a kilencedik imaóra tropárájának szövegét, és utal arra, hogy ez a zsolozsmáskönyv 343. lapján található. Ám ott áll a fontos megjegyzés is: „Sajtó alatt”.²⁶ Ez a tény igazolja, hogy bár a könyvet még nem nyomtatták ki, de a kefelevonat már – legalábbis eddig a lapszámig – rendelkezésre állt. Aztán ismét a következő esztendőben, tehát 1936-ban, két újabb hirdetés jelzi a folyóiratban, hogy a zsolozsmáskönyv „nyomtatása a befejezéséhez közeledik”.²⁷ Végül aztán 1938-ban a Keleti Egyház ismét nagy keretes hirdetésben adja tudtul, hogy megjelent a zsolozsmáskönyv.²⁸ – Ennek alapján a következő kérdésre is meg kell találnunk a választ.

[2.] *Miért* – Ha semmi híradás nincs arról, hogy az 1934-es elhagyta volna a nyomdát, miért lehetséges az, hogy mégiscsak létezik olyan verzió a műből,²⁹ amelyik a címlapján az 1934-es évszámot viseli? A választ abban a tényben találhatjuk meg, hogy a nyomda csak lassan tudott dolgozni a zsolozsmáskönyvön. Mégpedig két okból kifolyólag. – Egyrészt azért, mert a nyomda „elsősorban az üzeme fenntartásához szükséges currens munkát kénytelen végezni s csak az ettől felszabaduló időt szentelheti” a zsolozsmáskönyvnek, hiszen „a készülő könyv különleges természeténél fogva nem bízható tisztán a nyomdára, mint például a regényeknél vagy újságoknál történik”. – Másrészt pedig azért, mert az ellenőrzés precíz munkáját „papi emberek” végezték, s ahogy az erről szóló híradásban olvasható, ők ezt „csak hivatásbeli teendőiktől fennmaradó szabad idejükben végezhetik”. Így a mű csak lassan készülhet, mert „a sietség a jóság és hasznavehetőség rovására lenne”.³⁰ – És

24 A hirdetés: *Keleti Egyház* 10 (1934), a hátsó borítón.

25 Első megjelenése *Keleti Egyház* 11 (1935), a hátsó borítón; majd 13 (1935) ugyanott.

26 „Háromágu orthodox kereszt”, in *Keleti Egyház* 13 (1935) 94.

27 *Keleti Egyház* 22 (1936), a hátsó borítón; ugyanígy 23 (1936).

28 Első hirdetés *Keleti Egyház* 46 (1938), a hátsó borítón; továbbiak 48–49 (1938); 51 (1939); 52 (1939); 53 (1939); 54 (1939); 55 (1939); 69 (1940); 70 (1940); 75 (1941).

29 Személyes tapasztalatról is be tudok számolni e téren. Ugyanis, amikor kispapi éveimet kezdem, az első zsolozsmáskönyvem – amit az egyik máriapócsi szerzetes atya hagyatékából kaptam – az 1934-es változat lett. Így a liturgikus könyveim gyűjteményébe is hamar bekerült. Lásd IVANCSÓ ISTVÁN, „A magyar görögkatolikusság liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in TIMKÓ, *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye* (13. lábj.), 175. Itt az 57. tétel alatt szerepel, míg az 1938-as változat a 63. tétel alatt. Lásd továbbá IVANCSÓ ISTVÁN, *Szinopszis a magyar nyelvű bizánci liturgia emlékeiről (1690–1999)*, Nyíregyháza 1999, 22–23.

30 *Keleti Egyház* 22 (1936), a hátsó borítón; ugyanígy 23 (1936).

egy szinte mellékesnek tűnő megjegyzés adja a megoldás kulcsát: „Az eddig kész ívekkel technikai nehézségek miatt nem szolgálhatunk”.³¹ Tehát bizonyos rész elkészült (bár nem tudjuk, mennyi ív) a zsolozsmáskönyvből, amely egyértelműen az 1934-es évszámot viselte, és valahogy mégiscsak kijutott a nyomdából. Majd amikor teljesen kész lett mű, új címlappal – immár az 1938-as évszámmal – jelent meg a könyvek nagyobb része.³²

[3.] *Jelentősége* – Papp Antal miskolci apostoli kormányzó hatalmas történelmi tettet vitt végbe a magyar görög katolikus egyház történetében, amikor kiadatta zsolozsmáskönyvet. Ennek jelentőségét igazolja, hogy „a munka haladását állandóan kitüntette magas érdeklődésével”,³³ tehát ő maga is fontosnak tartotta a könyv megjelentetését. A mű jelentőségét legjobban az a tanulmány igazolja, amely egyszerre három görög katolikus sajtótermékben is megjelent, és amely a zsolozsmáskönyvet „a magyar görög-katolikusság liturgikus irodalmának eddigelé páratlanul álló” termékének nevezi. Olyannak,

„mely tartalmánál s terjedelménél, összeállításának szakszerűségénél és célirányosságánál fogva még a legszélesebben elterjedt szláv liturgikus irodalomnak is díszére válhatnék. Egy híján 1200 oldalas kötet ez a mű, 769 oldalnyi melléklettel 11 füzetben³⁴ s nemcsak a görög Horologion teljes anyagát nyújtja könnyedén érthető s irodalmi szempontból is minden tekintetben helytálló magyar fordításban, hanem a többi liturgikus könyvekből felölel annyit, amennyit a parochiális templomok egész évi szertartási szükséglete megkövetel, úgy hogy ezekkel a könyvekkel a pap, kántor és hívek, birtokában vannak mindazoknak a liturgikus szövegeknek, melyek nyilvános istentiszteleteink végzésénél az egész éven át előfordulnak...

Hiányát érezte e műnek maga az imádkozni vágyó gör. kath. papság is, első sorban a fiatal papi nemzedék...

31 *Uo.*

32 *Vö. Dokumentáció* (22. lábj.), 549–550.

33 „Emlékezetül”, a könyvben, az 1167–1170. lapokon.

34 Valójában tíz füzetről van szó. Lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 697–704. A tizenegyedik füzet: „Krisztus királysága és a Bold. Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának gör. szert. kat. egyházi szolgálata – A Miskolci Apostoli Adminisztratura 700–1934. számú jóváhagyásával. A Dicsérvétek az Úr nevét című zsolozsmás könyv külön lenyomata. Ludvig István könyvnyomdája Miskolc”. – Sőt, létezik egy tizenkettedik füzet is: „Úrnapja – Azaz Krisztus szent Testének és Vérének ünnepe – Továbbá Jézus szent Szíve és a Fájdalmas Boldogasszony ünnepeinek görög szert. szolgálata – Miskolc, 1938. »Keleti Egyház« kiadása – Ez a füzet a »Dicsérvétek az Úr nevét« c. zsolozsmakönyv külön függeléke. Kiadatott a Miskolci Apostoli Kormányzóság 1934. jun. 18-án kelt 7001/1934. sz. engedélyével és jóváhagyásával. Ludvig István könyvnyomdája Miskolc”. Lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 691–693.

A hívő nép számára is nagy értéket képvisel ez a könyv a benne foglalt hittani oktatásokkal és főleg a gyónáshoz és áldozáshoz való bő előkészületi anyaggal, melyek kiegészítik a népénektár teljes anyagát.”³⁵

A könyvet összeállító Kozma János³⁶ szeretne volna elérni, hogy Dudás Miklós püspök a hajdúdorogi egyházmegyében tegye kötelezővé a zsolozsmáskönyv templomi használatát.³⁷ Ám a célját nem érte el, mert – mint a megyéspüspök válaszában megírta – az elődje, Miklósy István kevéssel előbb tette kötelezővé Krajnyák Gábor Gyűjteményes nagy énekeskönyvének³⁸ a templomi használatát, így azt a könyvet nem cseréli fel ezzel. Ám teljes jóindulattal ezt írja: „A zsolozsmakönyvet a papoknak magán használatra igen melegen ajánlom”.³⁹

A mű jelentőségét – a méltató szavak mellett – a gyakorlat teljes mértékben igazolja. Ugyanis papjaink ma is használják azt. Természetesen ehhez kellett, hogy újabb kiadásai legyenek. Előbb 1984-ben jelent meg⁴⁰ – tehát pontosan az első megjelenése után ötven esztendővel – egyszerű fénymásolási eljárással, ám a Szent Liturgia szövegét tartalmazó íveknek a kihagyásával, valamint rövidebb lett a tartalomjegyzék. Később pedig, miután már az előbbi változat teljesen elfogyott, 1993-ban újra kiadták,⁴¹ mégpedig a hittudományi főiskola rektorának felelős kiadásában.

Mindezek tudatában teljességgel igazat kell adnunk Szántay-Szémán István értékelésének:

Nem csekély jelentőségű, sőt a magyar görög katolicizmus életében úttörő esemény volt az is, hogy 1938-39-ben főpásztorunk jóváhagyásával Miskolcon (a Ludvig-nyomda megértő közreműködésével) Kozma János püspöki

35 „A görög egyház zsolozsmakönyve”, in *Görögkatolikus Élet* 9 (1939) 129–131; *Görögkatolikus Szemle* 18 (1939) 3.; *Keleti Egyház* 57 (1939) 232–234.

36 PIRIGYI ISTVÁN, „Kozma János”, in DIÓS ISTVÁN (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 2002, VII. köt., 307–308.; PIRIGYI ISTVÁN, „A magyar görögkatolikusság történetének kiemelkedő személyiségei”, in TIMKÓ, *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye* (13. lábj.), 216–218.; VÉGHSEŐ, *Görögkatolikus papok történeti névtára* (12. lábj.), 109.; PIRIGYI ISTVÁN, *Görög katolikus papi sorsok*, Debrecen 1999, 75–86.

37 A 2374/1939. számú irat, 1939. augusztus 10-ről, in *Görög Katolikus Püspöki Levéltár*, 158. doboz, 1. csomó. – A továbbiakban: *GKPL*.)

38 Lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 467–518.

39 A 2374/1939. számú irat indorzája, 1939. augusztus 10-ről, in *GKPL*, 158. doboz, 1. csomó.

40 Lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 567–568.

41 Lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 569–570.

tanácsos, szerkesztő és a munkatársak fáradhatatlan törődésével megjelent a több mint 2000 oldalas⁴² magyar papi zsolozsma könyv”.⁴³

3.2. Az „Énekeljetek a mi Istenünknek!” című énekeskönyv

Papp Antal miskolci apostoli kormányzó egy másik nagy jelentőségű rendelkezést is hozott, amikor 1934. augusztus 4-én – tehát csaknem két hónappal a zsolozsmáskönyv kiadásának jóváhagyása után – engedélyezte egy énekeskönyv megjelentetését. A következő énekeskönyvről van szó:

Énekeljetek a mi Istenünknek! Görögszertartású katolikus egyházi énektár és imakönyv – A „Dicsérjétek az Úr nevét” című egyházi zsolozsmás könyv kivonata – Tartalmazza az ünnep- és vasárnapi szent szolgálatok nyilvános részeinek magyar fordítását az Apostoli Szentszék által kiadott hiteles egyházi szövegek nyomán, különös tekintettel a közhasználatú ima- és énekszövegekre. Miskolc, 1937. A „Keleti Egyház” kiadása.⁴⁴

Ez a 990 lapot tartalmazó énekeskönyv szintén Ludvig István könyvnyomdájában készült. A püspöki approbáció évszáma 1934, a címlapon a megjelenés évszáma 1937, ami a valóságot tükrözi, ugyanis ténylegesen akkor hagyta el a nyomdát a könyv. A püspöki jóváhagyás így áll a könyvben:

„Nihil obstat.

I. Constantinus Zapotoczky, S. Sanct. Cam., consultor censor.

Nr. 912/1934.

Imprimatur!

Miskolcini, die 4. Augusti, 1934.

Antonius, Archiepiscopus Cyzicensis, Abbas SS. Petri et Pauli de Tapolca, Administrator Apostolicus.”⁴⁵

A könyv megjelentésének a sorsa párhuzamos a zsolozsmáskönyv történetével. Ugyanis már az énekeskönyv megjelenését is 1935 elejére prognosztizálták:

„Énekeljetek a mi Istenünknek! Az összes vasárnapi és ünnepi énekek közhasználatú szövegével és sok szép imádsággal”.⁴⁶

42 Természetesen ezt a *Ménologion-füzetekkel* együtt kell érteni.

43 SZÁNTAY-SZÉMÁN, „A Miskolci Apostoli Kormányzóság” (10. lábj.), 12.

44 A mű teljes körű leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 643–656.

45 A *könyvben*, a [4.] számozatlan lapon.

46 *Keleti Egyház* 10 (1934), a hátsó borítón.

Majd 1936-ban – szintén a zsolozsmáskönyvvvel együtt – írja egy híradás, hogy bár „befejezéséhez közeledik” a nyomtatás, de a munka a precízségre való törekvés miatt csak lassan halad.⁴⁷ Viszont a következő év tavaszán már örömmel adja tudtul a görög katolikus sajtó a megjelenés tényét:

„»Énekeljetek a mi Istenünknek« cím alatt, közvetlenül húsvét előtt hagyta el a sajtót az évek óta várt görög szertartású katolikus liturgikus énekeskönyv, mely a félévszázados használat által szentesített hajdúdorogi énekszövegek lehető épségben tartása mellett, a régi énektárakból hiányzó szertartási részeknek az eredeti görög szövegek alapján készített, magas irodalmi színvonalon álló fordításával kiegészítve, az összes vasárnapi és ünnepi énekeket, a szentek tiszteletének minden fontos részletét, a különleges szándékú szentmisék kántori részeit oly terjedelemben tartalmazza, aminőre nálunk még nem volt példa. Magában foglalja a szentmise teljes szövegét, úgy, amint a pap és a hívő nép együttesen végzik, sok magánájtatoskodásra való ősi, még a jeles görög szentatyáktól eredő gyónási és áldozási s egyéb alkalmakra szóló imával, a gyónáshoz való készülést megkönnyítő és elősegítő részletes lelki tükörrel.”⁴⁸

Ez a leírás nem csupán egyszerű „reklám”, hanem egyúttal ismertetés is a könyvről, számunkra pedig a mű jelentőségét is bemutatja. A legfontosabb szempont nem más, mint az, hogy ez teljességre törekvő énekeskönyv lett. Célkitűzésének megfelelően nem a papi zsolozsmáskönyvet akarta helyettesíteni, amellyel párhuzamosan jelent meg. Éppen ezért a liturgikus nap ciklusának teljes istentiszteletei nincsenek is benne. De a lehető legtöbb liturgikus szöveget kívánta a szertartásokba bekapcsolódó hívek számára biztosítani.

A Papp Antal által irányított miskolci apostoli kormányzóságnak ez a liturgikus kiadványa egy újabb szempontból is jelentős volt. Átmenetet képez a korábbi – Danilovics János által 1892-ben összeállított *Általános egyházi énekkönyv*⁴⁹ – és a későbbi – az egyházmegyei bizottság által 1954-ben készí-

47 Vö. 30. lábj.

48 *Keleti Egyház* 35-36 (1937), a hátsó borítón, belül; továbbá: 37 (1937) uo.

49 Lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 139–184. Ehhez lásd továbbá IVANCSÓ ISTVÁN, *Danilovics János Általános egyházi énekkönyve*, (Athanasiana Füzetek 7.), Nyíregyháza 2003.; valamint IVANCSÓ ISTVÁN, „Danilovics János Általános egyházi énekkönyve mint a fordító bizottság utolsó műve”, in IVANCSÓ ISTVÁN (szerk.), *Liturgikus örökségünk III. A 125 éve alakult hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság utolsó műve, a Danilovics-énekkönyv megjelenésére 2004. április 29-én rendezett szimpozion anyaga*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék II.), Nyíregyháza 2004, 45–63.

tett *Dicsérjétek az Urat* című⁵⁰ – énekeskönyv között.⁵¹ Sőt, olyan híradások is találhatók (1954-ben, illetve 1960-ban), amelyek arról szólnak, hogy az említett könyvek szövegei azonosak a Papp Antal által jóváhagyott énekeskönyv szövegével.⁵² Ezt az információt azonban – a szövegek ismeretében – megfelelő kritikával kell kezelnünk.

Hosszabb-rövidebb hirdetések szóltak az énekeskönyvről a görög katolikus sajtónkban 1937 és 1941 között. Viszont a mű 1943-ra már teljesen elfogyott, ugyanis ebben az évben már hirdetés útján keresik a könyvet „új vagy használt” formában.⁵³ Íme, az énekeskönyv jelentősége!

De ha még mindig nem lenne elég, tovább léphetünk. Ugyanis a fennmaradt dokumentumok igazolják, hogy az énekeskönyv két további kiadására is előkészületek történtek. A *Keleti Egyház* tudományos folyóiratban – 1942-től kezdve – megjelent egy arról szóló híradás – többször is –, hogy készül az énekeskönyv második kiadása, sőt, „sajtó alatt” van.⁵⁴ Aztán 1947 nyarán létrejött egy megállapodás a könyv összeállítója és a nyomdász között a második kiadás tényleges elkészítésére vonatkozóan.⁵⁵

Egy szűk hónapon belül azonban megváltozott a helyzet. A nyomdász „vis maior” – vagyis a háborús események – következtében nem tudta előállítani az énekeskönyvet. Ezt jelezte a szerzőnek, és kérte felmentését a kötele-

50 Lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 783–835. Lásd továbbá IVANCSÓ ISTVÁN (szerk.), *A Dicsérjétek az Urat című énekeskönyvünk megjelenésének 60. évfordulója alkalmából 2014. május 8-án rendezett szimpozion anyaga*, (Liturgikus Örökségünk XIII.), Nyíregyháza 2014.

51 KOZMA JÁNOS, „Szenttartási könyveink magyar fordításai IV.”, in *Görögkatolikus Szemle* 18 (1943) 4.; BÁBA MIKLÓS, „Énekszövegeink egységesítése”, in *Görögkatolikus Szemle* 42 (1943) 2.; MOSOLYGÓ JÓZSEF, „Az énekszövegek egységének biztosítása”, in *Görögkatolikus Szemle* 7 (1944) 2.

52 „A liturgikus énekek szövege azonos a Danilovics János fordításával és megegyezik a Kozma János féle kiadással is, így zavartalanul használható azokkal együtt is” – „1778. A »Dicsérjétek az Urat« énekeskönyv megjelenése”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek* XVI (1954) 1. – IVANCSÓ ISTVÁN, *A magyar görögkatolikusság körlevélben közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 1998, 207–208. (A továbbiakban: *Forrásgyűjtemény*.) – „A liturgikus énekek szövege azonos a Danilovics János fordításával, megegyezik a Kozma János féle kiadással, valamint az 1954-ben megjelent »Dicsérjétek az Urat« című kivonatos ima- és énekeskönyvünkkel is, így zavartalanul használható azokkal együtt”. – „2236. »Dicsérjétek az Urat« c. énekeskönyvünk megjelenése”, in *Hajdúdorogegyházmegyei Körlevelek* VI (1960) 1. – *Forrásgyűjtemény*, 227–228.

53 *Görögkatolikus Szemle* 15 (1943) 4.

54 Első híradás *Keleti Egyház* 83–85 (1942), a hátsó borítón; további híradások uo.: 86–87 (1942); 91–92 (1942); 93–94 (1943).

55 Iktatószám nélküli irat, 1947. július 31-ről, in *GKPL*, 204. doboz, 2. csomó.

zettségek alól,⁵⁶ aki ezt még aznap megtette.⁵⁷ Szintén ugyanaznap egy újabb megállapodásban végső elszámolást készítettek.⁵⁸ Így tehát nem született második kiadása a könyvnek.

Am időközben – 1945-ben – Kozma János Budapesten szeretne volna megjelentetni a művét, mégpedig harmadik kiadásban. A kiadóhoz írt levelében⁵⁹ jelezte, hogy a háborús körülmények miatt gondolt a váltásra. Írt továbbá arról, hogy hajlandó megrövidíteni az énekeskönyvet, valamint arról is, hogy mintegy tízezer példány kiadására gondolt. S a legfontosabb mondata: „A kiadás approbációját ma megkaptam”. Ezt pedig maga Papp Antal adta meg neki 1945. október 23-án.⁶⁰ Sajnos, ennek ellenére – nem tudni az okát, miért – nem jelent meg az énekeskönyvnek ez a harmadik kiadása, éppen úgy, mint a második sem.

3.3. A „Mindennapi kenyér” című imakönyv

Papp Antal címzetes érsek, miskolci apostoli kormányzó hivatali idejére esik a Szántay-Szémán István által szerkesztett *Mindennapi kenyér* című imakönyv második és harmadik kiadása. Az első kiadás⁶¹ még 1909-ben jelent meg, s hamar elfogyott. A másodikat pedig – 1930-ban – már Papp Antal hagyta jóvá.

Mindennapi kenyér – Görög szertartású katolikus imádságos könyv – Szerkesztette Dr. Szémán István pápai prelátus, püspöki általános helynök, a Szent István Akadémia r. tagja – Második bővített és átdolgozott kiadás – Miskolc ifj. Ludvig István könyvnyomdája 1930.⁶²

Érdekes, hogy ez az imakönyv két részből áll: a szerkesztője – amellet, hogy az első kiadást bővítette – egy új részt is fűzött hozzá:

⁵⁶ Iktatószám nélküli irat, 1947. augusztus 23-ról, in *GKPL*, 204. doboz, 2. csomó.

⁵⁷ Iktatószám nélküli irat, 1947. augusztus 23-ról, in *GKPL*, 204. doboz, 2. csomó.

⁵⁸ Iktatószám nélküli irat, 1947. augusztus 23-ról, in *GKPL*, 204. doboz, 2. csomó.

⁵⁹ Az 1942/1945. számú irat, 1945. október 23-ról, in *GKPL*, 194. doboz, 1. csomó.

⁶⁰ Uo., az indorza: „Érk. okt. 23. »Énekeljete a mi Istenünknek [sic!]« c. népénekönyv új kiadását a miskolci Apostoli Kormányzóság 545/1945. sz. alatt 1945. okt. 23-i kelettel engedélyezem. Okt. 23.”

⁶¹ Az első kiadást még az eperjesi egyházmegyei hatóság hagyta jóvá 1919-ben: „Mindennapi kenyér. Imádságos- és énekeskönyv gör. szert. katolikusok számára; különös tekintettel a tanulóifjúság lelki szükségleteire. Szerkesztette és részben óslávból fordította: Szémán István kir. kath. főgimn. r. tanár, em. s. tanfelügyelő. Az eperjesi ff. egyházmegyei hatóságnak 2581/1909. sz. kegyes jóváhagyásával. Ungvár, 1909. Földesi Gyula könyvnyomdája”. Részletes leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 279–281.

⁶² A mű teljes körű leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 282–288.

A szent misénél (liturgiánál) való kiszolgálás rendje. (Ministrálás). – Ifj. Ludvig és Jankovits Miskolc.⁶³

A Papp Antal megadott püspöki jóváhagyás szövege:

Nagyméltóságú és főtisztelendő hajdúdorogi Papp Antal c. érsek, apostoli kormányzó úr (154/1930. sz.) jóváhagyásával.⁶⁴

Az imakönyvnek ez a második kiadása már 1929-ben elkészült, ugyanis ez a dátum található benne.⁶⁵ – Az előszóban maga a szerző tárja elő, hogy az „ősi szertartások mellé új ájtatossági formák kíváncsoztak” a könyvbe; „rövid oktató elmélkedéseket” is írt az egyes fejezetek elé. Külön figyelmet érdemel a magyar szentek tiszteletére írt rész, s azon belül is Szent László király és Szent Imre herceg tropárja és kontákja.⁶⁶ Ezek a liturgikus szövegek máshol nem találhatók meg a liturgikus kiadványainkban.

A könyvről szóló számtalan reklám⁶⁷ mellett két hosszabb és szakszerű ismertetés is megjelent a könyvről. Az első – többek között – az imakönyv újdonságaira hívja fel a figyelmet: a „szakszerű oktatói részre”, az „erkölcstani tájékoztatásra”, a „modern lelki életben közkedvelt ájtatosságokra”.⁶⁸ A második még részletesebb:

„A könyv valóban hézagpótló a mi imakönyvirodalmunkban... Ez az első imakönyv, mely a görög szertartáshoz alkalmazva bő alkalmat ad a gör. kath. híveknek is a kegyeleműs ájtatosságnak, a Jézus Szíve ájtatosságnak rítusuk szerinti gyakorlására. Ezenfelül megtalálja a jámbor lélek ez imakönyvben mindazon ájtatosságokat, melyeket óhajtott hétköznap, vásár- és ünnepnap, valamint rendkívüli alkalmakkor. Ezek közt is kiemelkednek: Szűz Mária tisztelete, a nagyon elhanyagolt szenteknek, szt. Józsefnek a tisztelete, a Magyar Szentek tisztelete, Liziói kis szent Teréz tisztelete. Benne vannak még az összes templomi szertartások állandó énekei, valamint az ünnepi énekek állandó részei, alkalmi énekek és temetési énekek.”⁶⁹

63 Ez a rész 55 lapot ölel fel a könyvből.

64 A *könyvben*, a [2.] számozatlan lapon.

65 „Előszó a második kiadáshoz”, a *könyvben*, 3–4. – Dátálása: „Miskolc, 1929. Krisztus király ünnepén. Dr. Sz. I.” – Ebben az évben november 24-én volt Krisztus Király ünnepé.

66 „Magyar Szentek tisztelete”, az *imakönyvben*, 237–239.

67 Felsorolásukat lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 285., az 571–573. lábjegyzetben.

68 „Dr. Szemán István új imakönyve”, in *Görögkatolikus Szemle* 7 (1930) 4.

69 „Dr. Szemán István: Mindennapi lelki kenyér”, in *Máriapócsi Virágoskert* VI/5 (1930) 91.

A könyv második része hasonlóan fontos, mert a gyermekeknek szóló bevezető után egy hosszabb részben tárgyalja az „általános tudnivalókat a ministránsok részére”. Majd pedig a Szent Liturgia hangosan elhangzó részeit közli, közben utasításokat adva a ministránsok számára.

Papp Antal a megjelent imakönyvet a következő módon ajánlotta körlevelében papjainak és híveinek 1930. április 10-én:

„Ft. Papságom és Híveim meleg felkarolásába ajánlom Dr. Szémán István vicariusom »Mindennapi kenyér« című most megjelent imakönyvét, amely elmékedő útmutatás mellett nemcsak megfelelő imákban gazdag, hanem a Jézus Sz. Szíve tiszteletnek, a Bold. Szűz Mária tiszteletének és Krisztus Királysága ünnepének is azokat megillető részt szentel benne. A szerző mindazon Ft. Lelkészeimnek, ahonnan előzetes rendelés nem történt, egyidejűleg mutatványpéldányt küld. A magam részéről a mű széleskörű és bizományi terjesztését is ismételten ajánlom.”⁷⁰

Aztán 1933. szeptember 18-án egy másik rendelkezést adott ki Papp Antal a körlevelében:

„Múlt évi VI. számú körlevelemben 1118/1932. szám alatt kelt rendelkezésemmel⁷¹ kötelezővé tettem a Dr. Szémán István praelatus »Mindennapi kenyér« című imakönyvének a III. elemi osztályosoktól felfelé minden elemi népiskolánkban való megszereztetését. Ezen rendelkezésem alapján felhívom valamennyi iskolám Vezetőségét, hogy az új tanév küszöbén a szükséges példányszámokat közvetlenül a szerzőnek jelentsék be sürgősen. Az imakönyv másodszor csökkentett ára 2,50 P. Főtisztelendő Lelkészeimet pedig úgy ezen megrendelések ellenőrzésére felhívom, valamint a nem saját iskoláinkban hitoktatás szempontjából szükséges példányszámokat is rendeljék meg.”⁷²

A műnek a harmadik – 1941-es – kiadásáról is tudunk,⁷³ bár a gyűjteménybe még nem került be belőle példány. Négyszer hirdették a görög katolikus sajtóban ugyanazzal a szöveggel:

„Mindennapi kenyér. Szántay-Szémán István dr. [...] ima- és énekeskönyve a gör. szent. kath. hívek és az ifjúság számára. A reggeli és alkonyati zsolozsmák közhasználatú állandó részeivel, Aranyszájú Szent János liturgiájával és

70 „574–1930. szám”, in *Miskolci Apostoli Administratura (Eperjesi és Munkácsi Egyházmegye)* V (1930) 2.

71 Ez a körlevél elérhetetlen számunkra.

72 „1241/1933. szám”, in *Miskolci Apostoli Administratura* IX (1933) 4.

73 Vö. *Dokumentáció* (22. lábj.), 287–288.

a szent liturgia összes ünnepi és vasárnapi változó részeivel, a liturgikus előírások tökéletes betartásával. (Sajtó alatt.)⁷⁴

Annak ellenére, hogy Kozma János kritikus véleményt fogalmazott meg a művel kapcsolatban – „saját szerkesztésű imáikkal nem sorozhatók a liturgikus fordítások és imakönyvek közé”; az új fordítású liturgikus énekek „nyilvános használatba nem kerültek”⁷⁵ – mégis népszerű lett az imakönyv. Erre is érvényes Szántay-Szémán István megállapítása: „Nem csekély jelentőségű, sőt a magyar görög katolicizmus életében úttörő esemény volt” a megjelenítése, bár még csak azt írja róla: „most 3-ik kiadásában van sajtó alatt”.⁷⁶

3.4. „Szívünk vigasztalója” című imakönyv

A Miskolci Apostoli Kormányzóságban egy újabb imakönyv is megjelent, amit szintén Szántay-Szémán István szerkesztett, a Szívünk vigasztalója. Két kiadás ismeretes belőle: 1927-ből és 1942-ből. Az első kiadás még általánosan véve az apostoli adminisztratúra jóváhagyását tartalmazza, a második kiadás viszont már egyértelműen Papp Antal érsekét. – A címlapja:

Szívünk Vigasztalója. Oktató és imádságos füzet a Jézus szent Szívét tisztelő görögkatolikus hívek lelki épülésére. Hálája és hódolata jeléül szerkesztette: Dr. Szémán István pápai prelátus, apostoli kormányzósági ált. helynök, a Szent István Akadémia rendes tagja. Máriapócs, 1927. A „Chysostomos” kiadása.

Keszler nyomda Nyirbátor. 1927.⁷⁷

Ez az első kiadás⁷⁸ – amely 1921-ben nyert először jóváhagyást – még az exarchátus approbációjával jelent meg:

Az eperjesegyházmegyei püspöki külhelynökségének 508:1921. s az eperjesi és munkácsi egyházmegyéek magyar területi részeiből alakított apostoli adminisztratura 928/1927. számú jóváhagyásával.⁷⁹

74 „Görögkatolikus könyvek. Liturgikus kiadványok”, a *Typikon* belső borítóján, illetve „Görögkatolikus könyvek. Liturgikus kiadványok”, in *Keleti Egyház* 76 (1941), a hátsó borítón; a továbbiak: 77 (1941); 78 (1941) uo.

75 KOZMA JÁNOS, „Szertartási könyveink magyar fordításai III.”, in *Görögkatolikus Szemle* 16 (1943) 3.

76 SZÁNTAY-SZÉMÁN, „A Miskolci Apostoli Kormányzóság” (10. lábj.), 12.

77 A mű teljes körű leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 443–449.

78 Részletes bemutatása a máriapócsi kiadványok között is megtörtént legújabbban: IVANCSÓ ISTVÁN, *Máriapócshoz kötődő magyar nyelvű liturgikus jellegű kiadványaink*, (Athanasiana Füzetek 10.), Nyíregyháza 2004, 38–44.

79 A *könyvben*, a [2.] számozatlan lapon.

Igaz, hogy ma már nem adna ki ilyen imádságos könyvet a magyar görög katolikus egyház, de abban a korban mégis nagy jelentősége volt. Két híradás közölte a pontos megjelenési dátumát is, amit nyilvánvalóan szeptember 7-re, a máriapócsi kisasszony napi búcsúra időzítettek.⁸⁰ Megjelenése után pedig huzamosabb ideig jelentettek meg hosszabb-rövidebb reklámokat a műről.⁸¹ Egy hosszabb ismertetés pedig többek között – talán a legfontosabb szempontként – azt mondja, hogy „régóta érzett hiányt pótol” a mű, ugyanis

„Imádságos részének becsét a nyilvános végzésre is alkalmas szertartás közlése teszi értékké. Ezek egyike a Felvidéken ószláv nyelven végzett kérő ajtosságnak magyar fordítása, a másik az olasz görögkatolikusok által használt Jézus Szíve kánonnak teljes fordítását magában foglaló s így liturgikus szempontból is értékes paraklisz Jézus sz. Szíve tiszteletére”.⁸²

Az imádságos könyv szerzője az előszóban igyekezett történelmileg is megalapozni a művébe foglalt szertartásokat, amelyek a magyar görög katolikus egyház számára eddig ismeretlenek voltak. Különösen is magyarázta a „Jézus Szíve tiszteletére” szóló paraklisz, amit már 1918-ban jóváhagyott az eperjesi egyházmegye.⁸³ Összegzőképpen így zárja a mondanivalóját:

„Majd az élő gyakorlat vagy az egyházkormányzói bölcsesség határozni fog afölött, megfelel-e a proponált formák valamelyike a lelkek igényeinek, mely a szertartások szerkesztésében egyházunkban mindenkor a legfőbb törvény volt”.⁸⁴

Papp Antal apostoli kormányzó körlevelében ajánlotta az imakönyvet 1927. november 27-én:

„Tekintettel arra, hogy Jézus szentséges Szívének áldásthózó tisztelete híveink körében egyre szebben terjed, Ft. Lelkészeim és híveim figyelmébe ajánlom dr. Szémán István pápai prelátus, helynöknek: „Szívünk Vigasztalója” c. ismertető és imádságos füzetét, amely teljesen ősi szertartásunkból vezeti be és ismerteti a fenséges és nagy lelki és testi kegyelmeket árasztó Szent szív ájtatosságát.

80 *Máriapócsi Virágokert* III/9 (1927) hátsó borító, illetve *Chrysostomos* I/6 (1927) hátsó borítón, belül.

81 Felsorolásukat lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 445–446. a 845., 848–851. lábjegyekben.

82 „Az első gör. kath. imakönyv Jézus sz. Szíve tiszteletére”, in *Máriapócsi Virágokert* III/12 (1927) hátsó borító.

83 4014/1918. szám alatt. – Erről a műről nem rendelkezünk bővebb ismeretekkel, nincs meg a gyűjteményünkben sem.

84 „Előszó”, az *imafüzetben*, 8-10.

A füzet ára 1 pengő 20 fillér s kapható a „Chryzosztomus” kiadóhivatalnál: Nyírcsászári, Szatmár megye.”⁸⁵

S hogy a gyakorlat hogyan döntött? Úgy, hogy 1942-ben újból ki kellett adni az imakönyvet. – Ennek címlapja:

Szívünk Vigasztalója – Oktató imádságos könyvecske a Jézus Szent Szívét tisztelő görögkatolikus hívek lelki épülésére. Hálája és hódolata jeléül szerkesztette: Dr. Szántay-Szémán István archipresbyter, pápai prelátus, apostoli kormányzósági ált. helynök, a Szent István Akadémia rendes tagja. Második, átdolgozott kiadás. Miskolc, 1942. Ludvig István könyvnyomdája Miskolc.⁸⁶

A címben már nem egyszerűen „füzet” szerepel, hanem „könyvecske”. Az magyarázza ezt a tényt, hogy már nem egy sorozat darabjaként,⁸⁷ hanem önálló imakönyvként látott napvilágot.

Papp Antal küzikei címzetes érsek, miskolci apostoli adminisztrátor pedig 1942. március 9-én hagyta jóvá az imakönyv megjelenését:

Nihil obstat. Dr. Andreas Gulovics censor. Nr 314/1942. Imprimatur. Miskolcini, die 9. Martii 1942. Antonius Aepus Kyzikensis, Administrator Apostolicus.⁸⁸

A szerző a könyve megjelenése előtt két hirdetésben kérte a papokat, jelezzék, hogy hány példányra van szükség a paróchiájukon.⁸⁹ Valójában nem tudunk egyéb sajtóbeli híradásról. A könyv előszava azonban fontos információkkal szolgál:

„Görögkatolikus, főleg a trianoni Magyarországhoz méretezett görögkatolikus vonatkozásban szinte szokatlannak mondható, hogy e művecske eddig teljes 5000 példányban forog közkézen. [...]”

Az első kiadás már hosszú idő óta nem kapható. Hívek és papok szeretetteljes sürgetése készítetett rá, hogy a művecskét ismét sajtó alá rendezzem.”⁹⁰

85 „1345/1927. szám”. *Az eperjesi és munkácsi egyházmegyékből alakított Apostoli Administratura* VII (1927) 2.

86 A mű teljes körű leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 450–452.

87 Az első kiadása a „Máriapócsi Kiskönyvtár” című sorozat 2–5. (!) számát viselte magán. Vö. *Dokumentáció* (22. lábj.), 443–444.

88 *A könyvben*, a [2.] számozatlan lapon.

89 SZÁNTAY-SZÉMÁN, I., „Szívünk vigasztalója”, in *Görögkatolikus Szemle* 8 (1942) 4.; *Keleti Egyház* 86–87 (1942) 77.

90 „Előszó”, a *könyvben*, 4–7.

Az imakönyv második kiadása tartalmilag az előző változattal, csupán az ott függelékül közölt részt hagyta ki ebből a szerző. A mű – és vele együtt a mozgalom – terjedéséről maga a szerző tett tanúságot: ötezer példány fogyott el az első kiadásból, ami azt jelenti, hogy ilyen példányszámban adták azt ki. És ez a magyar görög katolikus egyházban meglehetősen tekintélyt parancsoló szám. Arról viszont nem maradt fenn adat, hogy ez a második kiadás hány példányban jelent meg.

3.5. Szent Jozafát liturgikus tisztelete

Papp Antal miskolci apostoli kormányzói tevékenységének idejére esik egy liturgikus szövegeket tartalmazó füzet kiadása is, bár a neve nem szerepel benne, hanem csak általános formában, hogy az adminisztrátúra hagyta jóvá.

Istentisztelet Szent Jozafát püspök, a szent unió vértanúja emlékére – A miskolci apostoli administratura 1261–1934. számú jóváhagyásával – Miskolc. 1934. A „Keleti Egyház” melléklete az I. évfolyam 9. számához.⁹¹

Mint a címleírásban olvasható, a „Keleti Egyház” című tudományos folyóiratunk mellékleteként jelent meg. Mivel a folyóirat alapvető céljával tűzte ki az ökumené ápolását, jogos, hogy felkarolta Szent Jozafátnak (1580–1623),⁹² az „unió vértanújának” az emlékét is. Egy ismertetésben lehet olvasni a most – magyar nyelven először – közreadott szertartás eredetéről és céljáról:

„Eredetiben ószláv nyelven íródott a szent boldoggá avatása után, 1643-ban. Megtaláljuk benne a keleti isteni szolgálatok sajátosságait, virágos, költői nyelvezetét. Kívánjuk, hogy legalább is valamennyire előmozdítaná Szent Jozafát tiszteletét a mi görög egyházunkban, hiszen ő a mi szentünk.

91 A mű teljes körű leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 539–542.

92 *Kuncevics János* – szerzetesi nevén *Jozafát* – a breszti unio (1596) után katolizált, 1604-ben lett szerzetes Vilnában, 1607-ben diakónussá, 1613-ban szerzetespappá szentelődött. Rövid idő múlva (1618-ban) püspökké szentelték, majd metropolitává nevezték ki. Sok ortodox hívőt térített vissza a katolikus egyházba. Ellenfelei (Meletij Szmotrinszkij ortodox püspökkel együtt) fellázították ellene a népet, és házanépével együtt megölték. Viszonylag hamar, 1643-ban boldoggá avatták, majd 1867-ben szentté avatták. Épen maradt testét 1916-ban a bécsi Szent Borbála-templomba, majd a második világháború után Rómába, a Szent Péter-bazilikába vitték. A II. Vatikáni Zsinat idején (1963. november 25-én) a Nagy Szent Bazil-oltár alá helyezték el. Lásd DIÓS ISTVÁN, „Jozafát”, in DIÓS, *Magyar Katolikus Lexikon*, Budapest 2000, V. köt., 903–904.; SZÁNTAY-SZÉMÁN ISTVÁN, *A Szent Unió hőskora. Kuncevic Szent Jozafát polocki érsek élete és vértanúsága*, Miskolc 1943.

Szent Jozafát pedig esdjen ki számunkra nagyobb megértést és lelkesedést a szent Unió ügye iránt.⁹³

A nagyméretű füzet a szent teljes liturgikus tiszteletének szövegeit tartalmazza, amelyek az alkonyati istentisztelethez, a lítiához és a reggeli istentisztelethez szükségesek, valamint utalva a Szent Liturgia szövegeire is.

A kiadvánnyal bővült a magyar nyelvű görög katolikus liturgikus irodalom: egy görög katolikus szentnek, Szent Jozafátnak az összes liturgikus szövege megjelent abban a füzetben, amely Papp Antal apostoli adminisztrátori működése idején jelent meg. – Igaz viszont, hogy az énekeskönyvekbe nem kerültek be ezek a szövegek, és mivel Szent Jozafát napja nem nyilvános ünnep a magyar görög katolikus egyházban, használatuk nem terjedt el a meglehetősen sok hirdetés ellenére sem.⁹⁴

4. Összegzés

Papp Antal küzikei érsek, miskolci apostoli kormányzó születésének százötvenedik évfordulójának eseményeihez kapcsolódva fontosnak tartottuk, hogy megemlékezzünk püspöki tevékenységének néhány liturgikus vonatkozásáról. Ezt öt olyan imádságos és énekes könyv alapján tettük meg, amelyek kiadása az ő kormányzói működésének idejére esik. Az öt-ből háromban a neve is benne van: ő adta meg a könyv kinyomtatásához a jóváhagyást; kettőben pedig általánosan szerepel ez, a kormányzó nevét nem, de magát az adminisztratúrát említve.

A Papp Antal által jóváhagyott imádságos könyvek közül különlegesen fontos a *papi zsolozsmás könyv* (1934. június 18-án „imprimaturrel” ellátva), hiszen egyrészt előtte nem létezett magyar nyelvű változata, másrészt pedig sok papi nemzedéket szolgált ki, sőt, a napi zsolozsmát sok pap még ma is ebből imádkozza.⁹⁵ A *kivonatos változata* (1937-ben), amit a hívek

93 BAZILITA, „Isteni szolgálat Szent Jozafát tiszteletére”, in *Keleti Egyház* 9 (1934) 297–298.

94 Ezeket lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 540–542, 1002., 1004. és 1006. lábj.

95 Az Orosz László Atanáz által magyarra fordított kötetek szövegeit (amit Rohály Ferenc 1947–1959 között készített fordításai felhasználásával adott ki 1998 és 2010 között), főleg a napi szent tiszteletére, az ünnepek és a böjti időszakok idején használják, általában a megfelelő kötetből fénymásolt formában, illetve a belőlük készített füzetek révén. Ám ezek a kötetek csak „magánhasználatra” lettek jóváhagyva, és nincs is mindegyik készen. Éppen a szertartások állandó részeit tartalmazó kötet magyar fordítása még hiányzik. – Ehhez lásd IVANCSÓ ISTVÁN, „Rohály Ferenc liturgikus fordításai”, in IVANCSÓ ISTVÁN (szerk.), *Rohály Ferenc (1904–1982). A Rohály Ferenc tiszteletére 2016. december 2-án rendezett emlékdélután előadásainak anyaga*, (Pa-

használatára szántak, nem terjedt el a remélt mértékben, de legalábbis az adminisztratúra területén jelentős volt. A Szántay-Szémán István által összeállított *két imádságos könyv* (1930-ban, illetve 1927-ben és 1942-ben) is jelentős volt a maga korában, még ha – mai szemmel nézve – nem is volt mindenben a „tisztá” görög rítusnak megfelelő. A *Szent Jozafát tiszteletének* liturgikus szövegeit tartalmazó füzet kiadása (1934-ben) is korszakalkotó jelentőségű lett: egyrészt az ökumenét kívánta szolgálni, másrészt pedig egyedi kiadás, azóta sincs újabb változata.

Papp Antal püspöki működésének liturgikus vonatkozásait számbavéve, még két területen lehetne továbbhaladni. Egyrészt a püspökké szentelésére készített füzetet⁹⁶ lehetne feldolgozni.⁹⁷ Ám ez még nem érinti az ő miskolci működését, mert munkácsi püspökké lett szentelve 1912-ben. A másik terület viszont már Miskolchoz kötődik: azt itt kiadott körleveleiből lehetne összegyűjteni a liturgikus rendelkezéseket,⁹⁸ amelyek nemcsak a liturgikus jellegű művek kiadására vonatkoznak, hanem a liturgikus élet minden területére is. – Mindkét téma kecsegtető, és kidolgozásuk segítene elmélyíteni a Papp Antal küzikei érsekről, miskolci apostoli kormányzóról alkotott képet, bemutatva az összes rendelkezését, amiket ő liturgikus témákban hozott.

idagógosz tész leiturgiasz I.), Nyíregyháza 2016, 31–79., ahol az Orosz Atanáz által készített kötetek bemutatása is megtörtént.

96 *A püspökszentelés szertartása* – Unio könyvnyomda R.T. 1912. – Emlékül adja: Papp Antal egyházmegyei püspök, Sz. Péter és Sz. Pál apostolokról nevezett tapolcai apát püspökké szentelése alkalmából 1912. október 14. – Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (22. lábj.), 291–292.

97 Példa már van rá (bár egyelőre csak olasz nyelven), mert a Dudás Miklós püspökké szentelésére készített füzetet már feldolgoztuk és bemutattuk a hetvenöt éves jubileum kapcsán. Lásd ISTVÁN IVANCsó, „Un documento liturgico di 75 anni fa: Quaderno di ricordi – La consacrazione di Miklós Dudás, secondo Vescovo dell’eparchia di Hajdúdorog”, in *Folia Athanasiana* 16 (2014) 7–49. – Sőt, egy újabb perspektíva is kínálkozik: érdemes lenne összevetni Papp Antal (1912), Miklósy István (1913) és Dudás Miklós (1937) szentelési szertartásának a dokumentumait. S egy nagyot lépve a történelemben – mivel Timkó Imre és Keresztes Szilárd szentelésére (1975) nem készült liturgikus kiadvány –, a legújabb püspökszentelések – Kocsis Fülöp (2008), Orosz Atanáz (2011), Szocska A. Ábel (2018) – füzetait is be lehetne állítani a sorba.

98 A munkát már elkezdjük, de lassan halad, mert egyelőre nem áll Papp Antal minden körlevele a rendelkezésünkre.

Könyvajánló

Békés Géza: *Jobb jövőnkért! – Emlékirataim*, Török Zsolt Győző (szerk.), Nagykátá, 2018. ISBN 978-615-00-1773-0

Egy szép kiállítású, igényesen elkészített könyvet mindig jóleső érzéssel veszünk a kezünkbe. Békés Géza: *Jobb jövőnkért! című*, Török Zsolt által szerkesztett könyve kívül-belül igényes munka, amely Török Vince borítótervének köszönhetően már ránézésre is felkelti az érdeklődést, vonzza a tekintetet, a színvonalas külcsínnel is megszólítja az olvasót.

A könyv címe látszólag nem túl fantáziadús, talán lehetne érdeklődést keltőbb is. De egyrészt egyértelmű, hogy így hűséges a cím a szerzőhöz; másrészt – számomra – kifejezetten előrevivő, építő az a feszültség, amely a cím – *Jobb jövőnkért!* – és az alcím – *Emlékirataim* – között húzódik meg. Az alcím a múltra utal, a cím a jövőre. Az alcím vissza-, a cím előre tekint. Mindaz, amit itt olvasunk, nem nosztalgizálás, hanem hit- és élettapasztalat-átadás, amely az elkövetkező generációk igazabb, teljesebb, gazdagabb életét akarja szolgálni. A múltat ismerni nem csupán azért szükséges, mert a gyermek többet lát az apja nyakából – a múlt ismeretével tehát bölcsebben tudjuk építeni a jövőt –, hanem mert ebben a múltban valódi kincsesbányát találunk, amelynek az ajándékait is élvezhetjük. Egyet kell értenünk a könyv fülszövegének megfogalmazásával, mely szerint Békés Géza életműve és szellemi hagyatéka ma is érvényes üzenet.

A szerkesztő – a bevezető és a búcsúzó gondolatokon kívül – tíz fejezetben, tíz témakörre bontva adja közre az emlékiratokat. Az első részben a család eredetéről, az ősokról, a másodikban a sárospataki évekről és az álláskereső fiatalemberről, a harmadikban a tisztességes szegénységben élő tanítóról, a munkások jogaiért kiálló, sztrájkot szervező encsencsi esztendőkről olvashatunk. A házassági kísérletekről, majd a katonai szolgálatról szóló passzusok után az emlékezet a papi hivatás kialakulásának történetét idézi fel. Szomorúan izgalmas része a könyvnek a „Rákosi börtönében” című fejezet, amelyet a nyírszölösi és nyírpilisi/kálmánházi esztendők eseményei követnek. A visszaemlékezés utolsó része a nyugdíjas kor igencsak aktív esztendeit idézi fel. A fejezeteket – vagy inkább főcímeket – olvasva kronológiai felépítést látunk, valójában azonban nem egészen időrendi a visszaemlékezés fonala; itt-ott egy-egy téma kapcsán ugrások is akadnak, de amikor nem kronológiai, akkor logikai rendje van a gondolatoknak.

A könyvbemutatón felolvasott részleteket – terjedelmük miatt – itt nincs módunk közölni. Nyolc passzust idéztünk fel – ha nem is minden fejezetből, de minden időszakból; sokatmondó, tanulságos részleteket. (Az csak a véletlenül épp nyolc részlet kijelölése után „ugrott be”, hogy szerzőnk hogyan tanulta meg a nyolc boldogságot – édesapja nadrágszíjának fenyegető közelségében... De legalább kiderült, hogy az anekdoták füzére, a keserédes humor is átjárja az olvasmányos kötetet, amely ezáltal is szinte az élő szó varázsával bilincseli le az olvasót.)

Szerzőnk a „független lelki alapállásban” jelöli meg életének, papi egyéniségének kánonját. Így vall erről:

„Abból indultam ki, hogy az Élet Ura, a minden hatalom nem tévedő és nem rosszakaratú Ura adott és ad nekünk erkölcsi eligazítást és példát. Az Élet és Igazság Ura volt ő nekem, én tőle vettem, eredeztettem saját lelki mértékemet, az etalont, amihez hozzámértem mindent előre, közben és utólag. Ott megmértem a tetteim irányát, súlyát, gyökerét és következményeit. Így előljáróim megérezték, hogy tisztelve feletteseimet, akaratok pontos végrehajtója voltam és vagyok. Ám bírálójuk is, ha tévednek vagy a kényszernek engedelmeskedve intézkednek. Amiben pedig szabadságot hagynak, abban Égi Urunk akaratát teszem, és tetteimért felelősséget vállalok.”

Az Őszövetségben a pászkavacsorán a család legidősebb tagja mondta el, mi is történt azon a bizonyos éjszakán. Úgy mondta el, hogy elbeszélésében nemcsak a szabadulás éjszakájának eseménye, hanem az Isten nagy tetteinek a saját életében megélt tapasztalata is benne foglaltatott. Az egyház is elbeszélő közösség volt és marad. Leírt evangélium az ősegyházban még nem létezett; az örömhírt, Jézus életét és tanítását elbeszélték a tanúk, és az elbeszélésben az elbeszélő saját, személyes hittapasztalatának gazdagsága is benne volt. Ma is ebből él az egyház. Lehetnek bármilyen kiváló segédanyagaink, technikai eszközeink, mindig az elbeszélés marad a legfontosabb és leghitelesebb kateketikai műfaj, a hitátadás legautentikusabb formája. Békés Géza életében és emlékiratai révén halálában is „elbeszél”; de korántsem csupán élettörténetét közli – életének eseményeiben Isten nagy tetteit mondja el, olvasóival is megélt hittapasztalatát osztja meg.

Sárospatak, a Bodrog-parti Athén egyik szobrának avatásánál jegyzett meg szerzőnk egy latin mondást: „Ércnél maradandóbb az a dicsőség, amit a jótettek szereztek, és amelyet az unokák hálás szívében ébreszt a kegyelet”.

Szobrot nem állítunk, de Békés Géza emlékiratait lelki-szellemi unokákként olvassuk, tisztelt paptestvérünk sugárzó hittapasztalatát pedig örömmel plántáljuk a szívünkbe.

Obbágy László

Dolhai Lajos: *Az Eucharisztia teológiája*, Budapest, 2018

Az Eucharisztia teológiája tudományos igényességgel megírt mű, amely alkalmas segédeszköze lehet azoknak a papoknak és hitoktatóknak, akik előadásokat, konferenciabeszéd-sorozatokot és katekéziseket tartanak az Oltáriszentségről. A kötet fő sajátossága, hogy a korábbiakhoz viszonyítva jobban hangsúlyozza a liturgikus összefüggéseket, hiszen az Egyház liturgiája a szentségekről szóló tanítás megkülönböztetett forrása. Az Eucharisztia esetében különösen is igaz, hogy „az imádság törvénye, a hit törvénye” (lex orandi, lex credendi).

A könyv első részében (1–6. fejezetek) a hermeneutikai dogmatikai módszerrel (bibliai megalapozás, dogmatörténeti áttekintés, szisztematikus reflexió) össze van foglalva az Egyház hite. A második rész az Eucharisztia liturgikus teológiájának néhány olyan témáját (könyörgések, kánonok, epiklézis, vocabularium eucharisticum) tárgyalja, amely gazdagítja a pozitív és spekulatív szentségtan megállapításait. Még a gyászmisekönyörgések elemzése is tanulságos lehet számunkra, hiszen a maguk módján tanítják, hogy a szentmise engesztelő áldozat, amelyet nemcsak az élőkért, hanem az elhunytakért is fel lehet ajánlani (DH 1743). A harmadik rész öt olyan gyakorlati teológiai kérdést tárgyal, amelyek mint tisztázandó kérdések aktuálisan jelen vannak Egyházunk életében (a szentáldozás feltételei; a szentáldozás bűnbocsátó hatása, a kézbe áldoztatás stb.).

Különösen azoknak ajánljuk ezt könyvet, akik szeretnék megérteni, hogy az Eucharisztia teológiája (lex credendi), az Eucharisztia megünneplése (lex orandi) és a keresztyén élet (lex vivendi) bensőleg, lényegileg összetartozik. Amit hiszünk, azt a liturgiában ünnepeljük, és a szentségi kegyelmek segítségével életté váljuk.

Mellékleteket is találunk a könyvben. Például az Oltáriszentséggel kapcsolatos, napjainkban is használatos görög és latin eredetű kifejezések (ciborium, oráció, intercommunio stb.) magyarázatát.

Magyar Kurír

Dolhai Lajos: *Csúcs és forrás. Az Eucharishtiáról az év minden vasárnapjára*, Budapest, 2018

A *Csúcs és forrás* című könyv alcíme: *Az Eucharishtiáról az év minden vasárnapjára*. Ezt a 155 oldalas könyvet főként a világi híveknek ajánljuk. Az olvasó 52 kérdést és választ talál ebben a kiadványban az Eucharishtiáról.

A kérdések és válaszok első fele az Eucharisztia teológiájára vonatkozik, a második rész pedig a szentmise liturgiájával kapcsolatos. A katolikusok közül kevesen tudják, hogy a *Heidelbergi Kátéban*, a magyar reformátusok legfontosabb hitvallási iratában a 129 kérdés–válasz 52 „Úrnpra” van felosztva. Ez a felosztás arra ösztönözte a lelkészeket és a református híveket, hogy minden vasárnap tanulmányozzák ezt a katekizmust, amelyből megismerhetik a református vallásosság ismérveit. A katolikus keresztények most 52 kérdést és választ találnak ebben az újszerű, praktikus kiadványban az Eucharishtiáról. A kérdések száma azt sugallja, hogy legalább az utolsó előkészületi évben minden vasárnap olvassunk el egy kérdést és választ. Nem nagy feladat, és teljesen összhangban van a vasárnap megszentelésével.

Egyre több jele van annak, hogy a Magyar Katolikus Egyház készül az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra. Könyvek, tanulmányok és cikkek sokasága jelenik meg, amelyekből a katolikusok megismerhetik az Eucharisztia jelentőségét. Szükség is van ezekre, hiszen a kongresszusra való előkészülethez az is hozzátartozik, hogy igyekszünk gazdagítani az Oltáriszentségre és a szentmisére vonatkozó ismereteinket. Mindkét könyv alkalmas arra, hogy a papok, a hitoktatók és világi hívek egyre jobban értsék és értékeljék az Eucharishtiát, hitünk szent titkát.

Magyar Kurír

Pákozdi István: *A négy misekánon magyarázata*, Budapest, 2018.

A Magyar Katolikus Egyház készül a 2020-as Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra. A készülődés folyamatába illeszkednek egyrészt az eddig szervezett tudományos konferenciák, a templomi imádságok és szertartások, másrészt a különböző kiadványok. Sőt, honlapja is van a kongresszusnak, meglehetősen gazdag tartalommal.

A kiadványok között fontos helyet kap Pákozdi István professzor könyve, amely a római katolikus szentmise négy eucharisztikus főimáját elemzi. A könyv – a terjedelmét tekintve – vonzó: nem túlságosan hosszú. Így bárki

szívesen a kézbe veszi, nem riad meg attól, hogy egy nagyon hosszú művet kell olvasnia. Ugyanakkor ez a tartalmát és annak értékét nem csökkenti. Ugyanis nagy lelki haszonnal olvashatják nemcsak a papok, hanem a világi hívők is.

A nyugati egyház és a keleti egyházak egyformán tanítják a szentmise, illetve Szent Liturgia integritását. Az Eucharisztia szentségének létrehozásához szükséges a teljes szertartás. Ám annak középponti része mégis a liturgikus kánon – amit a német liturgikus teológiában nem véletlenül neveznek „eucharisztikus csúcsimának” –, illetve az anafora. Pákozdi professzor ezeket vizsgálja tudományos igénnyel, ugyanakkor olvasmányosan.

A könyv felépítése teljesen világos. A szerző egymás után tárgyalja a szentmise négy kánonját. Természetesen az első kánon tárgyalása a legterjedelmesebb, mert az a leghosszabb (9–29. lap). A „kánon története” és a „kánon elemzése” olyan két rész, ami a további fejezetekben is megjelenik. Itt viszont még a szerző ír a kános spiritualitásáról és a gyakorlati használatáról is. Így tehát ez a fejezet négy alfejezetet foglal magába. A második eucharisztikus ima a leggyakrabban használt misekánon, ugyanis a legrövidebb. Ennek megfelelően ez kapja a legrövidebb tárgyalást a könyvben (30–34. lap). A harmadik kánon, amelynek szerzője Cipriano Vagaggini (akinek nevéhez a II. Vatikáni Zsinat *Sacrosanctum Concilium* liturgikus konstitúciójának kidolgozása, valamint maga a liturgikus reform is kötődik). Ebben a részben Pákozdi professzor ismét két alfejezetet tárgyal, mint az előzőben: a kánon történetét és a kánon elemzését. A negyedik kánon – amelyet Pákozdi professzor „a legszébb misekánonnak nevez” – a „legünnepélyesebb”, és talán ez a legkevesebbet használt eucharisztikus csúcsmisa (41–50. lap). Érdekes vonása az, amit a szerzőnk így fogalmaz meg: „felfedezhetők benne a keleti teológia és liturgia elemei, különösen az Aranyszájú Szent János liturgiájára emlékeztet” (41–42. lap). Éppen ezért a már megszokott két rész mellé ide egy harmadikat is beilleszt a szerző: „A kánon összehasonlítása a keleti szövegekkel”.

A kis könyvet előszó és zárszó keretezi. Az előbbiben általános elveket fogalmaz meg a szerző, illetve gyakorlati eligazítást nyújt a könyvhöz. Az utóbbiban pedig bőven tárgyalja azt, hogy az általa bemutatott és elemzett kánonokon kívül – melyek „rendes” kánonok – léteznek mások is. Pákozdi professzor így összegzi írását: „Az újabb kánonok azt bizonyítják, hogy a liturgia nem merevedhet meg, van arra lehetőség, hogy újabb formák, kifejezések, módozatok kapjanak helyet benne, ám fontos és szükséges a hivatalos egyház ellenőrzése és jóváhagyása”.

Teljesen egyet lehet érteni Dolhai Lajos liturgikus professzor megállapításával a könyv ismertetése kapcsán: „Biztos vagyok benne, hogy azok a paptestvérek és hívek, akik elolvassák a misekánonoknak ezt a szakszerű magyarázatát, bővebben méritenek abból a kimeríthetetlen forrásból, amely számunkra az Eucharisztia”. S annyit lehet még hozzáfűzni, hogy nem véletlenül választottuk (magam is aktív részese voltam a választásnak az előkészítő teológiai bizottság tagjaként) a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus jelmondataul a zsoltárverset: „Minden forrásom belőled fakad” (Zsolt 87,7).

Ivancsó István

Krónika

Szimpozion az eucharishtiáról

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola és a Magyar Patrisztikai Társaság Debrecen-nyíregyházi Csoportja közös szervezésében *Szimpozion az eucharishtiáról* címmel egynapos tanácskozást, „patrisztikus-liturgikus alapvetés”-t tartottak 2018. június 7-én, a Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán. Az összejeövetel témáját az is adta, hogy Ferenc pápa az 51. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus záróünnepségén a következő vilá kongresszus színhelyéül Budapestet jelölte ki. 2020-ban a magyar főváros (1938 után) immár másodjára adhat majd otthont az eseménynek. A pápai döntés után megkezdődtek a szervezés magyarországi előkészületei is: megalakult a Kongresszus Titkársága, valamint kidolgozták a javaslatokat a Kongresszus témájára és mottójára vonatkozóan, amely utóbbi így hangzik: „Minden forrásom belőled fakad” (Zsolt 87,7).

Az eucharisztia témája a közelgő vilá kongresszustól függetlenül is mindig fontos a keresztény ember számára, mert – ahogy a II. Vatikáni Zsinat tanítja – „a szentmiseál-

dozat az egész keresztény élet forrása és csúcspontja” (*Lumen Gentium*, 11); és hozzátehetjük, a tanítás valamennyi keresztény egyházra igaz. Ezt mutatta a szimpozion előadóinak sokfélesége is: nem csupán görögkatolikus papok, teológusok, tanárok, hanem római katolikus, református és evangélikus kutatók is gazdagították az eucharishtiáról (úrvacsoráról) való gondolkodásunkat. Ezt a sokféleséget mint értéket emelte ki *Kocsis Fülöp* érsek-metropolita atya is a tanácskozás megnyitójában: az eucharisztia olyan titok és egység, amelyhez minden irányból lehet közelíteni.

Az előadások – ahogy a tanácskozás alcíme is mutatja – alapvetően két téma, az eucharishtiáról való teológiai gondolkodás és a liturgikus gyakorlat köré szerveződtek. A két nagy témakör a végleges program kialakításakor sem vált el mechanikusan egymástól, az előadók a legkülönbözőbb megközelítésekben beszéltek az eucharishtiáról, annak titkáról, nagyobb részben a patrisztikus, de a későbbi korokra vonatkozóan is, egészen napjainkig.

A patrisztikus alapvetések tárgyalása egészen az apostoli korig, a *Didachéig* ment vissza. *Káposztássy Béla* (Apor Vilmos Katolikus Főis-

kola) *Eucharisztia a szír-palesztin hagyományban* című előadása az apostoli kor eucharisztiajának jellemzőit előzetesen a zsidó liturgikus keretek új jelleggel, változatos formákkal való felváltásában foglalta össze, majd a szír-palesztin hagyomány legrégebbi dokumentuma, a *Didaché* 9. és 10. fejezetének eucharisztikus imáit vizsgálta meg, rámutatva arra is, hogy kezdetben az eucharisztikus lakomában az agapé és az eucharisztia összetartozott, és Jézus alapító szándéka szerint történt az ünneplés. Az időben közeli Juszminosz *I. apológiáját* Nyirán János (Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola) mutatta be (*Az eucharisztikus összejövetel Juszminosz I. Apológiájában*), közép-pontba állítva az iratban említett két liturgikus összejövetelt, amelyek a beavató szentségek és a vasárnap korabeli liturgikus gyakorlatát világítják meg.

A 2. század utolsó harmadában működő Irenaeus felfogását Heidl György (Pécsi Tudományegyetem) előadása világította meg (*Irenaeus az eucharisztiairól*). Az előadó hangsúlyozta, hogy a lyoni püspöknek van eucharisztia-teológiája, amely szorosan kapcsolódik antropológiájához, mivel a testnek fontos szerep jut benne, a teremtestől a feltámadásig egyaránt, és ebben a folyamatban az eucharisztiaának kitüntetett

szerepe van: a teremtet világ célja, hogy eucharisztivá legyen.

Az alexandriai teológusok (Alexandriai Kelemen és Órigenész) vonatkozó nézeteit két előadás vizsgálta. Gyurkovics Miklós (Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola) *Krisztus teste és vére Alexandriai Kelemen teológiájában* című előadása elsősorban az alexandriai teológus *Paedagogusa Második beszédének* vonatkozó szöveg helyei alapján értelmezte Kelemen nézeteit, amelyből – az előadó megállapítása szerint – a 2. század keresztény teológiai rendszere is kiolvashatóvá válik. Az agapén az eucharisztia által a keresztények a mennyei táplálékból részesülnek, a kezdők Krisztus testéből, a haladók véréből. A már Nyirán János előadásában is említett „nyolcadik nap teológiája” jelen előadásban is fontos szerepet kapott: Alexandriai Kelemen felfogása szerint az agapé magának az úgynevezett nyolcadik napnak a megélése. Somos Róbert (Pécsi Tudományegyetem) Órigenész felfogásáról tartott előadása (*Órigenész az eucharisztiairól*) az első nagy rendszerező keresztény teológus, az alexandriai Órigenész tanításaiba engedett bepillantást, a teológiai értelemben vett eucharisztia irányából. Órigenész az eucharisztiaát erősen spiritualizálja (Alexandriai Philón allegorézise hatására is),

másrészt krisztianizálja is. Ahogy Somos Róbert hangsúlyozta, Órigenész ránk maradt munkásságában a hálaadás vonatkozásában sok – egymással hierarchikus viszonyban lévő – szöveg van, de kulcsszöveg alig. A téma szempontjából kulcsszövegnek tartott, a Mt 26–28-hoz és a Mt 11,11-hez írott órigenészi kommentárokat közelebből is értelmezte, hangsúlyozva az eucharishtiában jelenlévő pedagógiai célzatú isteni aktivitást is.

A nagy kappadokiai atyák felfogásáról szintén két előadás hangzott el. *Baán István* (Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola) Nazianzi Szent Gergely liturgiájáról beszélt (*Nazianzi Szent Gergely anaforája*), hangsúlyozva, hogy Aranyszájú Szent János és Nagy Szent Baszileiosz liturgiája mellett Gergelyé gyakorlatilag ismeretlen maradt: Konstantinápolyban nem maradt fenn, habár Gergely öt, konstantinápolyi teológiai beszédéhez nagyon közel áll. Előadása jó részében Baán István az anafora szerkezetét mutatta be, illetve utalt arra, hogy a liturgia során az anaforából a hívek ki vannak zárva, a pap pedig egyes szám első személyben imádkozik Krisztushoz. Ez a „szubjektivitás” lehetett az oka annak is, hogy a liturgia Alexandriában maradt fenn, melynek hagyományát a kopt egyház őrizte meg. *Győrök*

Tibor (Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar) a kappadokiai atya eucharisztia-tanítását mutatta be elsősorban a misztikus teológiájára tett hatása szempontjából (*Nüsszai Szent Gergely Eucharisztia-tanának néhány vonatkozása, különös tekintettel misztikus teológiájára*). Gergely sokoldalú (és sokféle műfajban íródott munkáiban megjelenő) szentségtológiájában a beavató szentségek kiszolgálása egységet alkot, elméleti megközelítése pedig az inkarnációs modellel alapul: az Igének már tulajdonában van a kenyér és a bor, a megtestesült Krisztus utolsó vacsorája pedig már megelőlegezi kereszthalálát, illetve a keresztséget. A nüsszai püspök eucharisztia iránti bensőséges szeretete pedig szövegeinek egy részében a lelkeségi teológia kontextusát is megteremti.

Aranyszájú Szent János református kutatója, *Hanula Gergely* (Pápai Református Teológiai Akadémia) előadásából (*Az „egy asztal” Aranyszájú János homiliáiban*) megtudtuk, hogy Aranyszájúnak nincs beavatási írása, az eucharishtiára vonatkozó tanításait szentírás-magyarázó prédikációiból ismerhetjük meg, amelyek mindig gyülekezeti kontextusban értelmezendők. Az eucharisztia szót is ritkán használja az eucharisztia megnevezésére; a szentség titok jellegét éppen a kimondhatatlan-

sággal összefüggésben álló sokféleséggel kívánja érzékeltetni. A prédikátor a titok mellett hangsúlyozza az Oltáriszentség egyetlen voltát is: a liturgia asztalán ugyanaz fekszik, mint az utolsó vacsora asztalán, és a hívő Krisztusban részesülve az egészben részesül (*János-homíliák*).

Orosz Atanáz (Miskolci Egyházmegye) *Az Eucharisztia Hitvalló Szent Maximosz Műsztagógiája tükrében* című előadásában a 7. század első fele nagy teológusának vonatkozó tanításait értelmezte. Maximosz (Areopagita Dénes hatását is mutató) műsztagógiájában az eucharisztia nem magánügy, hanem kozmikus liturgia, a világ igazi átalakításának eszköze, amelyhez ilyen módon eszkatológikus utalások sokasága is kapcsolódik. A szentáldozás annak a misztériumnak az átadása, amely Hitvalló Maximosz szerint az embert az átistenülés folyamatában Krisztus eleven ikonjává teheti.

Fehérvári Jákó (Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola) előadása – egyedülként a szimpozion programjában – a szerzetesség és keresztség, szerzetesség és eucharisztia kapcsolatát állította középpontba (*Beavató szentségek Szent Benedek Regulájában*). Benedek gondolkodásában a szerzetesrend az apostoli egyház örököse, a szerzetesség második keresztség, az eucharisztia pe-

dig a keresztség végső célja, amely a rendi gyakorlatban szentmise nélküli napi áldozásként is jelen van.

A további előadások időben már közelítettek a jelenhez. Hafenscher Károly (Evangélikus Hittudományi Akadémia) előadása (*Solus Christus – az Eucharisziára is érvényes reformátori alapelv*) Luther eucharisztikus nézeteit megvizsgálva abban látja a reformátor számára legfontosabb kérdést, hogy Krisztus rendelése szerint szolgáltatják-e ki; az előadás végső konklúziója pedig az volt, hogy a 17. század közepéig a lutheránusok és evangélikusok eucharisziáról való gondolkodása egységes volt. Urbán Evariszt (Szent László Görögkatolikus Gimnázium, Egészségügyi Szakgimnázium és Szakközépiskola) előadása a 20. század két nagy gondolkodójának (Jean Daniélou, Hans Urs von Balthasar) teológiai horizontjáról tekintett vissza Nüsszai Szent Gergely eucharisztia-tanára (*Nüsszai Szent Gergely Eucharisztia-tana mint a metapatrisztikus reflexió mozgatórugója Jean Daniélou és Hans Urs von Balthasar teológiai horizontjában*). Köztudomású, hogy a kappadoki atya gondolkodása mindkét teológus nézeteinek kialakításában nagy szerepet játszott, és az előadás éppen azt a kérdést állította középpontba – az új teológia (nouvelle théologie) kontextusába helyezve –,

hogy ennek hatására miként formálódhattak a két modern teológus nézetei.

A tanácskozás *Nacsinák Gergely András* (Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátus Magyarországi Orthodox Exarchátusa) előadásával nemcsak liturgikus, hanem művészettörténeti szempontokkal is gazdagodhatott (*Mennybolt az oltár fölött – római apszismozaikok liturgikus vonatkozásai [5–7. század]*). Az előadó a római Szent Cecília-templom mozaikképeit nem pusztán önmagukban próbálta meg értelmezni, hanem az őket körülvevő oltár és apszis kontextusában, hogy az ábrázolás összes alkotóeleme és részlete is értelmet nyerjen. Az általános vélekedéssel szemben, amely az eszkatológikus, apokaliptikus jelleget hangsúlyozta, Nacsinák az egység felé mutató liturgia fontosságát hangsúlyozta.

Az előadások többsége hangsúlyozta (különböző kontextusokban), hogy az eucharisztia mint Krisztus teste egyben az egyház teste is – aki Krisztus testéből részesül, az az egyház testéből is, ami felelősséget ró az emberre. Ezt a szinte minden felszólalásban megjelenő teológiai gondolatot és morális vonatkozást akár a gazdag tartalmú szimpozion összegezésének is tekinthetjük.

D. Tóth Judit

„Vállalni akarom a nehézségeket Krisztusért” – tanévnyitó a hittudományi főiskolán

„Amikor a tanév során szabadulni szeretnék a keresztem súlyától, inkább magamra veszem, átölelem azt – Krisztusért” mondta *Kocsis Fülöp* metropolita a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola tanévnyitó ünnepségén, melyet a Szent Kereszt felmagasztalásának napján, 2018. szeptember 14-én tartottak a nyíregyházi Szent Miklós-székesegyházban.

Az alkonyati istentiszteleten, mely egyben a hittudományi főiskola hatvankilencedik tanévnyitó ünnepe is volt, Kocsis Fülöp metropolita és Orosz Atanáz miskolci megyéspüspök is együtt imádkozott az intézmény oktatóival és diákjaival. A vecsernye végén az intézményi és állami ösztöndíjakat osztották ki, valamint két tanulmányi pályázat eredményét hirdették ki.

A főiskola rektora által vezetett szertartáson érsek atya mondott prédikációt, melyben összekapcsolta az aktuális ünnep középpontjában álló keresztet a tanév során vállalt és tapasztalt nehézségekkel. „Hosszú évek óta a Szent Kereszt ünnepével indul a tanév a főiskolán, de nem csak azért, mert minden tanteremben és díszteremben ott a kereszt a falon, s nem is csupán

azért, mert görögkatolikus egyházunk különösen tiszteli, vagy mert oly sokszor rajzoljuk magunkra a kereszt jelét” – kezdte gondolatait beszédében az egyházfő.

A keresztet az egyházi év alatt többször is kihelyezzük a templom közepére, hódolatunkat fejezzük ki előtte, megcsókoljuk, „pedig a kereszt fájdalmas dolog, Krisztus is kínszenvedéssel viselte el a kereszthalált”. Mi is szenvedünk a keresztünkötől, megszeretnénk szabadulni tőle, hordozásának csak akkor van értelme, ha valakiért felajánljuk. „Vállalni akarom a nehézségeket Krisztusért”. Mint Krisztus tette értünk.

Jó, hogy ezzel kezdődik a tanév: megerősítés egész esztendőre, tudatosít bennünket, hogy – a világ ellentétes szándékával szemben – nem dobhatjuk el a keresztet. S amikor úgy érezzük, hogy a tanulás és az év nehézségeire „rá vagyunk feszítve, akkor jusson eszünkbe az a másik Kereszt, mely az egész világ ékessége, erőssége és dicsősége” – mondta főpásztor.

A tanévet *Véghseő Tamás* rektor atya nyitotta meg.

A metropolita, *Orosz Atanáz* püspök, valamint a főiskola rektora adta át a pénzbeli támogatással is járó elismeréseket és ösztöndíjakat a támogatásban részesülő hallgatóknak, akiknek névsora az alábbiakban olvasható.

A 2020-as Eucharisztikus Világkongresszus előkészületeihez csatlakozva a főiskola által meghirdetett „Szent Eucharisztia a keleti egyházakban” című pályázat-sorozat második évében biblikum-patrológia-szentségtan témában beérkezett nyertes pályaművek írói:

I. Orosz István Mokiosz, az Istituto Patristicum Augustianum növendéke

II. Kisnémeth László Fülöp Szent Benedek rendi szerzetes, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola növendéke

III. Molnár Ádám, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola növendéke.

A 2018 januárjában meghirdetett „Két bazilita szerzetes egy családból: Dudás Miklós és Bertalan” című pályázatra beérkezett pályaművek értékelése alapján:

I. Polyák Rebeka kántor szakos és Bacsó Róbert levelező tagozatos katekéta szakos növendékek

II. Magyar Richárd, teológus szakos növendék

III. Pónitz József, levelező tagozatos katekéta szakos növendék.

Nemzeti Felsőoktatási Ösztöndíjban részesült:

Kiss Máté V. évfolyamos osztatlan teológus szakos hallgató.

Hodinka Antal Kiválósági Ösztöndíjban részesült:

Markos Adrienn Kitti III. évf. osztatlan hittanár-nevelőtanár szakos hallgató.

Szabó Jenő Ösztöndíjban részesült:

Agárdi Lajos Zsombor II. évf. osztatlan hittanár – nevelőtanár szakos hallgató,

Szabó Bella Erika II. évf. osztatlan hittanár – nevelőtanár szakos hallgató,

Szabó László I. évf. osztatlan hittanár-nevelőtanár szakos hallgató.

Illés József Ösztöndíjban részesült:

1. Varga Friderika IV. évf. osztatlan hittanár-nevelőtanár szakos hallgató,

2. Kovács József V. évf. osztatlan hittanár-nevelőtanár szakos hallgató.

Álmos Zoltán Ösztöndíjban részesült:

1. Bodnár Péter II. évf. osztatlan hittanár-nevelő tanár szakos hallgató,

2. Rézműves Norbert III. évf. osztatlan hittanár-nevelő tanár szakos hallgató,

3. Dalanics Rita III. évf. osztatlan hittanár-nevelőtanár szakos hallgató.

Petrassevich Nicefor Ösztöndíjban részesült:

1. Polyák Rebeka II. évf. kántor szakos hallgató,

2. Varga Gábor II. évf. kántor szakos hallgató.

honlap

„Megújulva – megmaradva” Egyházi könyvtárosok konferenciája Nyíregyházán

Megújulva – megmaradva. Tradíció és innováció a muzeális gyűjteményekben volt a címe az Egyházi Könyvtárak Egyesülése idei konferenciájának és közgyűlésének. 36 egyházi könyvtár több mint 80 munkatársa érkezett hazánkból és a határainkon túlról Nyíregyházára a 2018. június 25. és 27. között megtartott szakmai rendezvényre.

Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése 1994-ben alakult, felekezeti hovatartozástól független, ökumenikus szervezet. Az egyesülés célja az egyházi könyvtárak együttműködésének előmozdítása, a tapasztalatok kicserélése és a továbbképzés.

Ilyen továbbképzést szolgáltak a Szent Atanáz Görögkatolikus Hit tudományi Főiskola dísztermében elhangzott szakmai előadások is. Dr. Véghseő Tamás rektor úr köszöntőjét követően, a könyvtáros, könyvtárosság identitásváltozásairól hallhattunk előadásokat a szakma neves képviselőitől. A második nap délelőttjén a muzeális gyűjteményekkel szembeni modern kihívások gyakorlati megoldásait mutatták be az EKE tagkönyvtárainak szakemberei.

A nívós szakmai programok mellett – mint az már tradíció – a

vendégek megismerkedhettek egyházunk és térségünk kultúrtörténeti értékeivel is.

Megtekintették a Görögkatolikus Egyházművészeti Gyűjtemény kincseit, és látogatást tettek a főiskolánk könyvtárában, ahol a szakmai kérdések megbeszélése mellett a görögkatolikusság kéziratos és nyomtatott ritkaságaiból készült kiállítás is várta őket. A konferencia résztvevői bejárták a belvárost a „Nyíregyháza egyházai” címet viselő séta keretében. A belváros nevezetességeinek megtekintése mellett felkeresték az öt nagy felekezet templomát, ahol az egyházközségek lelkészei, levéltárosai, presbiterei ismertették meg a jelenlévőkkel egyházközségük, gyülekezetük és templomuk történetét.

A nagy művészi élmény mellett elmélyülésre is alkalmat adott a Szent Efrém Férfikar ökumenikus hangáhítata a Szent Miklós-székesegyházban. A hangversenyt megtisztelte jelenlétével *Szocska A. Ábel* püspök atya és *Kocsis Fülöp* érsek atya, aki egy ének erejéig közreműködőjévé is vált a hangversenynek.

Élménydús délutánt jelentett a „Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei templomtúra”, melynek keretében Máriapócs, Nyírbátor, Tákos és Csaroda országos, sőt világhírű templomait keresték fel a vendégek.

dr. Kührner Éva, főkönyvtáros

Kutatók Éjszakája 2018. szeptember 25.

A résztvevők összefoglalói

Nagy Edit: Károsító stressz – szorongás – stressz kezelési technikák

A stressz korunk egyik népbetegsége, jellemző módon urbanizációs jelenség, ami egy betegségsorozat elindítója lehet. A lényeg mostanában életünk minden területén a gyorsaság. Gyorsbűfé, gyorsvonat, gyors autók, repülőgépek, amelyekkel földrészeket szelhetünk át néhány óra alatt. Ömlik reánk a médiából az éhínség, a háború, katasztrófa, baleset, bűneset. Mi ez, ha nem a fogyasztói társadalom mesterséges manipulációja annak érdekében, hogy az emberek életterüket harctérnek s ne játszótérnek tekintsék? De ez a biztos módja annak, hogy megteremtsék azt az embert, aki félelemben s szorongásban éli életét. Pedig aki fél, az „félíg él”, hiszen nincs nagyobb támadás az életben az ember ellen, mint a félelem.

S persze nem kerülhetjük el a sokat szidott reklámok hatását sem. Megmondják, milyen a jó nő, milyen autóban utazik, milyen kozmetikumot használ, mit dolgozik, milyen ételt eszik, milyen bútorok között él, hol nyaral az, aki számít. Minden egy célt szolgál: a pénzköl-

tést. Igen ám, de a pénzt meg kell keresni, hogy tovább növelhessük igényeinket. De a pénzért dolgozni kell, még hozzá keményen s gyakran szabadságvágyunkat feladva. A humánszférában dolgozó emberek esetében legtöbbször monoton a munkavégzés, ami gyakran nélkülözi a sikerélményt; túlhajsolt, azaz pont az hiányzik belőle, amiért pedig a legtöbb altruista, többnyire „C” típusú személyiség a pályáját választotta, a megelégedettség érzése, dolgozzon akár alkalmazottként, akár középvezetőként, napjainkban használt kifejezéssel, menedzserként.

Így ezután stressz- és konfliktuskezelő, kiégést megelőző tréningjeinken számos esetben halljuk a neurotikus ember panaszát, idegileg kimerítő az adminisztráció, rengeteg az értelmetlen szabály, fásulttá tesz a bürokrácia, s végeredményben a kliensek egyre ingerültebb segítőkkel találkoznak, a valóságban szinte mindegy, hogy a vezetőről vagy a beosztottról van szó. Az alkotóképesség, munkaképesség csökkenését a modern társadalmakban nem a fizikai károsodások, fertőző megbetegedések okozzák, hanem a pszichés konfliktusmegoldó- készségek átmeneti vagy tartós kudarca miatt kialakuló szorongásos, depressziós állapotok, és ezek hosszú távú klinikai következmé-

nei. Ennek eredményeként megjelenik a stressz, az alvászavarok, a neurózis, majd a pszichoszomatikus betegségek, melyek elsősorban a munkaképes társadalmi rétegre jellemzőek. Természetesen ezek a tünetek főként azokban alakulnak ki, akiket genetikai adottságuk erre hajlamosít.

Ehhez társulhat még egy, tipikusan a menedzsereket érintő stressz – a kiszámíthatatlanság. A tipikus menedzser ugyanis állandóan aggódik amiatt, hogy elmulaszt, lemarad valami fontos eseményről és folyamatossá vált benne a megfelelni akarás állandósult vágya is.

A stressz Selye János kutatásai óta a jelenkor hétköznapijainak egyik központi problémájává vált. A jelenségről szinte mindenkinek saját élményszinten vannak tapasztalatai. A stressz és a stresszel való megküzdés a modernkor egyik nagy kihívása.

Schmercz István: Pszichológiai mérések

Ebben az évben az emberi képességek két területén történő méréseket mutattunk be: a gondolkodás és a figyelem vizsgálatát. A gondolkodáshoz Raven-típusú feladatokat használtunk. Ez egy perceptív, nem verbális eljárás a hajlékony intelligencia vizsgálatára. A figurális soro-

zatnak az üresen maradt mezőjébe tartozó alakzatot kell megtalálni a vízszintesen és függőlegesen elrendezett keresztező mintázatba. A megoldáshoz az kell, hogy két sornak, illetve két oszlopnak a rendezési elvét felismerve, a két elv összehangolásával keressük meg a helyes választ. Ez egy komplex logikai művelet, mivel megkívánja a szabályosság, a rendezési elvek felismerését, és az egységeknek, és mint sorok illetve oszlopok lehetséges tagjainak a mérlegelését igényli. Ezeknél a műveleteknél figyelembe kell venni az ábrák soralkotásánál a növekedést, a csökkenést, a forgatást, a dichotómiát, az összevonást és a kivétel képzést is. Az eljárás a pedagógusi unkában fontos összetett információkon alapuló következtetés képességét méri, azt, hogy a személy mennyire képes átlátni az ingereket és megtalálni közöttük az összefüggéseket. Így ez az általános intelligencia lényege, amely független az ismeretektől, a memóriában rögzített tudástartalomtól.

A másik terület a figyelem vizsgálata volt. A figyelem egy kognitív pszichés állapot, mely a megismerési folyamatok hátterét alkotva a tanulás eredményességét is befolyásolja. Lényege az ingerszelekció. A környezeti történésekből a figyelmi szűrő segítségével emeljük ki a számunkra releváns mozzanatokat és

szervezzük meg az ingerekre adott válaszreakcióinkat, mellőzve az irreleváns ingereket. A szándékos figyelem az akarattal szabályozható: az ingerszelekció a személyiség célkitűzéseinek megfelelően zajlik. A vizsgálat során a figyelem disztributivitását mértük, ami arra vonatkozik, hogy milyen mértékben vagyunk képesek megosztani figyelmünket különböző feladatok között anélkül, hogy teljesítményünk jelentősen csökkenne. Előbb meg kell határoznunk, hogy a különböző mentális folyamatok milyen figyelmi erőforrásokat igényelnek, majd a rendelkezésünkre álló erőforrásokat optimálisan kell megosztanunk, például az észlelési, a válaszkidolgozási és más feldolgozási folyamatok között. Ez a pedagógus részéről az órai történések szervezésének lényeges mentális alapja.

A vizsgálatokon a hittanár szakos hallgatók és papnövendékek is részt vettek.

Inántsy-Pap Ágnes: Görögkatolikus nevelők a 20. században

Előadásomban a magyarországi államszocializmus ideje alatt megvalósuló egyházi oktatás-nevelés keretein belül működő iskola-kápolna manifeszt és látens funkcióit mutatom be.

Két irányba indult el a vizsgálata. Céлом egyrészt az volt, hogy megvizsgáljam a diktatúra éve alatt létrejövő és még ma is működő görögkatolikus fenntartású hodászi cigány „iskola-kápolnát”, mint olyan oktatási színteret, ahol a szakrális és a közösségi tér kényszerű egybeolvadása által egy egészen speciális „iskolai klíma” alakult ki. Feltételezésem szerint egy olyan nevelési intézményhálózat alakult ott ki, amely az árokparton indult, egy olyan tanteremben folytatódott, ami kápolnaként is funkcionált, később népfőiskola lett itt, majd a 90-es évekre egy komplex akkreditált felnőttképzési rendszer alakult ki. Másrészt Alexandriai Kelemen nyomán megvizsgáltam a pap pedagógus hármas szerepkörének – oktató, nevelő, buzdító – dominanciáját az egyes felzárkóztató tevékenységekben. Munkám első részében a hodászi „iskola-kápolna” létrejöttének történelmi hátterét vizsgáltam meg, majd azt a szociokulturális környezetet mutattam be, amely színteret adott a cigány kápolna létrejöttének. Ezt követi a korabeli görögkatolikus nevelési elvek bemutatása, Sója Miklós, mint pap pedagógus szerepének értelmezése, végül a kápolna látens funkcióját egy négydimenziós vizsgálaton keresztül értelmeztem.

Első díj a helytörténeti pályázaton

Főiskolánk főkönyvtárosa, *dr. Kührner Éva* első díjat nyert a megyei helytörténeti pályázaton. A beérkezett 15 pályamunka értékelésére és az ünnepélyes díjkiosztásra 2018. szeptember 27-én került sor a XXV. Szabolcs-Szatmár-Beregi Nemzetközi Levéltári Napokon.

A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, a Jósza András Múzeum, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület, valamint a Nyíregyházi Egyetem Történettudományi és Filozófia Intézetének Történettudományi Intézet Tanszéke által meghirdetett pályázat a „Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és történelmi vármegyéi (Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Ung) múltjának történetéből” címet viselte.

2018-ban előszeretettel fogadtak a – centenáriumra való tekintettel – az első világháborúhoz kapcsolódó témákat. Főkönyvtárosunk is egy ilyen témájú, eddig még nem publikált dolgozattal pályázott, melynek címe, „Osztrák gyermekek megyénkben 1918 nyarán” volt. A pályamunka a IV. Károly király és Zita királyné nevével fémjelzett gyermeküdtetési akció történetét

dolgozta fel levéltári dokumentumok alapján. A 75.000 osztrák és 8.400 magyar gyermeket megmozgató csereüdültetés nagy áldozatot és együttműködést követelt a háborúban sokat szenvedett lakosságtól. Célja pedig nem más volt, mint a hátország nélkülözései miatt legyengült gyermekek felerősítése és feltáplálása. Szabolcs vármegye 23 települését érintette ez az uralkodói kezdeményezés. A többnyire családoknál elhelyezett közel 3.000 gyermekkel és kísérőikkel jócskán kivette részét megyénk és a megyeszékhely is a vendéglátásból. Az akció sikeresnek bizonyult, és ebben része volt a görögkatolikus családoknak és lelkészeiknek is, pl. *Ivancsó Jenő* nyírgyulaji tanítónak, aki a források tanúsága szerint egy himnuszt írt a királyról és a hazáról a gyermekek búcsúünnepségére.

Aki érdeklődik a részletek iránt, megismerhetik a levéltár www.szabarchiv.hu oldalán.

Kührner Éva

A Szent Eucharisztia a keleti egyházakban III.

A pályázatsorozat tematikája évekre lebontva:

2016-2017: történelem-liturgia-történet

2017-2018: bibliikum – patológia – szentségtan

2018-2019: morális – pasztorális – kánonjog

2019-2020: liturgika – lelkiségi teológia

Formai követelmények:

- terjedelem: 30 ezer – 50 ezer leütés között

- A/4-es lapra nyomtatva egy példányban, valamint elektronikus formában CD-re írva Word-formátumban

- a tudományos műveknél szakos szakirodalom és metodológia alkalmazása.

Elbírálás:

A pályaművek elbírálását a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola és más teológiai főiskolák professzoraiból összeállított szakmai zsűri végzi.

Kapcsolattartó:

Dr. Ivancsó István, ivancsoi@szentatanaz.hu

Leadási határidő:

minden év április 15-e.

Díjazás: évenkénti elbírálás alapján

I. díj – 100 ezer forint

II. díj – 60 ezer forint

III. díj – 40 ezer forint

A zsűri döntése alapján a legjobb pályaműveket publikálni fogjuk.

Leadási postacím:

Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 4400 Bethlen G. u. 13–19.

A pályázat jelíges. A pályaművet név nélkül, jelíggel ellátva kell beküldeni. A személyes adatokat lezárt borítékban kérjük elhelyezni a pályázati csomagban.

Főiskolai honlap

A pályázat koordinálója:

dr. Ivancsó István 42/597-605.

főiskolai honlap

Főiskolánk aggregációs szerződésének meghosszabbítása

Bazilita pályázat III.

Egy felajánló pályázatot hirdet
Dudás Miklós püspök (1939–1972)
püspöki tevékenysége. A szabadságból az elnyomatásba

Egy felajánló pályázatot hirdet a „Dudás Miklós püspök (1939–1972) püspöki tevékenysége. A szabadságból az elnyomatásba” címmel, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola összes hallgatója (teológus, hittanár, kántor, levezős), valamint a görögkatolikus középiskolás diákok számára.

A pályaművek leadásának végső időpontja: 2019. június 15.

A dolgozatokat tudományos igényességgel kell elkészíteni, és ki nyomtatva, egy példányban kell beküldeni a Hittudományi Főiskola Tanulmányi Osztályára.

A pályaműveket szakmai zsűri fogja elbírálni.

Az eredményhirdetés a tanévzárón történik.

A pályaművek díjazása:

I. díj: 100.000,- Ft

II. díj: 60.000,- Ft

III. díj: 40.000,- Ft.

A Katolikus Nevelés Kongregációja 2018. szeptember 27-én kelt dekrétumával újabb ötéves ciklusra megújította főiskolánk és a Pápai Keleti Intézet közötti aggregációs szerződést. A dekrétum kiadását *Massimo Pampaloni* atya, a Pápai Keleti Intézet rektorhelyettesének hivatalos látogatása előzte meg, melynek során megvizsgálta, hogy intézményünk teljesíti-e az aggregáció feltételeit. P. Pampaloni jelentése alapján, valamint a mellékelt dokumentáció vizsgálata után döntött a Kongregáció az aggregáció megújítása mellett.

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola 1995-ben lett a Pápai Keleti Intézet affiliált, majd 2006-ban aggregált intézménye. Az affiliáció a baccalaureátusi diploma kiadására, az aggregáció pedig az erre épülő licencia-képzés lebonyolítására jogosítja fel főiskolánkat. Intézményünk ezzel a háromlépcsős (baccalaureátus, licencia, doktorátus) katolikus felsőoktatási képzési rendszer első két fokozatát biztosítja hallgatóinak. A kelet- és közép-európai régióban

egyedülálló módon a főiskolánk által szervezett licencia képzési programja a keleti teológia és a keleti szent tudományok ismereteit rendszerezi.

főiskolai honlap

Doktorandusz konferencia

A Doktoranduszok Országos Szövetségének Hittudományi Osztálya folytatva a korábbi hagyományt, idén is meghirdeti nemzeti közti szimpóziumát, mely immár kilencedik a sorban. A Fiatal Kutatók és Doktoranduszok IX. Nemzetközi Teológuskonferenciája 2019. március 1–3. közt várja résztvevőit Nyíregyházán, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán.

Konferenciánkra várjuk a doktori képzésben résztvevők jelentkezését, akik teológiai PhD-tanulmányokat folytatnak, vagy doktori értekezésük érinti a hit-, illetve a vallástudományok területét. Emellett a szimpózium nyitott azon mesterszakos hallgatók előtt egyaránt, akik kutatási témája kapcsolódik az előbbi diszciplínákhoz.

A Doktoranduszok Országos Szövetségének Hittudományi Osztálya a határainkon túlról érkező előadókat is szeretettel várja. A korábbi évek hagyományait folytatva szeretnénk ökumenikus elkötele-

zettségünket is kifejezni, így bátorítjuk valamennyi felekezet és vallás PhD-hallgatóját a jelentkezésre!

Az idei akadémiai évben a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola ad helyet rendezvényünknek. A konferencia szervezői számos olyan programmal készülnek a hétvége folyamán a magyar teológiai tudományos élet hallgatói és kutatói közönsége számára, melyek nem csupán a szakmai diszkusszió számára nyújtanak kiváló talajt, de vendégeink egyaránt megismerhetik a város kulturális értékeit és a görögkatolikus egyház gazdag örökségét.

Jelentkezési határidő: 2018. december 9.

A jelentkezés feltétele egy maximum 500 szó terjedelmű absztrakt leadása magyar és angol nyelven. A szerzők feladata felkérni egy, a tudományterületen PhD fokozattal rendelkező személyt, aki a beküldött összefoglalót támogató nyilatkozattal látja el.

A konferencia előadásainak nyelve magyar, német vagy angol.

Az egyes referátumok hossza 20 perc, melyet rövid vita követ.

Az elhangzott előadások írott változatát az eddigi hagyományokhoz híven tanulmánykötetben adjuk közre.

főiskolai honlap

Határtalan tudomány

A Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Pedagógiai és Pszichológiai Központja idén is konferencia szervezésével ünnepelte a *Magyar Tudomány Napját*, melyre november 13-án került a főiskola Szent Péter termében.

A rendezvény résztvevőit *dr. Véghseő Tamás*, a főiskola rektora, egyben a konferencia fővédnöke köszöntötte. Felidézte, hogy milyen hosszú utat járt be ez a kezdeményezés a Magyar Tudós Társaság gondolatától a Magyar Tudományos Akadémia programsorozatának elindulásáig. A rektor úr emellett kiemelte azt is, hogy most már olyan tudományágak is képviseltetik magukat, melyeknek korábban a létezéséről sem tudtak. Ennek szellemében alakult ki a mostani jelmondat is: „Határtalan tudomány”, hiszen nemcsak a földrajzi korlátok sem misülnek meg a tudomány előtt, hanem a tudományos érdeklődés határai is. Ezt követően *dr. Nagy Edit*, a Pedagógiai és Pszichológiai Központ vezetője mondta el nyitógondolatait, emlékeztetve a jelenlévőket arra, hogy a cél az indulásban rejlik, és a határok átlépésének útján teljesedik ki.

A konferencia vendégelőadója, *dr. habil. Pék Győző*, „Vallás és viselkedés” címmel tartotta meg

plenáris előadását, melyben a világi elvárásokat hasonlította össze a vallás által nyújtott biztonsággal. Az életkori sajátosságok bemutatásával és különböző gondolkodók elméleteinek ismertetésével jutott el a bio-pszicho-szocio-spirituális modellhez, amely a cselekvő embert mutatja be, akit a pszichológia már nem tud leírni. A vallásban ott van a biztonság, ami nincs kiteve társadalmi változásoknak.

A tudományos tanácskozás ezt követően két szekcióban folytatódott. A *Multidiszciplináris tudományok* szekciójának előadói különböző tudományterületekről hozott témákat ismertettek *dr. Schmercz István* moderálásával. *Dr. Csajbók Zoltán Ernő* a bipoláris információk mértékét ismertette a közelítő terekben, ezen belül részletesen kitért az I-es típusú bipolaritás jellemzőire, valamint a II-es és III-as típusú bipolaritásra. Előadásában felhívta a figyelmet arra, hogy az egészségügyben nagy jelentősége van ennek az eljárásnak, hiszen így ki tudják szűrni egyes betegségek jelenlétét, vagy elterjedésének lehetőségét. *Dr. Dráviczki Sándor* a nyíregyházi református tanítónőképzés 20 éves történetét mutatta be. A Kálvineumot 90 éves évfordulója alkalmából a tanárok, a diákok, az oktatás és a nevelés szemszögéből objektív módon, statisztikai adatokkal, illetve

szubjektív módon, személyes kötődés kapcsán ismertette. *Krasznai Brigitta* a parlagfű káros hatásaira figyelmeztetett. Részletesen bemutatta elterjedésének történetét, milyen távolságra (650 km) és milyen magasságra (3 km) képes a szél a pollenszemeket eljuttatni. Egyetlen növény egy milliárd pollenszemet hoz létre, minden növénynek különböző pollenje van, melyeket a kutatók pollencsapdákkal vizsgálnak. A pollenszemekre szerves, allergizáló gombaspórák tapadnak, hiszen a pollen felszíne tagolt. Végül hasznos tanácsokkal látta el az érdeklődőket. *Dr. Nagy Andrea* a családot, mint a társadalom alapegységét vizsgálta az emberi jogok szemszögéből, kiemelve azt, hogy olyan védendő értékről van szó, melyet tiszteletben kell tartani. Részletesen beszélt a magánautonómia fontosságára, a nemzetiségi jogról, a szabadságról és az elidegeníthetlenségről. A szekció utolsó előadója, *dr. Nagy Edit* a károsító stressz-szorongásról és a pszichoszomatikus betegségek hajlamosító tényezőiről beszélt. Két új fogalomra is kitért a biológiai, pszichológiai, gyermek személyiséget befolyásoló, valamint szociokulturális szempontokat figyelembe véve: a „padlóbaragadás” és „plafonbaragadás” jelenségére. Az előadó kiemelte, hogy egy új tudományterület is kialakult, mely a

pszichoneuro-immunológiai zavarok vizsgálatára hivatott.

A *másik szekcióban* a teológia és a hozzá kapcsolódó tudományterületek kaptak főszerepet, az értekezést *dr. Gyurkovics Miklós* vezette. *Földvári Katalin* a máriapócsi kegykép fogadalmi tárgyainak történetébe nyújtott bepillantást a kegytemplom 1918-as leltárjának segítségével. Az első világháború idejéből fennmaradt szöveg érdekessége, hogy fényt derít egy eddig ismeretlen bűntényre. *Gáncz Endre* előadásának címében egy provokatív kérdést tett fel: Mk 6,7-32: „Keresztelő János és/vagy Jézus?” A kérdés megválaszolásához négy, Márk evangéliumából vett szövegrészlet elemzésén keresztül mutatta be, hogyan tekinthető Keresztelő János halála Jézus előképének. *Inántsy Pap Ágnes* „Katolikus iskolák a szekularizálódó Európában” címmel azokra a problémákra világított rá, amelyekkel ezeknek iskoláknak szembesülniük kellett a vizsgált időszakban. Az előadó számos tényező megfigyelésével, elemzésével vizsgálta, hogy milyen kihívásokat okoz a katolikus oktatási intézmények számára például a migráns tanulók számának növekedése vagy a multikulturális oktatás megjelenése. *Dr. Ivancsó István* a Nemzetközi Eucharisztikus Világkongresszus kapcsán – melyet 2020-ban Buda-

pesten rendeznek meg –, az Eucharisztia ünneplésének kialakulását mutatta be az őskeresztény időktől a mai napig. Az Eucharisztia keresztény életünk forrása, a megjelenítő erő, mely ma is ugyanaz, hiszen ezért az óráért jött az Úr, a jelenbe hozza az üdvözítő eseményeket. Az Ige és a kenyér egyet alkot, melyben Jézus önmagát ajándékozza nekünk, ezáltal krisztushordozókká válunk. De nemcsak mi vesszük magunkhoz Krisztust, hanem ő is magához vesz bennünket. A következő előadó, *dr. Kührner Éva*, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola könyvtárának vezetője egy olyan projekt munkálataiba nyújtott bepillantást, melynek célja a görögkatolikus periodikák digitális elérhetőségének biztosítása. A főiskola könyvtára a Matarka weboldalához csatlakozva digitalizálja a Magyarországon kiadott, magyar nyelvű illetve a külföldön megjelent vagy külföldi szerzők tollából származó görögkatolikus vonatkozású sajtótermékeket, elősegítve ezzel a kapcsolódó témák kutatóinak munkáját. *Dr. Kruppa Tamás* előadása a teológia területére vezette vissza a hallgatóságot: a teremtményi szabadság teológiai jelentőségét ismertette a 30 éve elhunyt Hans Urs von Balthasar szemléletében. Az előadás a következő kérdéseket járta körül: miben áll az ember Istenhez való

hasonlatossága? Mihez kezd az ember, ha ráébred a létére? Ha létezik abszolút szabadság, Isten megoszthatja-e az emberrel ezt? A teológiai szekciót *dr. Gyurkovics Miklós* előadása zárta Társadalmi kötelezettség és őskeresztény misztika címmel, melyben egy olyan levelet ismertett, melynek sem a keletkezési idejét és helyét, sem íróját nem ismerjük. Címe: Levél Diognétoszhoz. A szöveg a keresztények társadalmi szerepkörét ábrázolja. Az előadó az elemzés során a levelet párhuzamba állította Alexandriai Philón Mózes életével kapcsolatos vélekedéseivel. A rendezvényt agapé zárta, mely során kötetlen beszélgetés keretében folytatódott az előadások során felmerült kérdések megvitatása.

A „Határtalan tudomány” című konferencia előadásait az érdeklődők írott formában is kézbe vehetik majd a Pedagógiai és Pszichológiai Központ kiadványai című sorozat második köteteként.

Földvári Katalin

XII. Nyíregyházi Doktorandusz Konferencia

A Nyíregyházi Egyetem, a Debreceni Egyetem Egészségügyi Kara és a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola minden évben lehetőséget biztosít doktori tanulmányokat folytató munka-

társainak arra, hogy bemutassák aktuális kutatási eredményeiket. A tudományos fórumnak idén a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola adott otthont november 27-én.

A résztvevőket először *Verdes Miklós*, a főiskola oktatója és a rendezvény szervezője, majd *dr. Kiss János*, a Debreceni Egyetem Egészségügyi Karának tudományos dékánhelyettese köszöntötte. A megnyitó után az előadók két szekcióban mutatták be kutatásaik eddigi eredményeit.

A Társadalomtudományi Szekciót *dr. Nagy Edit*, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Pedagógiai és Pszichológiai Központjának vezetője moderálta. A hallgatóság elsőként *Fucskó Mónika* kutatásába nyerhetett bepillantást, aki az értelmileg és halmozottan sérült felnőttek életminőségét, önálló életvitelét vizsgálta nyíregyházi szociális intézményekben. Ezt követően *Decmann Bertalan* egy igencsak aktuális kérdést járt körbe: vizsgálatában arra kereste a választ kis elemszámú minta segítségével, hogy miért és miként jönnek a menekültek Magyarországra, milyenek itt az életkörülményeik, hogyan boldogulnak egy idegen országban és mik a terveik a jövőre nézve. A szekció folytatásában *Inántsý-Pap Ágnes* doktori értekezésének egyik

részletét tárta az érdeklődők elé. Előadásában ismertette, hogy a görögkatolikus fenntartású iskolákba járó gyermekek szüleiben milyen félelmek fogalmazódtak meg az oktatási intézmény kiválasztása során, illetve akkor, amikor egy állami fenntartású iskola egyházi vezetés alá került. *Szabó Dóra* ezt követően a migráció és beilleszkedés problémaköréhez tért vissza. A kutató az anyaország és a befogadó ország kultúrája közti hasonlóság illetve különbözőség szerepét vizsgálta a befogadó társadalomban való integráció folyamatában. A társadalomtudományi értekezés zárásaként *dr. Nagy Edit* szólalt fel, aki a segítő identitás problematikáját járta körül.

Az Interdiszciplináris szekcióban *dr. Kiss János* elnökletével elsőként *Barth Anita* mutatta be, hogy milyen eredményekre jutott kutatása során, melyben a transzplantációval kapcsolatos ismereteket vizsgálta regionális szinten. Ezt követően *Gánicz Endre* Márk evangéliumának struktúráját vázolta fel, részletesebben kitérve a szendvics szerkezetű szövegekre. *Gebriné Éles Krisztina* előadása már egy másik területre kalauzolta a hallgatóságot, akik a szülésznők munkaérték struktúrájába nyerhettek betekintést, illetve megtudhatták, hogy az iskolai végzettségnek és életkor szerinti meg-

oszlásnak milyen szerepe van ebben. *Veres Zoltán* boldog Gojdics Péter Pál eperjesi püspök sorsán keresztül ismertette, milyen történelmi helyzetben küzdött hitéért Csehszlovákiában a görögkatolikus egyház. A szekció utolsó előadója, *Verdes Miklós* egy olyan szellemi-pedagógiai műhelyt mutatott be, amely az 1945 utáni szovjet mintákra épülő marxista pedagógiában nem-marxista alapokon működött.

A tanácskozást agapé zárta, ahol lehetőség volt az előadások során felmerülő kérdések kötetlen megvitatására. A konferencián elhangzott előadásokat az érdeklődők kötet formájában is kézbe vehetik majd.

Földvári Katalin

Papi önarcképcsarnokunk

Szabó Mihály

Amit magamról, családomról és a volt vagy jelenlegi egyházközségről írok, azok nem teljesen egyediek. Nekem azok. A személyekhez vagy eseményekhez kapcsolódó érzések miatt. A személyek és események nemcsak 40 évvel ezelőtt, hanem ma is segítenek hivatástudatomban, a papi hivatás fontosságában és az ebből származó örömben. Hiszem, hogy a következő példákkal Isten segített a hivatásomban élni. Ennyi idő alatt sok olyan görögkatolikussal találkoztam, akik példaadóan éltek királyi papságukat.

A szemináriumi felvételiéről az az emlékem maradt meg nagyon elevenen, hogy az általános intelligencia területéről *dr. Mosolygó Marcell* spirituális atya megkérdezte: Mi Honolulu fővárosa? Ezután a vizsgadrukk tovább nőtt, így a könnyebb kérdéseken is hosszabban kellett gondolkodnom.

A szemináriumi évekről, hála Istennek még ma is sok emlék él bennem elevenen. Most ezek közül kettő.

Amikor harmadév után a hivatás tisztázása és a francia munkáspapok élete utáni érdeklődés céljából kértem a lehetőséget (*dr. Timkó Imre* püspök atyától), hogy csak vizsgázni kelljen bemenni, akkor erre először ő lehetőséget adott. Ezt fél év után visszavonta és megkérdezte: mi van akkor, ha nem veszek vissza? Én a szóbeli válasz helyett elkönnyeztem magam. Így a válasz az volt: szeptembertől visszajöhetsz.

A mai kispapokéhoz képest a mi életünk nem volt olyan változatos (ha csaknem a főduktor által összeállított ki-kivel sétál rendjére gondolok), de mégsem tartottuk szükséges rossznak a szemináriumi éveket.

A másik élményem az egyik máriapócsi szolgálathoz kapcsolódik. Amikor a kegyképhez voltam beosztva, egyszercsak azt vettem észre, hogy piros a kis törülköző. Amikor már majdnem csodát kiáltottam, bevillant, hogy az előző hívek közül az egyiknek nagyon rúzsos volt az ajka.

Nagyon sajnálhattuk, hogy tanáraink akkor nem jutottak hozzá megfelelő bizánci liturgikus ismeretet adó tananyaghoz.

A szentelés előtt (1976) az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője megtisztelt bennünket egy beszélgetés erejéig, s ekkor elhangzott az a mondat, hogy nekünk közösen kell harcolnunk a szocializmus érdekében a kapitalizmus

ellen. Egyik évfolyamtársam kérdése után – és kinek a kezében lesz a fegyver – egy ideig kétséges volt a szentelésünk. Ismereteim szerint a helyzetre jellemző volt, hogy két-két hétig voltam nyíradonyi illetve kisvárdai káplán. Ezután következett budapesti Fő utcai parókia.

Közben már megvolt az esküvőnk. Feleségem Gajdics Katalin. Iskolai végzettsége szerint programozó matematikus. Ezután szerezte meg a közgazdasági érettségit, majd a mérlegképes könyvelői szakvizsgát, hogy vidéken is tudjon munkát találni. Hivatásom minőségi megélésében sokat segítettek az ő meglátásai. A nyolcadik költözés után, látva a sok doboz könyvet, sem reklamált a vásárlásuk miatt. Mindez a család megélhetését módosította. A nyugdíjhoz közeledve ez már más kérdés lett. Már csak nagyon jó könyvet szabad megvenni. Gyermekeink: Máté, Viktória és Zsuzsanna.

A Fő utcai templomban illetve parókián eltöltött három év – parókusom *dr. Bacsóka Pál* és a hívek jóvoltából – csak kellemes emléket hagyott. A bizalom, amit ott kaptam, kaptunk, elkísért még arra az időszakra is, amikor „Pali bácsi” máriapócsi parókus volt, és az ifjúsági búcsúra megérkezve közölte: az egyik csoportnak te fogsz beszélni az önismeret fontosságáról. Hála Istennek eszünkbe sem jutott méltatlankodni, hogy egy 6 x 5 méteres szoba lesz egyszerre a hálószoba (szekrénnel elválasztva a vendégszobától) ebédlő és fürdő egy mosdókagylóval. Nagy kihívást jelentett – mondanák a mai fiatalok – arra nézve, hogyan éneklek a liturgiát, és hogyan készülök a prédikációra, amikor vagy *dr. Keresztes Szilárd* (akkor segédpüspök) vagy egy operaénekes lesz a kántor.

Zemplénagárd következett, ahol akkor (1979) vecsernyén voltak annyian, mint most liturgián. A vecsernyén 4–5 férfi is volt. Megtanulták az előszenteltek liturgiáját. A kántor (Takács Gyula) egyik ismertetőjegye volt, hogy a Miatyánkot – megállás nélkül – soronként váltva eltudta énekelni a nyolc hangon. A Hiszekegyet – soronként felváltva – énekelték a férfiak és a nők. Már itt megemlíteném azt az Istentől kapott ajándékot, hogy egyetlen szolgálati helyünkől sem kellett eljönni. Ha szükségét láttuk, akkor mi kértük magunkat. A hívek kedvességére egy jellemző a sok közül. Eljövetelünk előtti napokban kértem az egyik görögkatolikus feleség református férjét – akinek lovas fogata volt –, hogy vigye már el a parókia udvarán lévő szemetet. Válasza: ha marad, akkor elviszem, ha nem marad, akkor vigye magával.

Nagyhalász következett 1983-ban. Itt is hamar szembesültünk Isten gondviselésével. Az egy tantermes iskola-kápolna államosítva lett, bár tanítás akkor már nem volt benne. A parókiához tartozó telek egy részének felajánlásá-

val (cserébe) mentem a tanácsitkárhoz. Akkor derült ki, hogy az államosítást mindenki biztosra vette, de nem lett felvezetve a jegyzőkönyv. Később mondták halkán: a jegyzőkönyv darabjait elvitte a kanális. Az államosítást utólag is meg lehetett volna oldani, de ettől a falu vezetősége eltekintett. Ibrányban (a filiában) ekkor épült egy kis templom, haranggal együtt 700.000.- forintból. Itt is úgy történt, mint más helyeken. A férfiak dolgoztak, az asszonyok főztek. Ekkor nehéz volt téglához jutni, de itt is jött a Gondviselés. A téglagyár helyettese épp ekkor volt olyan lelkiállapotban, hogy az egyházat a sorban előre vette. Papírra nem való szavakat kapott érte a kocsmában. A templom elődje egy használaton kívüli római katolikus templom, ami már menta raktár is volt. Ebben a templomban hasított fából készült lócán ültek a hívek, de még hétköznapi is énekes liturgia volt.

Levelek következett 1992-ben. Úgy terveztük, hogy innen megyünk nyugdíjba. Már egy új templom építésén kezdtünk gondolkodni. A sógorom (Gajdics György) már elvégeztette a fal szilárdsági vizsgálatát, ami már akkor rosszabb volt, mint egy most vetett vályog szilárdsága. A műemlék hivatal viszont görcsösen ragaszkodott a templom megmaradásához, mert véleményük szerint azért értékes a templom, mert semmi sem szabályos benne. A papot tisztelő és segítő szándékú híveket találtunk itt is. Ha kaptunk 10 láda almát, akkor még megkérdezték: elég lesz-e. Nem az én érdemem volt, de itt már ekkor is órarendben volt a hittanóra. Itt még nem volt gond a férfiak vallásosságával. Néhány fiatal, aki akkor volt sorkatona, nem tudta rólam elképzelni, hogy belőlem tábori lelkész lesz.

Így következett 1994-ben Veszprém, Várpalota és Szentkirályszabadja, mint a három laktanya, és a környéken lakó görögkatolikusok lelkipásztori szolgálata. Nem sok év telt el a 12-ből és a Kossuth rádión közvetített liturgia után így konferáltak bennünket: énekel az egyházközség énekkara, vezényel König Károly kántor. Ebből csak annyi volt a valóság akkor, hogy nagyon szépen énekeltek. A katonaságnál eltöltött 12 évről azt írhatom, hogy jó időben voltunk jó helyen. Olyan parancsnokok voltak a három laktanyában, aki segítették a munkámat, ekkor különösen a sorkatonákkal való foglalkozásban. Szívesen ideírnám mindegyik nevét. Fontos része volt életünknek a kétszer fél éves külszolgálati idő, ami itthon a családnak is sajátos próbát jelentett. Nekem természetesen mást jelentett a szétlőtt templomok látványa, mint a többi katonának. Például annak az ortodox templomnak a látványa, amit tatározáskor ért a háború, és évekkel később is látható volt az elüszkösödött képállvány. A másik oldalon a 170 gyermek, és 18 pedagógus nevét őrző

emlékmű. A felgyújtott ferences templom egyetlen maradványa, a kereszt korpusz része.

Isten gondviselő szeretetének tartom azt, ami egy Nyírgyulajból származó – akkor már nyugdíjas – katona megtéréséről szól. A fia is katona volt. Odaköltözésünk után a fia többször említette: apám görögkatolikus tábori lelkész érkezett a laktanyába, nem gondolod-e, hogy meg kellene térned. Ezután következett az életgyónás, és ezután minden vasárnap együtt ünnepeltük a liturgiát. Vajon nem ezért a katonáért kellett Veszprémbe görögkatolikus tábori lelkésznek kerülnie? Lehet, hogy helyesebb a mondat: Nem érte is? Vagy az Újfehértóról idekerült parancsnokért, akinek 20 éves lányát kereszteltem. Még ma is elevenen él bennem az emlék, amikor a keresztelés végén apa és lánya egymás nyakába borultak, és az örömkönnyekeket nem tudták visszatartani. Meghatározó emlék a veszprémi görögkatolikusoknak is a három év előkészületi év, amit a felvételt nyert kispapok itt töltöttek. Ahogyan ismerem őket, a többségre még ma is jellemző az akkori lelkiismeretességük.

Tímár következett 2006-tól 2008-ig. Itt is a szertartásukhoz ragaszkodó híveket találtunk. Humorosan szoktam megfogalmazni aényt. Odaérkezésünkkor hét hetven év körüli idős ember segített lepakolni. Két év múlva 30-an segítettek (gyerekekkel együtt) az elköltözésnél. Mint mindegyik helyen itt is volt egy lelkes ministráns csapat. Van közöttük, akik ma már az egyházközségük képviselő testületének tagja. Házszenelésnél itt akkor sértődtek meg, ha figyelmetlenségéből kimaradtak a látogatásból. A szentsírnál való imádkozáshoz a gyermekek is feliratkoztak. A hétköznapra eső ünnepeknél szép hagyomány volt, hogy tanítás előtt az iskolakápolnában több gyerek részt vett a liturgián.

Érdi költözésünknel 2008-ban a Rózsák terei cserkészcsapat tagjai és egy érdi református férfi (Nagy István) segített, a felesége görögkatolikus. Nem tűnt biztató kezdésnek, de remélem az elköltözést már itt is többen segítenék. Itt a parókia vásárlása sok időt vett igénybe, míg 138 közül megtaláltuk azt a lakást, amiben kialakításra került a 40 ülőhelyre alkalmas kápolna. Hétköznapokon és hétköznapra eső ünnepeken itt végezzük a liturgiát, a vecsernyét, az utrenyét, parakliszt, akathisztoszt, a hittanórákat, lelkigyakorlatokat. Érden is a beköltözött görögkatolikusokat találjuk. Az egyik templomban már gyermekek vezetik a liturgia énekeit. A római katolikus paptestvérekkel jó a kapcsolat. Ideköltözésünknel egy hangon énekelték a liturgiát (érthető okok miatt), most már ismerik mind a nyolc hangot, hat mintadallamot. Csak a tény kedvéért említem, hogy Érden hat plébánia van, és a legkisebbhez is két-

szer annyi hívő tartozik, mint amennyien mi vagyunk. Közösen örülhetünk az együtt imádkozásnak, a négy szép ikonnak, az új liturgikus ruháknak, a litiás készletnek és minden adománynak, segítőkészségnek. Mindegyik szolgálati helyemen élő híveknek adjon Isten egészséget, békességet és áldást. Az elhunytaknak pedig boldog nyugalmat és örök emléket.

GÁNICZ Endre

**Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven
2017–2018**

- BAÁN ISTVÁN: „Papi eszmény és papképzés az ortodox egyházban”, in *Vigilia* II (2018) 857–859.
- BAÁN ISTVÁN: *Bizáncon innen és túl. Tanulmányok*, Nyíregyháza 2018, 632 p. ISBN 978-615-5073-65-6
- BUGÁR ISTVÁN: „Szír Szt. Efrém testről és lélekről”, in Nacsinák Gergely András (szerk.): *Bizánc vonzásában*, Debrecen 2018, 9–30.
- DARABÁN JUDIT (szerk.): *Görögkatolikus Szemle Kalendárium 2018*, Nyíregyháza 2017, 196 p. ISSN 1416-793X
- DOBOS ANDRÁS: „A boldogmondások helye, szerepe és értelmezése a bizánci egyházak liturgikus életében”, in Papp Miklós – Vida Márta (szerk.): *„Új bort új tömlőbe!” A hegyi beszéd és a morálteológia*, Budapest 2018, 57–92.
- FÖLDVÁRI KATALIN: „»Emeljük föl szívünket!« – A szakrális kommunikáció formái a pócsi ikon példáján”, in Ivancsó István (szerk.): *Az »Emeljük föl szívünket!« imakönyvünk kiadásának 60. évfordulója alkalmából 2018. április 26-án rendezett szimpózium anyaga*, (Liturgikus Örökségünk XXII.), Nyíregyháza 2018, 43–57.
- FÖLDVÁRI KATALIN: „A fogadalom, mint problémamegoldás – Az eredeti pócsi ikon imameghallgatásai”, in Verdes Miklós (szerk.): *A IX. Nyíregyházi Doktorandusz Konferencia kiadványa Nyíregyháza, 2015. november 27.*, Nyíregyháza 2018, 115–126.
- GÁNICZ ENDRE: „Az »Emeljük föl szívünket« című imakönyvünk címének bibliai háttere”, in Ivancsó István (szerk.): *Az »Emeljük föl szívünket!« imakönyvünk kiadásának 60. évfordulója alkalmából 2018. április 26-án rendezett szimpózium anyaga*, (Liturgikus Örökségünk XXII.), Nyíregyháza 2018, 9–17.

- GOLUB XÉNIA: „Adalékok a pomázi szerbek 17–18. századi történetéhez”, in Nacsinak Gergely András (szerk.): *Bizánc vonzásában*, Debrecen 2018, 49–71.
- HOVÁNYI MÁRTON: „A vágy teológiája Nüsszai Szent Gergelynél”, in Marosi István (szerk.): *Hit és Tudomány A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán megrendezett I. és II. Keresztény Tudományos Diákköri Konferencia tanulmányainak gyűjteménye*, Beregszász 2018, 156–165.
- HÜLVELY ZOLTÁN: „Szemelvények Dr. Timkó Mihály tiszavasvári parókus (1974–1991) lelképásztori munkásságából”, in Ivancsó István (szerk.): *Timkó Mihály (1918–1997). A Timkó Mihály tiszteletére 2018. május 11-én rendezett emlékdélután előadásainak anyaga*, (Pädagógosz tész leiturgiasz IV.), Nyíregyháza 2018, 61–72.
- INÁNTSY-PAP ÁGNES: „A görögkatolikus egyház által fenntartott iskolákat választó szülők döntését meghatározó elméletek komparatív elemzése”, in Nagy Edit (szerk.): *„Emberközpontú tudomány” A Magyar Tudomány Napja alkalmából 2017. november 13-án rendezett tudományos konferencia anyaga*, Nyíregyháza 2018, 97–103.
- IVANCÓS BAZIL: „Az »Emeljük föl szívünket« imakönyvünk bemutatása”, in Ivancsó István (szerk.): *Az »Emeljük föl szívünket!« imakönyvünk kiadásának 60. évfordulója alkalmából 2018. április 26-án rendezett szimpózium anyaga*, (Liturgikus Örökségünk XXII.), Nyíregyháza 2018, 19–28.
- IVANCÓS ISTVÁN (szerk.): *„Homo liturgicus”. XX. liturgikus szimpózium 2017. szeptember 29–30. Summária* (Liturgikus Örökségünk XX.), Nyíregyháza 2017, 42 p. ISBN 978-615-5073-48-9 ISSN 1786-2639 ISSN 1785-2722
- IVANCÓS ISTVÁN (szerk.): *Az »Emeljük föl szívünket!« imakönyvünk kiadásának 60. évfordulója alkalmából 2018. április 26-án rendezett szimpózium anyaga*, (Liturgikus Örökségünk XXII.), Nyíregyháza 2018, 69 p. ISBN 978-615-5073-67-0 ISSN 1786-2639 ISSN 1785-2722
- IVANCÓS ISTVÁN (szerk.): *Kiállítási katalógus a magyar görög katolikus egyház eucharisztikus ábrázolásairól* Nyíregyháza, 2018. szeptember 14., Nyíregyháza 2018, 95 p.
- IVANCÓS ISTVÁN (szerk.): *Timkó Mihály (1918–1997). A Timkó Mihály tiszteletére 2018. május 11-én rendezett emlékdélután előadásainak anyaga*, (Pädagógosz tész leiturgiasz IV.), Nyíregyháza 2018, 97 p. ISBN 978-615-5073-66-3 ISSN 2559-978X

- IVANCSÓ ISTVÁN: „A »Krisztus-eseménynek« mint emberi szemmel a legnagyobb csodának megjelenítése a görög katolikus egyház liturgikus szövegeiben”, in Tóth Orsolya (szerk.): *Miraculum A csodák szerepe és jelentősége az európai kultúrtörténetben*, (Hereditas Graeco-latinitatis VII.), Debrecen 2018, 298–314.
- IVANCSÓ ISTVÁN: „Az »Emeljük föl szívünket« című imakönyvünk megjelenésének körülményei és folyamata”, in Ivancsó István (szerk.): *Az »Emeljük föl szívünket!« imakönyvünk kiadásának 60. évfordulója alkalmából 2018. április 26-án rendezett szimpózium anyaga*, (Liturgikus Örökségünk XXII.), Nyíregyháza 2018, 29–42.
- IVANCSÓ ISTVÁN: „Dr. Timkó Mihály tanári működése a hittudományi főiskolánkon”, in Ivancsó István (szerk.): *Timkó Mihály (1918–1997). A Timkó Mihály tiszteletére 2018. május 11-én rendezett emlékdélután előadásainak anyaga*, (Pedagógusok térsz. leltára IV.), Nyíregyháza 2018, 79–94.
- IVANCSÓ ISTVÁN: „Hittudományi főiskolánk liturgikus oktatásának fő tendenciái és azok megvalósítói az 1950-es indulástól az 1997-es akkreditációig”, in Nagy Edit (szerk.): *»Emberközpontú tudomány« A Magyar Tudomány Napja alkalmából 2017. november 13-án rendezett tudományos konferencia anyaga*, Nyíregyháza 2018, 105–118.
- IVANCSÓ ISTVÁN: „Timkó Mihály élete a levéltári források és egyéb dokumentumok alapján”, in Ivancsó István (szerk.): *Timkó Mihály (1918–1997). A Timkó Mihály tiszteletére 2018. május 11-én rendezett emlékdélután előadásainak anyaga*, (Pedagógusok térsz. leltára IV.), Nyíregyháza 2018, 7–50.
- JEGES VALÉRIA MIRJAM: „»Neved, mint kiöntött olaj« A Jézus-imáról”, in *Vigilia* 6 (2018) 458–463.
- KISS OTTÓNÉ SZOTÁK NÓRA – LESKU JÁNOS – KACZUR ZSOLT (szerk.): *A Nyírkárási Görögkatolikus Egyházközség történetének emlékkönyve a kőtemplom felszentelésének 200. évfordulójára*, Nyírkárasz 2018, ISBN 978-615-5788-10-9
- KISSNÉ TIMKÓ MÁRIA: „Drága édesapámról”, in Ivancsó István (szerk.): *Timkó Mihály (1918–1997). A Timkó Mihály tiszteletére 2018. május 11-én rendezett emlékdélután előadásainak anyaga*, (Pedagógusok térsz. leltára IV.), Nyíregyháza 2018, 73–75.

- MOLNÁR ZOLTÁN: „Dr. Timkó Mihály nyíregyházi lelkipásztori szolgálata (1952–1960)”, in Ivancsó István (szerk.): *Timkó Mihály (1918–1997). A Timkó Mihály tiszteletére 2018. május 11-én rendezett emlékdélután előadásainak anyaga*, (Paidagógosz tész leiturgiasz IV.), Nyíregyháza 2018, 53–57.
- NACSINÁK GERGELY ANDRÁS (szerk.): *Bizánc vonzásában*, Debrecen 2018, 257 p. ISBN 978-615-00-2163-8
- NACSINÁK GERGELY ANDRÁS: „Bizáncba menni W. B. Yetas Bizánc-élménye”, in Nacsinák Gergely András (szerk.): *Bizánc vonzásában*, Debrecen 2018, 157–172.
- ÖBBÁGY LÁSZLÓ: *Ó- és Újszövetségi üzenetek. Hittankönyv 5. osztályosok részére*, (Görögkatolikus hittankönyvek 5.), Nyíregyháza 2018, 250 p. ISBN 978-615-5073-73-1
- PAPP ANNAMÁRIA – PAPP ZOLTÁN: *Isten családjában élünk. Hittankönyv 2. osztályosok részére*, (Görögkatolikus hittankönyvek 2.), Nyíregyháza 2018, 167 p. ISBN 978-615-5073-70-0
- PAPP MIKLÓS: *Krisztus erkölcsi követése. Hittankönyv 7. osztályosok részére*, (Görögkatolikus hittankönyvek 7.), Nyíregyháza 2018, 367 p. ISBN 978-615-5073-74-8
- PERENDY LÁSZLÓ (szerk.): *Apostoli atyák*, Budapest 2018, 455 p. ISBN 978-963-277-706-1 ISSN 2560-0648
- SUSLIK ÁDÁM: „A görögkatolikus egyház tábori lelkészetének feladatai, nehézségei és papnevelő intézetének diákjai az első világháború 1914–1915 közötti időszakában”, in Marosi István (szerk.): *Hit és Tudomány A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán megrendezett I. és II. Keresztény Tudományos Diákköri Konferencia tanulmányainak gyűjteménye*, Beregszász 2018, 42–51.
- SZABÓ ROLAND: *Isten házában. Hittankönyv 4. osztályosok részére*, (Görögkatolikus hittankönyvek 4.), Nyíregyháza 2018, 275 p. ISBN 978-615-5073-71-7
- SZIKORA JÓZSEF: *Isten szeretetében élünk. Hittankönyv 3. osztályosok részére*, (Görögkatolikus hittankönyvek 3.), Nyíregyháza 2018, 319 p. ISBN 978-615-5073-72-4
- TERDIK SZILVESZTER: „Adatok az esztergomi rác templom történetéhez”, in Nacsinák Gergely András (szerk.): *Bizánc vonzásában*, Debrecen 2018, 189–254.

- THAUMATURGOSZ SZENT GERGELY – KAULICS LÁSZLÓ (ford.): „Órigenészhez intézett köszönőbeszéde, melyet a palesztinai Cezaréában mondott el, miután sok időt töltött nála tanulással és visszatérni készült hazájába”, in Nacsinák Gergely András (szerk.): *Bizánc vonzásában*, Debrecen 2018, 121–155.
- TIMKÓ GÁBOR: „Édesapámról”, in Ivancsó István (szerk.): *Timkó Mihály (1918–1997). A Timkó Mihály tiszteletére 2018. május 11-én rendezett emlékdélután előadásainak anyaga*, (Pedagógusok térsz. leírás IV.), Nyíregyháza 2018, 59–60.
- TIMKÓ TAMÁS: „Személyes emlékek édesapámról”, in Ivancsó István (szerk.): *Timkó Mihály (1918–1997). A Timkó Mihály tiszteletére 2018. május 11-én rendezett emlékdélután előadásainak anyaga*, (Pedagógusok térsz. leírás IV.), Nyíregyháza 2018, 51–52.
- URBÁNNÉ GUSZTAFIK ÁGNES: *Isten barátságában. Hittankönyv 1. osztályosok részére*, (Görögkatolikus hittankönyvek 1.), Nyíregyháza 2018, 191 p. ISBN 978-615-5073-69-4
- VASSÁNYI MIKLÓS: *Hitvalló Szent Maximos teológiája. Értelmezési kísérlet történeti összefüggésben*, (Catena sorozat Monográfiák 17.), Budapest 2017, 271 p. ISBN: 978-963-662-879-6-3
- ZIZIOULAS, JOHN D. – JEVICZKI FERENC (ford.): „Krisztus, a Szentlélek és az Egyház”, in Nacsinák Gergely András (szerk.): *Bizánc vonzásában*, Debrecen 2018, 103–120.

